

Museum

2/96

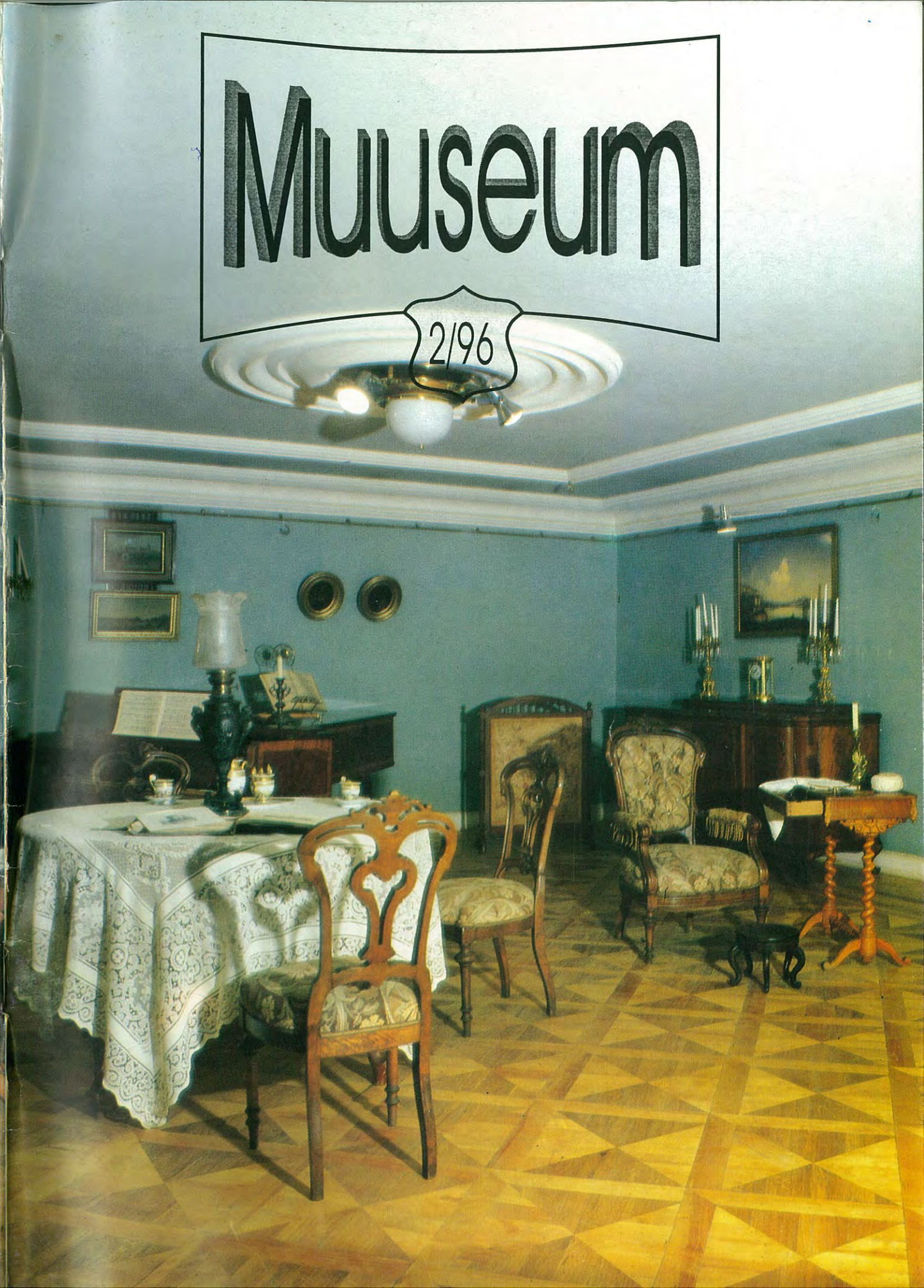

Foto S.Paris

Eesti-Vene rahuläbirääkimiste laud
1920. Tartu Linnamuuseum.

The table of the Estonian-Russian
peace negotiations on the inside of
the front cover. 1920. The City Mu-
seum of Tartu.

Стол, за которым велись эстонско-
русские мирные переговоры в
1920 г. Тартуский городской
музей.

Foto A.Luud

Mari naise uue rahvarõivas Mari
rahvakunsti näituselt ERM-s 1995.

Mari woman's national costume at
the Mari folk art exhibition in the
Estonian National Museum in 1995.

Образец нового марийского на-
родного костюма. Выставка ма-
рийского народного искусства в
ЭНМ 1995 г.

Muuseum

nr 2 1996

Eesti Muuseumiühingu ajakiri

Peatoimetaja

Aleksei Peterson

Tegevtoimetaja

Ildike Jaagosild

Tehniline teostus

Alo Raidaru

Esi-ja tagakaanel:

Eesti Ajaloomuuseumi näitus
„Oi aegu ammuseid...“
Maarjamäe lossis,
avatud 17.12.1994.

On the front and back cover:

The Estonian History Museum's
exhibition in the Maarjamäe manor,
opened Dec., 17, 1994.

На обложках:

Выставка Эстонского историческо-
го музея,
открыта с 17. 12.1994 г.
в дворце Маарьямэ

Fotod R.Kärner

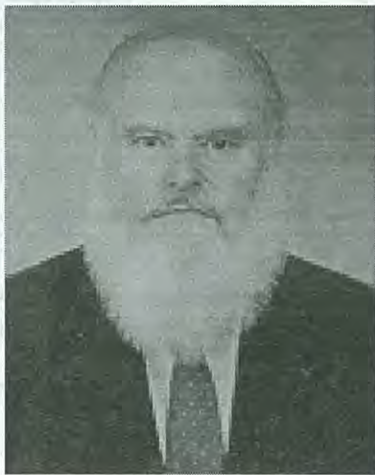
AS Trükk, Pärnu

Sisukord

Peatoimetajalt	2
Tartu Linnamuuseum - 40	4
Heivi Pullerits	
Juubelimõtteid Järvamaa Muuseumist ja muuseumitööst	7
Tiiu Saarist	
Tartu Ülikooli loodusemuuseumide ajaloost	11
Tõnu Pani	
Mündivalandid Tartu Ülikooli Klassikalise Muinasteaduse Muuseumi kollektsioonis	13
Laidi Laiverik	
Mida leidub Ajaloomuuseumis	
Hiiumaa kohta	16
Eve Peets	
Tartu Ülikooli sisekliiniku haiguslugude kogu - eesti tervishoiu ajaloo allikas	18
Ela Martis	
Kui juubilariks oli tuletõrjepriis	20
Kuno Tiiksaar	
Uuenenud linnukasvatuse näitus uues kohas	22
Maire Blomerius, Mart Rootslane	
Loodusteadlaste Gustav Vilbastele ja Endel Varepile pühendatud näitus	
Baeri Muuseumis	24
Vaike Hang	
Mordva rahvakunst Eesti Rahva Muuseumis	26
Heno Sarv	
Pedagoogilisest tööst Eesti Vabaõhumuuseumis	29
Christina Lään	
Eesti Metsamuuseum	31
Edda Enniko, Peeter Reintal	
Eestis on nüüdsest ka mänguasjamuuseum	33
Tiia Toomet	
Ühe muuseumi saamisloku AS Estiko muuseum	36
Harri Kübar	
Noored kodu-uurijad ja Rakvere Muuseum	38
Odette Kirss	
Endised saksa sõjavangid taas põlevkivimaal	39
Arthur Ruusmaa	
50 aastat kultuuritööl	41
Vaino Kenk	
Mida teeb Tartu Linnamuuseum arvutiga	42
Rünno Vissak	
Tekstiilide hoiustamisest	45

Peatoimetajalt

Lugeja laual on ajakirja „Muuseum“ teine number. Uue ajakirja asutamise ja esimese numbri avaldamise valud on möödas. Võttis mis võttis aega ja vaeva, asja sai. Antud sõnum ei märgi, et ajakirja loomisega probleemid on lahendatud. Kõigele sellele vaatamata ajakiri elab ja tegutseb ning arvame, et vähemalt enamik raskusi on ületatavad. Mõistagi, on ja jäävad ajakirjaga seonduvalt mitmed mured. Seda eelkõige kahes plaanis: rahalis-majanduslikud ja kaastööde

laekumine. Sponsorite leidmine ning nendelt laekunud toetused on sporaadilised. Need saadud vahendid kuluvad ainult trükkimise otstarbeks. Sisu komplekteerimiseks, autoritele, toimetustöö jaoks pole senini võimalik kroonigi eraldada. Vähemtähtsad, kõrvuti majanduslike küsimustega, pole koostööde leidmine ja hankimine. Ometi töötab vabariigi muuseumides rohkem kui sada teadurit ja juhtivtöötajat (direktor, teadusdirektor, osakonnajuhataja). Kõik see viitab ja annab usku edaspidiseks koostööks ajakirjaga. Sest enamik muuseumitöötajatest on otseselt kirjatöö tegijad ja nende põhiprobleemideks on museoloogia uurimine, edasiviimine. Ja kuigi mõnes muuseumis on oma aastaraamat, teaduskogumik jms., olen arvamisel, et museoloogilisi käsitusi, ülevaateid jne. peaks jätkuma ka „Muuseumi“ jaoks. Küll ei tule toimetusse kaastöö isenesest, ilma eelneva läbirääkimiseta. Selline oli olukord esimese numbri koostamisel, mõneti muutus olukord teise numbri koostamisel. Leidub ja leidus museolooge, kes kaastööd ise pakkusid. Loodan, et edaspidi toimetuse portfell tulevikus koosnebki just

autorite poolt saadetud kirjatükkidest. On nurisetud, et kirjutaja ei saa tasu oma töö eest. Kahjuks pole võimalik seda teha, st. honoreerida kaastöid. Samas pole tarvis selgitada, et eesti muuseumide rikkalikke kogusid ja töötraditsioone on vajalik tutvustada ja selgitada meie muuseumitöö mitmetahulisi vorme. Väikse tähtsusega pole ka omavaheliste kogemuste tutvustamine ja naabrite museoloogilise töö tundmaõppimise vajadus. „Muuseumi“ esimene number ei ole jõudnud igasse asjaomasesse institutsiooni, kõnelemata ajakirja levikust välismaal. Tõsi küll, üksikuid ajakirja eksemplare on käsikaudu läkitatud soome-ugri rahvaste keskustesse – uurimisinstituutidesse ja muuseumidesse. Siit tuleneb vajadus vene keele kasutamiseks ajakirjas. Enamik sugulusrahvaste muuseumi paikneb Venemaal. Võtab aega, mil nad inglise keele tarbekeeleks muudavad. See annab vastuse nendele, kes küsivad, miks ajakirjas ka vene keelt kasutatakse.

Ajakirja esimest ja teist numbrit lehitsedes nähtub, et artiklid on teatud süsteemis liigitatud. Esiplaanil on muuseumide ümargusi tähtpäevi käsitlevad ülevaated. Samas on kahju, et mitte kõik muuseumide juubelid pole ajakirjas ära märgitud vastava kaastöö puudumisel. „Muuseumi“ kahes numbris on rohkesti andmeid ja informatsiooni ühe või teise muuseumifondi kohta. See on hea, ja ka edaspidigi loodame seesuguseid ülevaateid avaldada. On ju meie muuseumides hoiul väga mitmeplaanalisi ja rikkalikke kogusid, milliste tutvustamine üldsusele on enesestmõistetav. Ka edaspidi püüame avaldada pildis ja tekstis ülevaateid esinduslikest kogudest ja üksikesemetest. Muude kõrval soovin näha ajakirjas probleemirikkaid kirjutisi. Vaatamata korduva teile meeldetuletustele ei kasutanud kahjuks enamik muuseumi võimalust oma teenekate endiste või praeguste kolleegide juubelitähtpäevade ära märkimiseks sõnas ja pildis. Hoopis rohkem vajab ajakiri ja muuseumid, et avaldatakse reklaamivaid lühiaartikleid muuseumide tööst ja tegemistest, kavadeid ja projektideid. Siinloetelu pole kaugeltki kõik, mida „Muuseum“ tahab ja võib oma lehekülgedel avaldada.

Täna kõiki kaastööde eest ja täna ette kõiki, kes meie ühise ajakirja edendamisele kaasa löövad.

From

Issue 2 of the „Muuseum“, a journal of Estonian museologists, has reached its readers. The toil and foil of starting a new magazine and publishing the first issue are over. It does not mean that all the problems connected with starting the magazine were solved but the journal is living its life and we hope to overcome financial difficulties and solve the problem of drawing contributors. We have found sponsors whose rather sporadic but valuable support has been used for covering printing expenses. We have not been able to raise money for arranging bespoken contributions, for authors fees and editing. Yet, drawing and procuring of both new and regular contributors to the journal is another task of great importance. To our knowledge, presently over one hundred researchers and research executives (directors, research directors, heads of departments) are working in Estonian museums. This is not a small figure, which gives us faith in a further collaboration of these people with our journal. Scientific writing is a part of everyday work of a majority of museum researchers, their major task being studies and progress of museology.

Several museums publish year-books or collections of research papers, which would provide treatises, reviews, etc. for the „Muuseum“ as well. Yet, we cannot expect contributions without negotiating with authors. At least, that was the situation while putting together the 1st issue of the journal. Fortunately, with issue 2, there were also researchers sending their papers to the „Muuseum“ on their own. I hope that in the future our portfolio will consist mainly of such writings.

Some authors have complained about the disappointing fact that the „Muuseum“ does not pay fees to its authors. With regret we have to admit this drawback. But it is needless to say that researchers should acquaint

the Editor

people with the rich collections of our museums and propagate the long-lasting research traditions and varied methods of scientific work done in Estonian museums. Another significant task is to exchange information and experience with colleagues in other museums.

Issue 1 of the „Muuseum“ did not reach each, let alone the journals distribution abroad. Thanks to personal contacts a few copies of the journal have been handed over to the research institutes and museums of other Finno-Ugric countries.

The reader probably notices that in the two first issues the articles have been grouped in thematic sections. The main section contains reviews marking anniversaries of Estonian museums. Unfortunately the contributions have not covered all significant anniversaries of our museums. Issues 1 and 2 of the „Muuseum“ provide ample data about certain museum collections. We expect to carry on the writings acquainting the rich collections and remarkable individual items deposited in Estonian museums in our further issues as well.

In addition to the above topics, articles tackling burning problems of our museums are welcome. We would also be glad to publish writings about merited museum researchers, particularly jubilarians.

The journal as well as all our museums are in urgent need of articles propagating the everyday activities and research projects of museums. Certainly, there are more topics, the „Muuseum“ is willing and ready to address.

I am grateful to all contributors for their writings and would like to thank in advance those who are going to cooperate for our journal. My special thanks to the financial supporters of the „Muuseum“.

От редактора

Перед читателем второй номер журнала „Muuseum“. Трудности, связанные с основанием и публикацией первого номера, позади.

Усилий пришлось приложить немало, но журнал получился. Однако сказанное не означает, что с основанием журнала проблемы решены. Нет, вовсе не решены. Вполне понятно, что в связи с изданием журнала существует и будет существовать ряд проблем и прежде всего в двух аспектах – финансово-хозяйственные проблемы и поступление работ. Нахождение спонсоров и поступления от них спорадичны. Полученные от спонсоров средства используются только на печатание. На комплектацию содержания, гонорар авторам и на редакторскую деятельность до сих пор невозможно выделить средств. Наряду с хозяйственными вопросами не менее важным является нахождение соавторов и получение от них статей. А ведь в музеях республики работает более ста научных работников и руководящих работников (директор, научный директор, заведующий отделом). Это придает уверенность в том, что эти люди будут в дальнейшем сотрудничать с журналом, поскольку большинство музейных работников прямо связаны с разработкой научных проблем и развитием музееведения. Хотя в некоторых музеях имеются свои ежегодники, сборники научных трудов, я думаю, что музееведческих статей, обзоров и т.д. должно хватить и для нашего журнала. Сами по себе статьи в редакцию не приходят, нужны предварительные переговоры. Таково было положение при составлении первого номера. Но были и есть музееведы, которые предлагали работы сами. Надеюсь, что в будущем редакционный портфель и

будет состоять из работ, присланных именно авторами. Ясно, что с богатыми собраниями и традициями работы эстонских музеев следует при помощи журнала знакомить и сделать достоянием публики разнообразные формы музейной работы. Немаловажное значение имеет и обмен опытом, и потребность познакомиться с соседями. Первый номер журнала еще не дошел до всех учреждений, для которых он предназначен, не говоря о распределении за границей. Правда, отдельные экземпляры журнала доставлены из рук в руки в центры изучения финно-угорских народов, в исследовательские институты и музеи.

При просмотре первого и второго номеров журнала можно отметить, что статьи в определенной степени систематизированы. На первом плане обзоры, посвященные круглым датам музеев. В то же время в двух номерах много данных и информации о фондах того или иного музея. Это хорошо, и мы в дальнейшем постараемся публиковать такие обзоры, также хотим уделить внимание и отдельным предметам из фондов. Тексты постараемся иллюстрировать. Мне хотелось бы видеть в журнале проблемные статьи а также статьи о наших заслуженных музейных работниках, особенно в связи с их юбилеями. Как журналу, так и самим музеям нужно, чтобы мы публиковали короткие рекламные материалы о работе и проектах музеев. Однако это далеко не все, что хотелось бы и что могли бы опубликовать на страницах журнала.

Благодарю всех за сотрудничество и заранее благодарю всех, кто примет участие в развитии нашего общего журнала.

Tartu Linnamuuseum - 40

Heivi Pullerits

Tartu Linnamuuseum on asutatud Tartu Rajoonidevahelise Koduloomuuseumina 1955. aastal ENSV Kultuuriministeeriumi käskkirjaga nr. 371 26. oktoobrist. ENSV Ministrite Nõukogu korraldusega nr. 1238-k 31. okt. Aastatel 1957-1959 kandis muuseum Tartu Linna ja Rajoonidevahelise Ajaloomuuseumi nime ning alates 1959. a. on ta Tartu Linnamuuseum. Muuseumi ülesandeks on Tartu ajaloo materjalide kogumine, säilitamine, eksponeerimine ja uurimine.

Muuseum alustas oma tegevust Oru t. 2 maja 3. korrusel kolmes ruumis. Oru tänava maja on ehitatud 1891. a. 8. juunil 1891. a. ostis Pärnust pärit ehitusmeister Jüri Teas dots. Alexander von Schrencki pärijalt krundi nr. 321 kasutamiseõiguse. Krundi suurus oli 240 ruutsülda ning selle kasutamiseõiguse ostu puhul kehtis nõue, et 33 ruutsülda ülikooli pargi kõrval jääks hoonestamata. 7. sept. 1891. a. kinnitas Tartu linna pea von Bock akti, mis teatas, et krundile on ehitatud kivimaja. 21. veebr. 1898. a. müüs Teas maja ja krundikasutamiseõiguse ülikooli sisehaiguste professorile Karl Gottfried Konstantin Dehiolale, kellel on suured teened leepravastase võitluse organiseerimisel Baltimail ja kes oli 1918. a. Tartu Ülikooli viimane saksa soost rektor. Pikemalt on elust Oru tänava majas kirjutanud prof. Dehio teisest abielust Elsbeth Treffneriga 1897. a. sündinud tütar Elisabeth (Else) Dehio-Hueck oma 1955. a. Saksamaal ilmunud 510-leheküljelises raamatus „Liebe Renata“. Raamat on tekitanud Saksamaal huvi ning paljud sealt pärit turistid on muuseumi külastamise ette võtnud just tänu romanile „Liebe Renata“, kus kirjanik räägib oma lapse ja noorpõlvest Tartus a. 1897-1918. 23. juunil 1926 müüs prof. Dehio krundikasutamiseõiguse koos Oru t. 2 ja Oru t. 4 hoonetega kaupmees Karl Lepale, olles eelnevalt müümise kooskõlastanud ülikooliga. Müümisel oli

nõudeks, et Lepp ei koliks majja enne 20. aug. 1926. a. Karl Lepal oli Tartu kaubahoovis moe-, pudu- ja pesuäri. 1940. aastal maja natsionaliseeriti.

Kui muuseum alustas 1955. a. tegevust 3 ruumis, siis aastatega saadi ruume juurde. Nii võidi 1959/60. aasta vahetusel avada juba esimene ekspositsioon II korrusel kahes ruumis. 1978. a. lõpuks oli kogu Oru t. 2 maja muuseumi käes. Ekspositsiooni tarvis oli terve II korrus. 1980. a. laiendati ekspositsioonipinda ka I korrusele.

Muuseumi kogude täienemisel tuli tõsiselt mõelda tema arengule. Väga pikaajalise võitluse tulemusena sai muuseum endale 1989. a. ka hoone Oru t. 4. Paistis, et muuseumi ruumiprobleemid saavad nüüd lahenduse, et arenguks jätkub ruumi ka 21. sajandil. Tartu Linna RSN Täitevkomitee Kultuuriosakond tellis projekti Oru t. 2 ja Oru t. 4 ning nendele tehtavate juurdeehituste kohta. Projekti autoriks on arhitekt Olavi Vaher. Tööprantsuse- ja soomekeelse erialase kirjandusega andis võimaluse tänapäeva nõuetele vastava projekti koostamiseks. Õige looduslik valgusrežiim ekspositsiooniruumides, kõikidele nõuetele vastavad fondiruumid, tänapäevased tehnilised vahendid, külastaja

mugavus, teaduslike töötajate heaolu - kõigega oli arvestatud selles projektis, mis pidi teoks saama pärast laululava ehituse lõppemist. Nüüdseks on see jäänud igavesti täitumatuks unistuseks.

17. nov. 1994. a. tagastati Tartu Linnavalitsuse korraldusega nr. 1003 hooned Karl Lepa pärijale pr. Helje Arrakule. Lepingu järgi, mis sõlmiti muuseumi ja pr. Arraku vahel saab muuseum kasutada Oru t. 4 maja vasakut tiiba 5 aastat, Oru t. 2 maja kasutamiseõigus on esialgu 10 aastaks. Nii et pärast 40 tegevusaastat on muuseum taas ilma oma koduta. Oleme otsinud Tartu linnas sobivaid ruume, 1994. a. novembris paistis, et me isegi midagi leidsime. Teavitasime sellest ka kohe linnavalitsust. Vana-linnas Magasini t. 3/5 on endise saksa gümnaasiumi hoone suure krundiga, mis oleks taganud edaspidiseks linna jõukamaks saades võimaluse ehitada sobiv hoone. Paraku lasti praegu üürikorteritena kasutamisel olevas majas mõned korterid detsembris 1994 erastada ja seetõttu langes see võimalus põrmu.

Tartu Linnamuuseum on töötanud neli aastakümnet ja praeguseks võib öelda, et iga aastakümnet on kandnud oma märksõna.

Esimese kümnendi märksõna oli fondide loomine. Muuseum alustas oma tegevust tühjalt kohalt: 1955. a. lõpuks oli vastu võetud vaid viis museaalse väärtusega eset. 1956. a. lõpuks oli muuseumil 1437 eksponaati, millest koostati ka kohe ajutine näitus. Edaspidi täienes muuseumi fond igal aastal keskmiselt 2000-3000 eseme võrra.

Teine aastakümme muuseumi tegevuses on seotud tihedalt ekspositsioonilise tööga. 1966. ja 1967. aastal oli muuseumi ruumides kapitaalremont. Ekspositsiooniruumideks ehitati ümber mõned mittekõetavad ees- ja trepikojad ning pärast remondi lõppu oli muuseumil 432,5 m² pinda, millest fondide all oli 105 m² ja ekspositsiooni

taas Toomel. Kuni 1979. a. juhtis kaevamisi TÜ õppejõud dots. Vilma Trummal, alates 1979. a. on kaevamisi juhtinud lisaks V. Trummalile TÜ õppejõud Ain Mäesalu, TA Ajaloo Instituudi teadur Mare Aun, Tartu linnaarheoloog Romeo Metsallik, arheoloog Kalle Lange, linnamuuseumi arheoloogiaosakonna juhataja Rünno Vissak jt. 1992. aastast töötab linnamuuseumi juures isemajandav linnaarheoloogia ja ehitusajaloo grupp, kes on praeguseks enamuse Tartu linnas läbiviidavate arheoloogiliste kaevamiste teostajaks.

1970-ndate aastate keskpaigaks olid ammendunud kõik muuseumi fondipinnad. Algas kolmas kümnend - ehituste ja remontide kümnend fondi

toimus 1975. a. ja oli pühendatud muuseumi 20. aastapäevale, teine korraldati 1980. aastal ja oli pühendatud Tartu kirjalikes allikais esmamainimise 950. aastapäevale ja linnamuuseumi 25. aastapäevale. Kuid peagi oli selge, et nii muuseumi enda teaduslikel töötajatel kui ka Tartu ajalugu uurivail teadlastel valmib igal aastal laiemale üldsusele huvipakkuvaid teaduslikku töid ning alates 1981. a. peetakse oktoobrikuu lõupäeval märkimaks muuseumi sünnipäeva Tartu ajaloo päeva. See on toimunud 14. korral, peetud on 50 ettekannet, neist 24 oma töötajailt. Ajaloo päeva korraldajaks on teadusdirektor Helve Russak.

Viimane, neljas aastakümme on olnud väga intensiivne. Algas aastakümme lootusega tähistada muuseumi viienda kümnendi algust tänapäeva tingimustele vastava hoone ehitusega. Selle nimel töötas kogu kollektiiv, selle nimel loodi 1990. a. arheoloogiaosakond, et põhjalikult läbi töötada muuseumi rikkalikum fond (arheoloogiakogu suurus seisuga 1. jaan. 1995 on 24 219 ühikut), et valmistada ette Hansalinn Tartule väärkas ekspositsioon.

1992. a. mais tutvustati Rootsi Humanitaarteaduste Nõukogule arheoloogiafondi ekspertiisi teostamise eesmärgil. Tulemus oli positiivne. Märjiti vaid, et fonditöötlus toimub käsitsi. 1993. a. algas arheoloogiakogu sisetamine arvutisse. Esimese arvuti ostis muuseum arheoloogiliste kaevamistega teenitud raha eest, teise kinkis Verner H. Boehm Saksamaalt.

Selle nimel, et uutesse fondihoidlatesse saaks juba paigutada korralikult puhastatud ja restaureeritud esemed, töötab 1990. aastast muuseumis ka restauraator Sirje Härmas. Sellest ajast, mil muuseumis töötab vastava kvalifikatsiooniga inimene, ei ole muuseumi püsiekspositsioonis ega näitustel ühtki eksponaati, mis poleks tema nõudlikest kätest läbi käinud.

Ekspositsiooniosakonna loomine 1986. a. on muuseumile ainult kasu tulnud. 1987. a. on osakonnajuhatajaks Silja Paris, kellel on lisaks ajaloolase haridusele ka kunstialane haridus Tartu Kunstikoolist. Muuseumi näitused on muutunud eksponaadi lihtsast näitamisest lavastuseks ühe kindla idee nimel. Näituste teemad on valitud ikka selliselt, et nad annaksid teavet vahepealseil aastail keelatud või väärtalt käsitletud teemadest. Nii on toimunud näitused „Üliõpilasorganisatsioonide varad Eesti Rahva Muuseumis ja Tartu Linnamuuseumis“ (1989), „Ristimistaditsioon eesti rahvakommetes“ (1990), jõulu- ja lihavõttenäitus

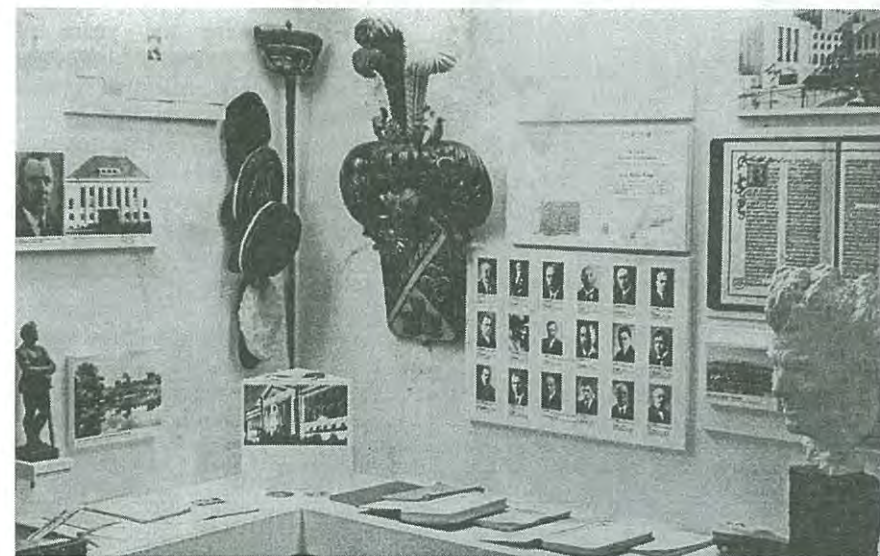

Foto V. Marandi

1920-1940 kajastav väljapanek, avatud 1980

Exhibition depicting the years 1920-1940, opened in 1980

Вид на экспозицию 1920-1940 гг., открыта в 1980 г.

all 260 m². Järk-järgult valmis Tartu ajalugu kuni 20. sajandini käsitlev väljapanek. Seoses töömahu tunduva suurenemisega kasvas ka töötajate koosseis, 1962. a. lisandus direktorile ja peavarahoidjale veel kaks teaduslikku töötajat ning selles koosseisus töötati kuni 1981. aastani. Seoses püsiekspeditsiooni koostamisega jätkus kogumistöö, mis oli allutatud suuresti ekspositsiooni koostamise ideele. Tartu esialoolu ekspositsioon sai sündida vaid tänu arheoloogilistele kaevamistele, mida muuseum alustas juba 1956. a. Muuseumi tegi arheoloogilisi kaevamisi Toomel linnuse maa-alal 1956., 1957., 1958. ja 1960. aastal, 1969. a. Jaani kiriku juures, 1970. aastal Lutsu tänaval, 1973. ja 1976. aastal Poe tänavas, 1979. ja 1980. a.,

heaks. 1977. a. sai valmis ajaloolise kogu hoidla I korrusel, 1979. a. valmis hoidla mööbli jaoks Taara pst., 1980. a. saadi pärast kapitaalremonti ruumi juurde veel ühe fondihoidla ja raamatukogu tarbeks. Ruum raamatukogu tarbeks osutus hilisema eksploatatsiooni käigus küll väga ebaotstarbekaks ning alles 1994. a. õnnestus raamatukogu ja arhiivraamatukogu üle viia parematesse tingimustesse Oru t. 4 III korrusel, kust tuleb aga ta nelja aasta pärast taas üle kolida.

Pärast 1980. a. kapitaalremonti saadi juurde ka ekspositsioonipinda. 1982. a. valmis ekspositsioon Tartu ajaloo os. 1941-1980.

Sellesse kümnendisse mahub ka muuseumi teaduslike konverentside korraldamise algus. Esimene neist

(1992), „Eesti Vabariigi rahad“ (1992), „Tartu koolielu 1920-1940“ (1993), „Jaan Tõnisson - 125“ (1993). Viimaste aastate menükamaks näituseks oli 28.okt.1988. a. esimesena Eestis avatud näitus rahvusvärvidest, nende tekkimisest, kasutamisest, keelamisest ja taassünnist. Näitus oli avatud aasta lõpuni ning seda külastas 52 tuhat vaatajat.

Palju huvilisi on meelitanud mänguasjade näitused (1990,1991), millest kasvaski mõte mänguasjade muuseumi loomiseks. Näitus „Iga meel mul iga ilu joob“ (Marie Under) - Eesti naine kuni 1940“ (1992) inspireeris Eesti

Rahva Muuseumi korraldama näitust „Eestiaegne mees“.

Vaatajale on huvi pakkunud näitused „Sigtuna 970-1992“ (1992) Rootsist, „Tartlaste maailmareisid“ (1993), „Inspireeritud juugendist“ (1994), „Laulupidude juubel“ (1994).

Uuenduskuuri on läbi teinud ka püsiekspositsioon. 1992. a. töötas põhjalikult ümber 18. sajandit käsitleva ekspositsiooniosa Aime Kärner, kes-kaja osa Romeo Metsallik, Rünno Vissak ja Sirje Paris, a. 1920-1940 käsitleva osa Helve Russak ning 1993. a. 16. ja 17. sajandit käsitleva osa Silja Paris.

Summary

Tartu Town Museum was founded in 1955.

The first ten years of the museum's activity were devoted to the creation of collections. Our collection has increased by two to three thousand items per year. On January 1st, 1995, the museum had 78.199 items in its collection.

From 1965 to 1974 priority was given to work with expositions. The display reflecting Tartu's history up to the 20th century was completed.

From 1975 to 1984 additional repositories were built and scientific conferences were organized. Since 1981 Tartu's History Day takes place each October.

1985-1994 were the years of expectations and hopes, which were finally shattered. A project to rebuild the museum was made, but it will never be completed as the museum is no longer the owner of the buildings.

Exhibitions are often disposed in the Town Museum. In order to work with the collection, computers have been introduced.

Резюме

Тартуский городской музей основан в 1955 году.

Первое десятилетие в деятельности музея посвящено образованию фондов. Рост фонда в каждом году приблизительно 2-3 тысячи единиц. К 1 января 1995 г. в фонде музея 78199 единиц.

В 1965 - 1974 гг. на первом плане была экспозиционная работа. Создана экспозиция по истории города до начала XX века.

В 1975 - 1984 гг. в ходе перестройки здания музея получили новые помещения для фонда. Началась традиция научных конференций. Начиная с 1981 года в октябре месяце проводится день истории г. Тарту.

Во второй половине 80-ых годов музей работал над проектированием перестройки музейного здания, взяв в основу современные требования. Автором проекта был архитектор О.Вахер. Однако проект не сбывался, так как здание возвращено владельцу.

В 1985 - 1994 гг. происходит интенсивная выставочная работа, для переработки музейного фонда используются компьютеры.

Juubelimõtteid Järvamaa Muuseumist ja muuseumitööst

Tiiu Saarist

Foto R.Viljat

Juubeli puhul tervitab Järva maavanem Arvo Sarapuu (paremalt teine artikli autor), mai 1995

Governor of Järva Arvo Sarapuu greeting on the occasion of the jubileum (the author of the article second from the right), May, 1995

С юбилеем музея поздравляет председатель уезда Арво Сарапую, май 1995

1995.a. oli Järvamaa Muuseumi juubeliaasta. Üheksa aastakümnet tagasi, juulikuul 31. päeval aastal 1905 avas Järvamaa Muinasasjade Alalhoidmise Selts toleaege koolimaja ruumes muuseumi.

Tegelikult elavnes kohalike muinsushuviliste tegevus juba möödunud sajandi lõpul koos kogu Eestit haaranud ärkamisaja ja rahvusliku liikumisega. Paraku oli Paide tol ajal ja kaua aega hiljemgi soode ja metsade vahele

peidetud, kadakasaksliku maailmavaatega vaikne unine linnake. Nõnda oligi, et siin tekkis huvi kohalike muinsusväärtuste vastu aeglasemalt. 24.augustil 1892.a. oli Paide Kodanikkude Klubi saalis silmapaistva balti-saksa ajaloolase A. von Gerneti loeng Paide ajaloo kohta. Küllap oli loeng nõnda huvitav, et veel samal õhtul loodi ühiskondlikel alustel tegutsema hakkav nn. torniehituskomitee. Igal juhul oli

sajandivahetuseks vallimäge taas ehtimas paekivist kaheksakandiline torn.

Õige pea hakati korraldama Paide lähikonnas paiknevatel kivikalmetel arheoloogilisi kaevamisi. Esimeid kogunes päris palju, hädasti oli vaja ruume nende paigutamiseks. Ka kaotas torniehituskomitee oma aktuaalsuse pärast torni valmimist. Ometi oli välja kujunenud kodu-uurimisest huvitud paidelaste rühm. 12.jaanuaril 1904.a. moodustati Järvamaa Muinasasjade Alalhoidmise Selts. Juba seltsi nimes väljendusid toleaege tegevuse põhisuunad.

12. juuliks 1905.a. saadi Paide linnavalitsuselt ruumid, kus kogusid hoida ja töökoosolekuid pidada. Nendes ruumidesse kujundati kogutud esemetest muuseum. Esimesed sissekanded külalisaamatus on 31. juulist 1905. Seda kuupäeva olemegi tinglikult hakanud nimetama muuseumi sünnipäevaks.

Algusaastail koguti valdavalt arheoloogilisi ja etnograafilisi esemeid, tihti peale koduloolist printsiipi arvestamata. Vaatamata sellele pidi kogudel olema tõeline ajalooline väärtus, sest professor A.M.Tallgren on nimetanud Järvamaa Muuseumi kogusid täiuslikemaks Eestis. Kahjuks hävisid sõjas kõik kataloogid, nõnda pole praegu võimalik kogude suurust kindlaks teha.

Aastail 1926 - 1940 oli Paide muuseum Eestimaa Kirjandusühingu Provintsiaalmuuseumi filiaal. 23. augustil 1940.a. kehtestati Nõukogude Eestis muuseumide riigistamise seadus. Suure riigistamistöe katkestas sõda. Tol ajal oli osa kogudest viidud Väätsale, osa pakitult Paides hoiule pandud. Uuesti avati muuseum 1945.a. oktoobripühadeks, siis juba täielikult nõukogulikele printsiipidele allutatuna. Eriti rasked olid muuseumile aastad 1945 - 1956. Sel ajal asuti veel kahes

Foto S.Paris

Osa 19. saj. ekspositsioonist

A part of the 19th century exhibition
Вид на экспозицию 19 века

Viimastel aastatel on fondide juurdekasv aeglustunud, toimudes põhiliselt arheoloogia arvel, võimalusi fondiostudeks peaaegu polegi. Lisaks sellele ei ole praegu ka enam ruumi, kuhu kogutud paigutada ning muuseumi väga ähmane tulevikuperspektiiv ei luba samuti intensiivselt koguda. Küll on aga meie ülesandeks teha kõik, et olemasolev säiliks. 1992. a. Tartu ajaloo päev oli täiesti pühendatud muuseumi fondile, tema analüüsile, olukorrale, kasutamisele. 1993.aastal alustasid peavarahoidja Teesi Kivivare ja teadur Aime Kärner põhjalikku inventuuri ajaloolises kogus. Eesmärk - kogu võimalik sisestus arvutisse.

Praegused rasked ja heitlikud ajad tuleb üle elada, Tartu Linnamuuseumi kogud (seisuga 1. jaan. 1995 78,199), osa rahvuslikust muuseumifondist, tuleb säilitada.

väikeses ruumis Tallinna tänava koolimajas ja oli alustatud uue muuseumihoone kohaldamist endisest veterinaaravilja majast. Kõige suurem kahju oli aga muuseumi kogudele tehtav „puhastustöö“. Nimelt kuulus ju erifondi paigutamisele või hävitamisele

kultuuriasutus peab olude sunnil muutama ärikeskuseks (et lõpuks midagi fondidesse saada!), on kusagil kõrgemal pool midagi väga viltu korraldatud...

1956.aastal kolis muuseum pra-

1990.aasta 19.aprillil sai meist Järvamaa Muuseum. Uuel ajal polnud enam vaja mõelda, kuidas kuulsast Glavlitist mööda hiilida ja vabadus tundus tõsiselt ahvatlevana. Tegelikult läks elu tunduvalt keerulisemaks. Aastakümnete jooksul olime ju ära unustanud isemõtlemise. Kui hea oli ju teha näitusi, kui aastas vähemalt kümme teemat kõrgemalt poolt ette öeldi! Nüüd tuli ise mõtlema hakata. Ka ei pakutud Tallinnast pooleldi sundkorras näitusi, mida teinekord võtta ei tahtnudki. Meil endil tuli teadvustada - muuseum on omalaadne teadusasutus, kus põimuvad teadus, kultuur ja haridustöö. Seda kõike võib nimetada ka üheselt - museoloogiline töö.

Ühel auväärses eas muuseumil peab olema ka küllaltki suur ja eripalgeline esemete kogu. Meil on hetkel kogude suurus ületanud 53000 piiri. Fond on jaotatud kümneks alarühmaks, millest väiksemad on looduskogud (zooloogia, geoloogia ja botaanika). Küllaltki tagasihoidlik oma suuruselt on ka kunstikogu. Etnograafilise kogu enam kui 1700 esemest moodustavad kullafondi 1902 - 1905.a. Järvamaa Muinasasjade Seltsi poolt kogutud esemed. Ka fondi raamatukogu on küllaltki suur, ulatudes 4000 köiteni. Selleski kogus on väärtuslikke raamatuid, üsna rohkesti tsariaegseid ja sajandi algupoole kooliõpikuid. Sel aastal planeeritaval kooliteemalisel näitusel jõuavad ka need fondidest vaatajateni. Ka numismaatiline kogu on üsna suur. Ligi kaks ja pool tuhat säilitusühikut sisaldab rahasid nii lähemast kui kaugemast ajast ja geograafiliselt pea kõigilt maailmajagudelt. Mitmesugused ardelejud ja Paide Vallimäel tehtud arheoloogiliste kaevamistelt leitu moodustab põhiosa 4500 arheoloogiakogu esemest. Üks suuremaid on kindlasti dokumentide kogu, mille ligi 10000 säilikule lisandub kogu aeg uusi. Suuremad on Paide linna, Väätsa kooli, Ambla ja Vene õigeusu kiriku arhiivid, isikukogudest aga Johannes Tohvelmanni ja Helmi Rieseni pärandus. Suurim on ligi 25000 ühikuga fotokogu ja seegi täieneb üsna jõudsasti. Muuseumil on hea side kohaliku ajalehe „Järva Teataja“ fotograafi Ingmar Muusikusega, kes annab kasutada negatiive ja Türi fotograafi Rene Viljatiga, kes juba aastaid teeb meile head ja kiiret tellimustööd. Viimastel aastatel on juurdekasv 1200 - 1500 ühiku piires aastas. Kogumistöö on muutunud maakonnakeskseks ja plaanipäraseks.

Muuseumitöö viimaste aastate ettevõtmistes oleme püüdnud siduda nii

kogumistöö, teadus-, kultuuri- ja haridustöö. Kuid muuseumipere on üsna tilluke ja ilma abiliteta me ei jõuaks kuhugi. Meil ei ole loodud mingit ühendust, kuid ometi on olemas teatud aktiiv, kellele alati võib kindel olla. Lisaks filiaalile - A.H.Tammsaare Muuseumile kannavad kodupaiga kultuuriväärtuste säilitamise eest hoolt Valter Kreisberg, Georg Särekannu, Ülle ja Valdo Välimäe ja Jüri Freimann, kelle hoole all on väikemuuseumid Aravetel, Jänedal, Oisus ja

ühtekuuluvust, osalt meie poolt paari panduna Kabala ja Imavere vald alustasid ning Paide linn ja vald juunikuus lõpetasid. Sinna vahele mahutisid kolmeks nädalaks kõik linnad ja vallad Järvamaal. Igaüks sai vaba voli, kuidas oma piirkonda tutvustada, milliseid materjale näitusele valida ja sedagi, kuidas avapidu läbi viia. Et ruumide osas tingimused võrdsed, tekkisid avatseremooniatel paratamatult eelmiste ületrumpamise tahtmine. Nõnda jõuti välja mini- Türi lillelaa-

jäädvustamisele tõsiselt mõeldud polnud). Igal juhul oli see näituste asi tore algatus, tasuks teisteltgi proovida. Iga küla, iga vald ja linn tundis end vähemasti need kolm nädalat kohaliku kultuurielu keskmes olevana. Nagu vallavalitsused ja nende abilisid, kes näituse sisulise külje eest hoolt kandsid, ise tunnistasid, andnud taoline ettevõtmine neile endilegi teavet oma kodupaigast ja aitas mõista paremini nii mõndagi naabrite probleemi. Sest oli ju lausa prestiiži küsimus näituste avamisel kohal olla. Ja muuseumil on siiralt heameel, et nii maavanem kui maavalitsuse kultuurijuhid jõudsid muude toimingute kõrvalt alati näituste avamisel kohal olla.

Üks suuremaid toetajaid ja abilisi ongi viimasel ajal olnud loomulikult maavalitsus. Ei mäletagi juhust, mil maavanem Arvo Sarapuul poleks olnud aega meie mõtteid ja ideid ära kuulata ning omapoolseid soovitusi jagada. Ja küllap on meiega omajagu vaeva näinud ka maavalitsuse kultuuriosakonna rahvas. Kui poleks abistavat kätt sirutanud kohalik KUMA Raadio, poleks rohkem kui aasta jooksul kord nädalas kõlanud eetris järvamaalaste mälestused Järvamaast, mille lindid koos tekstidega on muuseumis hoiul. Lisaks sellele on KUMA Raadio loovutanud põnevaid saateid meile säilitamiseks.

Nõnda see 90 aasta vanune Järvamaa Muuseum elab oma tavalist ja rahulikku elu, mõeldes juba järgmistele aastatele. Eks ees ootavad mitmed põnevad fondinäitused, Järvamaalt pärit kunstnike töödest on ees paar näitust, tahame tutvustada Järvamaa laulupidusid läbi aegade ja miks mitte teha üks näitus ka neist nn. stagnaaja esemetest, mis aastate jooksul tee muuseumi on leidnud. Ka see nii põlatud aeg on ometi killuke Eestimaa ajaloost.

Põhiline aga on ja jääb koostöö valdade-linnadega, aktivistidega ja koolinoortega. Sest just sealt läbi mitmete kodu-uurimistööde kirjutamiste tulevad uued kodupaiga ajaloo järjepidevuse talletajad.

Foto T.Saarist

Vana tuletõrjetechnika Järva-Jaani ja Koeru valla näituse avamisel

Old fire fighting equipment at the opening of the exhibition in the parish of Järva-Jaani and Koeru

Старая пожарная техника на открытии обзорной выставки волостей Ярва-Яани и Коэру

kõik see, mis mingil määral seondus Eesti Vabariigi aastatega. Riskides sisuliselt eluga, suutsid agaramad töötajad päästa mõne ajaloolise väärtuse. Paraku tuli enamik siiski kas hävitada või üle anda keskarhiivide erifondidesse. Praegusel hetkel, mil mõnelgi pool heidetakse muuseumidele ette Eesti Vabariigi aegse materjali puudumist, peaksid süüdistajad ise mõtlema ehk sellele, millistes tingimustes nõukogude okupatsiooni ajal töötati, kust ja kellelt tulid korraldused. Kohapealne inimene oli vaid käsutäitja, sest elada tahtis igaüks... Kui agaralt kuskil pool käske täideti, on muidugi ise küsimus. Praeguseks on meilgi midagi suudetud taaskoguda, kuid nüüd kimbutab meid ruumipuudus, veel enam riigilt tuleva raha nappus. Tohtud summad kuluvad ju küttele, elektrile ja valveteenistusele. Pealegi on inimesed enesele teadvustanud, et vanavara on üks äritegemise vahend. Aga kui muuseum kui teadus- ja

gustesse ruumidesse. Veterinaaravilja endisest hoonest sai Paide Koduloomuuseum. Aastakümneid tegutses muuseum põhiosas kultuurielu edendajana. Teadustööle vähemalt alguses erilist rõhku ei pandud, tähtsad olid vaid näitused, pühendatuna igasugustele tähtpäevadele. Aga eks muuseumitöötajagi õpi. Kuidas mujal, aga meil oli vahepeal küll nõnda. Näitustel olid ilusad nimed, tuli vaid osata ülemustele toeselt ära seletada, miks sellisel näitusel on just selline nimi. Muidugi pidi väljapanekus olema midagi eriti suurte ülemuste peibutamiseks, kuid Moskva jaoks kasutati aeg-ajalt ajuvabadust. Ja kui veel umbes-udust juttu rääkida oskasid, oli vähemalt suure pealinna jaoks kõik kõige paremas korras. Tegelikult ei meeldinud see ei muuseumile ega ka meie Tallinna juhtidele, ega pääsu tol hetkel ju polnud.

1980-ndate aastate teine pool tõi uued tuuled ka muuseumitöösse. Kuni

Foto T.Saarist

Ambla valla näitusel esitati ka Aravete külamuuseumi eksponaate

At the exhibition in the parish of Ambla, objects from the Aravete Village Museum were exhibited

На обзорной выставке волости Амбла были выставлены экспонаты из коллекции деревенского музея Аравете

Lehtses. Neid tublisid abilisi-kodu-uurijaid, kelle abil ja toel täienevad muuseumikogud, on üsna palju. Valimisjärgus on muuseum ka Türil. Jätkub koostöö ja küllap avanevad ka koostöös uued võimalused.

Üheks selliseks olid kindlasti Järvamaa päevad, mis 1995.a. mai-juunikuus teistkordselt peeti. Maakonna tähtsündmust otsustasime aga tähistada hoopis omamoodi, nimelt maakonna valdasid ja linnu tutvustava sarinäitusega. Et kõik ei mahu end kuidagi Järvamaa päevade aegu tutvustama, andsime omapoolse avaldögi juba jaanuari algul. Ja nõnda, osalt ajaloolist

tadeni, vana tuletõrjetechnika demonstreerimiseni ja Paide Kultuurikeskuses taidlejate kontserdini, kuni Paide linn ja vald oma viimasena esitletud näituse avamisel lindi läbilõikamise asemel hoopis kaks kõiejuppi kokku sidusid. See oli kogu näituste seriaalile ilus sümboolne lõpp - kõik haldusüksused olid selle poole aasta jooksul mitte ainult tee muuseumi leidnud, vaid tihenend olid sidemed muuseumil nii valdade kui ka linnadega ja maavalitsustega. End koos esitlenud piirkonnadki said ettevalmistustöös mõne puuda soola ära süüa (seda muidugi siis, kui varem oma valla ajaloo

Summary

Anniversary reflections about the museum of Järvamaa and its activities.

On 31 July, 1905, the Järvamaa Preservation Society of Antiquities (founded on 12 Jan., 1904) opened its own museum in Paide. Actually, lively interest in local history had started in Järvamaa already at the end of the previous century when the so-called Tower Building Committee was founded. In the beginning of the century, the Preservation Society had been founded.

From 1926 - 1940 the museum in Paide was a branch of the Estonian Literary Society's Provincial Museum. During the war years the museum was closed and in the autumn of 1945 it was reopened. The museum moved into its present building in 1956 when a veterinary surgery was rebuilt to meet the needs of the museum.

The collections of the museum of dignified age include over 53,000 items. The largest collections are those of documents and photos and the archive library. The increase per year is about 1.200 - 1.500 items.

On 19 April, 1990, the Local Lore Museum of Paide was again renamed the Museum of Järvamaa. In recent years, the activities of the museum have closely been connected with collecting scientific, cultural and educational work. The museum has a group of active supporters who we can always rely on. A.H.Tammsaare Memorial Museum and the small museums with non-paid staffs at Aravete, Jäneeda, Oisu and Lehtse are affiliated to the museum.

The peak event in the county - the Järvamaa Days - was celebrated by the museum with a series of exhibitions introducing the communes and towns of the county. From January till St. John's Day all the communes and towns had the museum available to present their region. The ties between the museum and the local authorities of the communes and towns tightened considerably. Each village, each commune and town became the centre of attention in the local cultural life for at least these weeks.

Great supporters of the museum have been the County Government headed by County Governor Arvo

Sarapuu and the department of culture. With the technical aid from the local KUMA radio we have recorded local people's memories of Järvamaa and the radio has handed over some valuable tapes to deposit in our museum.

In our plans for the future collaboration with our communes and towns, the local activists and students remains a priority. At the same time, opportunities will be provided to meet interesting people. Varied exhibitions and continuous studies of local lore in its different fields won't be forgotten either.

Резюме

Деятельность местных любителей старины в Паиде и Ярвамаа началась уже в конце прошлого столетия. В 1892 г. основали, так называемый, комитет по строительству башни, последователем которого стало общество по охране старины в Ярвамаа.

По инициативе этого комитета восстановили к смене столетий башню Орденовского замка. Начали археологические раскопки близлежащего к Паиде городища. 12 января 1904 г. созданное в Ярвамаа общество охраны старины получило себе помещение и 31 июля 1905 г. открыли Ярвамааский музей. С 1926 - 1940 г. Пайдеский музей был провинциальным филиалом музея общества литературы Эстонии.

В годы войны музей был закрыт, и в ноябре 1945 года вновь возобновил работу. Из бывшего здания ветеринарной лечебницы к 1956 г. получили помещение для музея, и в этом помещении находимся до настоящего времени.

19 апреля 1990 г. Пайдеский краеведческий музей был назван Ярвамааским музеем.

У 90-летнего музея накопилась довольно большая и разнообразная коллекция различных вещей.

Общее число собраний превысило 53000, ежегодный прирост составляет 1200 - 1500 единиц. Экспонаты распределены по разделам. Меньше представлены природные экспонаты (ботанические, гео-

логические, зоологические, скромные и художественный отдел).

Редкостные находки есть в области археологии, нумизматики и этнографии. Богато представлен фонд библиотеки и документов. Самым многочисленным является фонд фотографий, размеры которого доходят до 25000 единиц.

В работе последних лет старались связать воедино собирательную, научную, культурную, образовательную и просветительную деятельность. В музее не создан научный совет, но есть активисты, на которых всегда можно положиться. Кроме филиала музея А.Х.Таммсааре работают в уезде по инициативе краеведов местные музеи в Аравете, Янеда, Лехтсе и Ойсу. Создается музей в Тюри.

Расширяются возможности сотрудничества. Главное событие уезда - дни Ярвамаа музей решил отметить выставками, знакомящими с волостями и городами уезда. С января до Иванова дня получили от города и волости на три недели выставочные залы, где могли познакомить всех с историей и деятельностью волости.

Каждая деревня, каждая волость и город чувствовали себя центром культуры в течении этих трех недель. За эти полгода не только многие нашли дорогу в музей, но и укрепились связи между музеем и местным самоуправлением. Оживился сбор материалов. Особенно большую помощь музею оказали руководители уезда во главе со старейшиной уезда Арво Сарапую и отдел культуры. Используя технику местного радио, появилась возможность записать воспоминания ярвамаасцев.

Дополнительно к этому местное радио отдало записи интересных передач на постоянное хранение в музей.

В 1996 году ожидаются интересные выставки. В работе музея наряду с научными поисками и сбором материала останутся сотрудничество с волостями, городами, краеведами, будь это взрослые или школьники, так как только с их помощью сможем быть последовательными исследователями истории родного края.

Tartu Ülikooli loodusmuuseumide ajaloost

Tõnu Pani

Tartu Ülikoolil on praegu 4 muuseumi, nende hulgas kaks loodusmuuseumi - geoloogiamuuseum ja zooloogiamuuseum. Geoloogiamuuseumi asutamisaastaks on seni loetud 1820. aastat ja zooloogiamuuseumil 1822. aastat. Aastaarvud märgivad algselt ühtsest Looduskabinetist eraldumise aega. Geoloogia- ja zooloogiamuuseum on kokku kuulunud ka aastatel 1976 -1992 (skeem). Mõlema muuseumi puhul märgitakse, et kogud said alguse Looduskabineti (Naturalien-Cabinet) aegadel, mil loodusteaduste (üldise loodusteaduse ja eriti botaanika) professor õpetas botaanikat, mineeraloogiat ja zooloogiat. Seega on mõlema muuseumi alguseks Looduskabineti asutamise aeg möödunud sajandi algul, kuid Looduskabineti perioodile pole seni erilist tähelepanu pöördunud. Seniseid ülikooli ajaloo uurijaid on rohkem huvitanud iseseisvate (geoloogia, zooloogia) õppetoolide loomine ja õppetööga seotud küsimused. Olulisematest sündmustest ülikooli taasavamise ja Tartusse jäämise/mittejäämise ning ülikooli põhikirjade koostamise-kinnitamise ümber saab ülevaate TÜ ajaloo 2. köitest (1). Sellesse aega jääb ka Looduskabineti loomine, millest põhiliselt Eesti Ajalooarhiivis (EAA) säilitatavate dokumentide põhjal on koostatud järgnev lühülevaade.

Paul I poolt 4. mail 1799 kinnitatud Tartu protestantliku ülikooli plaan (2) nägi filosoofiataaduskonna koosseisus ette loodusteaduste professori koostamale alluva looduskabinetiga (professor naturalis looduse ajaloo ja looduse ajaloo professori kohale pakuti 31. juulil 1800 kuraatorite kolleegiumi (kuratooriumi) koosolekul välja prof. Funke Dessaut (3). Paul I sai Liivi- ja Eestimaa

kindralkuberner L. v.Nagelli kaudu teada kavatsusest kutsuda avatavale ülikoolile professoreid välismaalt. 11. augustil 1800 andis ta Gatšinast teada, et „ei näe vajadust saata kedagi kuratooriumi liikmetest välismaalt professoreid otsima... aitab nendest (õpetlastest), kes Venemaal asuvad...“ (4).

Kuramaa ja Piltene rüütelkondade mõjul otsustas Paul I 25. detsembril 1800, et ülikooli asukohaks saab siiski Miitavi (Jelgava). 9. jaanuaril 1801 kandis C.G.v.Baranof kuratooriumile ette, et on uurinud, kas dr. Germann sooviks saada ülikooli professoriks (5). Protokollile on lisatud G.Germann kirja, mis sisaldab ka lühülevaate tema õpingutest Saksamaal (6). 21. veebruaril 1801 otsustas kuratoorium aga kinnitada loodusteaduste professoriks prof. Groschke Miitavist (7). Peale

Groschke äraütleva kirja saamist ühistati 8. märtsil see määramine algusest peale (8). Troonile saanud uus vene tsaar Aleksander I määras 12. aprillil 1801 ülikooli asukohaks ikkagi Tartu.

12. veebruaril nimetasid kuraatorid (krahv G.A.v.Mannteuffel, C.G.v.Baranof ja asekurator parun J.F.Ungern-Sternberg) doktor Germanni (Gottfried Albrecht Germann) Volmarist (Valmiera) loodusteaduste professoriks (Professor der Naturgeschichte) (9). Seda professuuri nimetati Tartus 1802. aastal trükitud, aga sellisel kujul ametlikult kinnitamata põhikirjas (10) „der Naturgeschichte überhaupt, Botanik und Mineralogie insbesondere und der Technologie“ ja 12. septembril 1803. aastal kinnitatud, ning tagasiulatavalt alates 23. aprillist 1802 kehtivas põhikirjas (11) üldise loodusteaduse ja eriti botaanika professoriks (Professor der Naturgeschichte überhaupt und der Botanik insbesondere). Mõlemas põhikirjas oli ette nähtud, et loodusteaduste professori juhatare alla kuulub Looduskabinet (Naturalien-Cabinet). Seega alates 12. veebruarist oli ametis loodusteaduste professor, kelle alluvusse pidi kuuluma Looduskabinet.

Loodavale ülikoolile loodusteaduslike kollektsioonide pakkumise küsimused olid kuratooriumis arutusel mitmel korral alates 1800. aastast (12). Kuratooriumi koosolekul 25. märtsil 1802 (osalesid Mannteuffel, Baranof ja Ungern-Sternberg) andis Mannteuffel teada, et keiserliku kõrguse, suurvürst Konstantin Pavlovitshi kingitus - raamatud ja naturaalseid kogu (kokku üksteist kasti) on ülikooli kohale jõudnud ja ülikooli hoonesse sisse kantud (13). Siiani ei ole kahjuks õnnestunud leida selle kollektsiooni nimistut. Võib arvata, et see moodustab olulise osa Looduskabineti esime-

ses - aastast 1808, mil 30. mail kinnitati inventariraamatute pidamise kord (14) - nõõraamatus loetletud kivististe kollektsioonist.

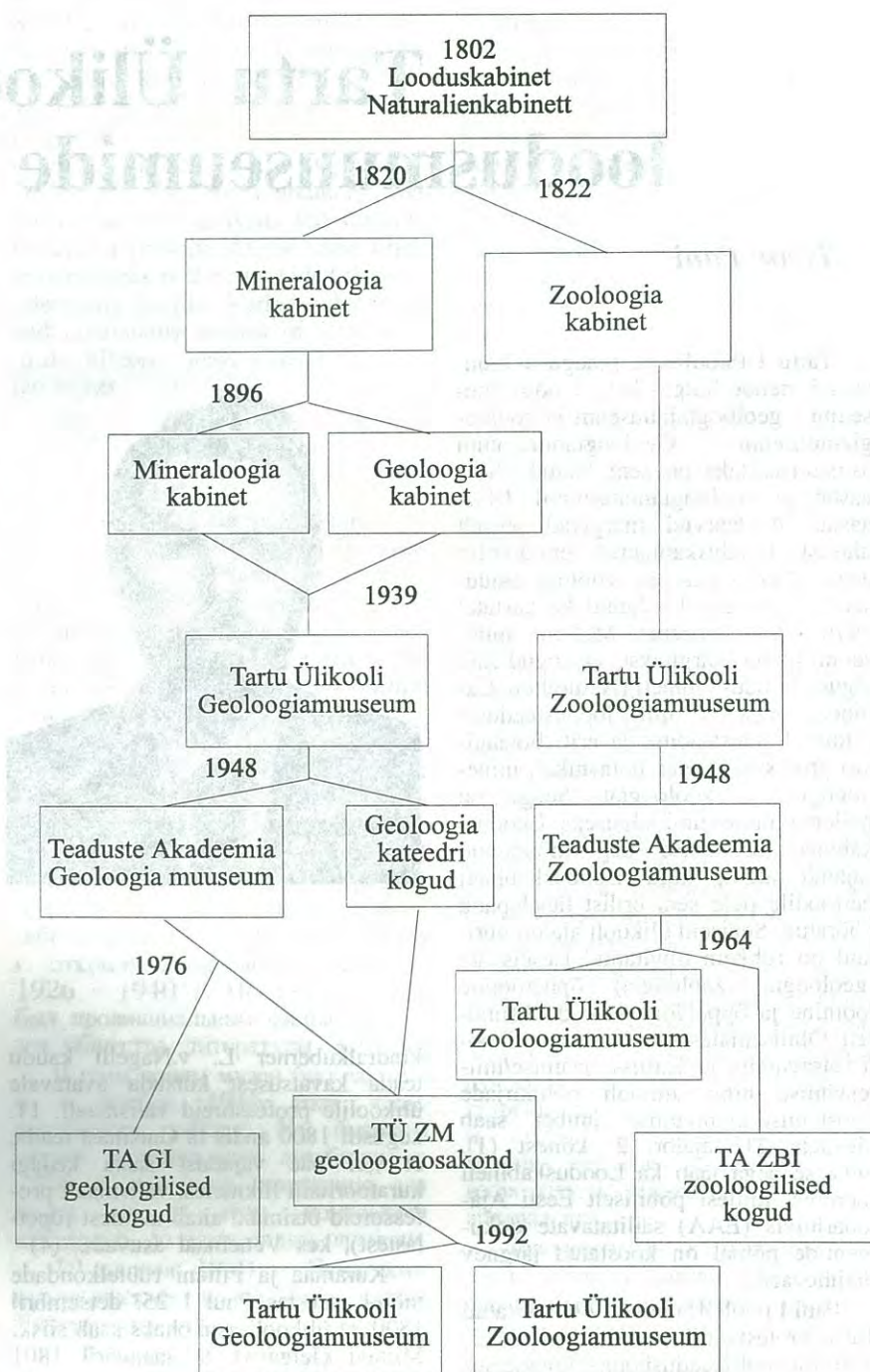
Seega 25. märtsil (6. aprillil ukj.) 1802 oli ametis Looduskabineti juhataja ja oli kindlasti kohal ka esimene suurem kollektsioon. See päev oligi Looduskabineti tegutsemise alguseks ja vastavalt ka praeguste TÜ Geoloogiamuuseumi ja TÜ Zooloogiamuuseumi sünnipäevaks.

Kasutatud materjalid:

1. Tartu Ülikooli ajalugu II 1798-1918. Koostanud Karl Siilivask. Tallinn 1982.
2. Полное собрание законов Российской Империи с 1649 года. Том XXV, стр. 953 стр. 629-638.
3. EAA 402-4-7 56/56p
4. EAA 402-4-7 60
5. EAA 402-4-7 191/191p
6. EAA 402-4-7 194/194p195/195p
7. EAA 402-4-7 240-241p
8. EAA 402-4-7 268/268p
9. EAA 402-4-7 327
10. Statuten der Kayserlichen Universität zu Dorpat nach Anleitung des am 4. may 1799. Allerhöchst confirmirten Planes, ... 1802.
11. Statuten der Kaiserlichen Universität zu Dorpat. [1803].
12. EAA 402-4-19
13. EAA 402-4-19 13
14. EAA 402-4-138 10/11

Резюме

При Тартуском университете 4 музея, из них два музея природы: Геологический музей (основан в 1820 г.) и Зоологический музей (основан в 1822 г.). Согласно хранящимся в Историческом архиве Эстонии документам, названные музеи основаны раньше. С 25 марта 1802 г. на должность был назначен заведующий Кабинетом природы, и была передана первая большая коллекция. Этот день является днем начала работы Кабинета природы и соответственно днем рождения нынешних Геологического и Зоологического музеев Тартуского университета.

Mündivalandid Tartu Ülikooli Klassikalise Muinasteaduse Muuseumi kollektsioonis

Laidi Laiverik

Meie muuseum pakub oma külastajatele ainsana Eestis võimalust tutvuda antiikkunsti saavutustega skulptuuris ja reljefis originaalidelt võetud vormide järgi tehtud kipsvalandite kaudu. Vähesed aga teavad, et kogudesse on talletatud 17000 gemmitõmmise ja 2983 antiikmündi valandit, mis on Eestis samuti ainulaadsed ja hindamatud kollektsioonid.

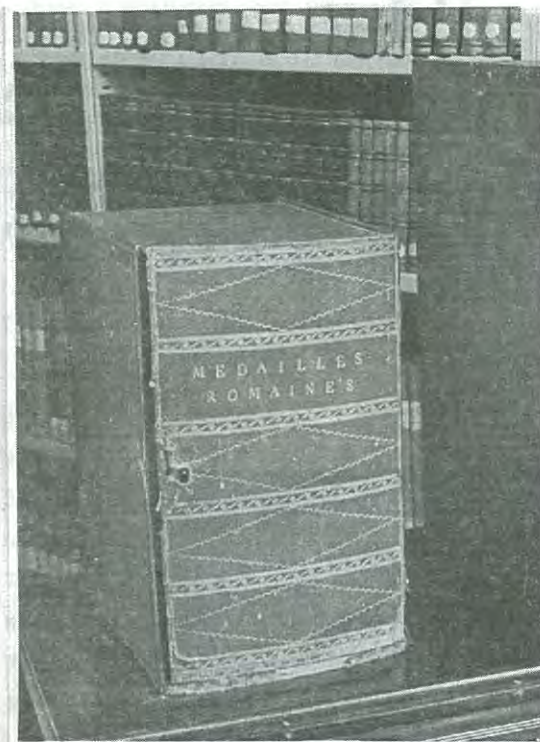
Artikli autor tutvustab mündivalandeid 1993. a.

The author of the article acquainted the collection of coins

Автор статьи представляет слепки античных монет.

Foto E.Sakk

Esimese antiikmündide valandite ostu tegi K. Morgenstern 1808.a. Pariisist. Tema ajal sai muuseum endale kaks suuremat mündivalandite kogu - 1818. a. Stieglitzi 516 ja 1833. a. Mionnet 1473 kreeka ja rooma

antiikmündi valandist koosneva kollektsiooni. (joon.) Valandid on valmistatud tumehallist väävelmassist. Stieglitzi kogu on paigutatud sahtlitega varustatud puust kapikesse. Mionnet' kogu on esinduslik nii sisult kui vormilt. Mündisahtlikesed on paigutatud kahte nahkköites raamatusse, iga sahtel rohelise siidkattega. Viimase suurema kollektsiooni - 912 antiikmündi valandit, ostis L. Mercklin 1851. a. Berliini Kuninglikust Muuseumist.

Paralleelselt originaalmündide kogumisega jätkati seega valandite kogumist nii muuseumi esimese direktori kui tema järglaste ajal.

1915. aastaks oli muuseumil umb. 1000 antiikmündi ja üle 3000 antiikmündi valandi.

Originaalide saatuse on tänaseks kõigile teada (A. Laansalu artiklid ja esinemised Voronežis asuvate ülikooli varade kohta.) Aga isegi siis, kui originaalmündide kogu oleks alles, ei kaotaks valandid oma tähtsust.

Antiikmünt ei olnud ainult maksevahend, vaid pakub huvi ka kunstiteosena. Kogu hindamisel tulebki lähtuda tema kunstiväärtusest. Mündi pilt

ei kaota palju seeläbi, et mündivaland pole kullast, hõbedast ega vasest, vaid väävelmassist. Antiikmaailmas oli üle 2000 müntimispaiga, mis töötasid pikemat või lühemat aega VII saj. e.Kr. kuni 476. a. p.Kr., s.o. Lääne-Rooma riigi langemiseni, mis on antiikmündi lõpupeiriks. Ruumiliselt oli haaratud laialdane ala Väike-Aasiast Hispaaniani, Egiptusest Lõuna-Venemaani. Eripäraste müntide hulk oli seega tohutu ja originaalidega seda aega ja ruumi katta oluks mõeldamatu. Muuseumi mündivalandite kogus on esindatud üle 500 müntimispaiga.

Mündikunstis nagu suures kunstiski eristatakse kolme perioodi - *arhailine, klassikaline ja hellenism*. Spetsiifilised jooned tulenevad mündi otstarbest. Esmatähtis oli paikkonna või valitseja teadvustamise vajadus. Mündi-kujundaja pidi arvestama etteantud ümara pinnaga, mündimaterjalist tingitud tehniliste nõuetega, vajadusega teostada pilt negatiivis ja värvi kasutamise võimalusega.

Arhailise ajastu (700. - 480. a. e.Kr.) münt on lihtsa ühepoolse pildiga. Reversil on ruudukujuline süvend, nn. *quadratum incusum* või aversi negatiivis pilt süvendatuna. *Quadratum incusum* võib olla jaotatud korrapärasteks või ebakorrapärasteks ruutudeks või täpitud. Pildiks sobib hästi kohaliku jumala pea või täisfiguur, loomad, taimed, taevamärgid jne. Ebamaiseid olendeid ja ehitusi tuleb ette ainult erandkorras (Pegasos Korintose ja tema kolooniate müntidel, Minotauros ja stiliseeritud labürint Knossose müntidel). Mündi pinnale hästi sobiv jumala pea on profiilis, kolmnurkselt esile tungiva nina ning taanduva lauba ja lõuaga. Kõrv on paigutatud kõrgele, meeste habemed on kiilukujulised. Silm on antud ilma laugudeta paksu punktina. Raskem on mündi pinnale sobitada täisfiguuri. Nii istuvatel kui seisvatel figuuridel on ruumi tasakaalustamiseks jalg või käsi ette sirutatud, käes mingi atribuut. Kui mündi pinnale ei taha hästi ära mahtuda terve objekt, siis see poolitatakse - laeva esipool, kaelast saadik hobuse pea või pööratakse looma või linu pea tagasivaatesse. Kirja esineb arhailisel mündil vähe. Üksikud tähed on paigutatud tühja ruumi täiteks. Tühja ruumi täiteks kasutatakse ka kujunduslikku elementi - lillekesi, tähekesi jne.

Fotod E.Sakk

Osa Mionnet'i kollektsioonist:

Valandid vaskmüntidest IV saj. e.K.

barren, ass (avers), quincunx (revers), dupondius (av.), triens (rev.), dupondius (rev.), triens (rev.)

A part of the Mionnet' collection. Casts of copper coins from the 4th century B.C.

Часть коллекции Мионне. Оттиск медных монет IV в. д.н.э.

Klassikalisel ajastul (480. - 323. a. e.Kr.) muutub mündipilt valdavalt kahepoolseks ja areneb vapi suunas. Mõni paikkond on leidnud oma vapi juba arhailisel ajastul ja jääb sellele truuks, mõni muudab seda mitu korda. Läbi mitme ajastu kasutab Ateena vapina öökulli, Kürenaika *silphiumi*, Selinus sellerilehte jne. Figuurid muutuvad liikuvateks ja elavateks, pead ilmekateks. Kuklajoon kumerdub ja kõrv asetub õigele kohale, ninajuurele tehakse väike sisselõige, mandlikujulist silma ümbritsevad nurkades ahenevad laud. Soenguid kaunistavad paelad, metallvõrud ja pärjad. Istuvad figuurid on trooni või tooli asemel istmeks saanud kaljunuki, trepiastme või lausa maapinna. Keeruliste žanripiltide kasutamine nõuab perspektiivi arvestamist, mistarvis võetakse kasutusele figuuride lühendamine ja katmine.

Mündikunst kui iseseisev kunstiliik kerkib esile 430. - 360. a.e.Kr. Sellest annavad tunnistust kunstnike signatuurid müntidel (Kimon kauni Arethusa pea ja Evenetos hoogsa nelikrakendi loojatena Sürakuusa müntidel). Pinnajoone märkimisega tekib aversi alumisel äärel segment, millesse paigutatakse kiri. Ruudu- või ristküjuliselt paigutatud kiri annab tunnistust kirja muutumisest kindlalt planeeritud ruumikujunduslikuks osaks.

Hellenismi ajastul (323. - 31. a.e.Kr.) toimub langus nii suures kui mündikunstis. Oluline on mündi usaldusväärsus maksevahendina ja paikkonna tunnus, mille tagab valitseja portree aversil ja vapp reversil. Mittehellenistlikel aladel ilmus realistlik valitseja portree mündile juba II s. 1. poolel e. Kr. Hellenistlikel aladel on valitseja pilt peidetud jumala portree taha. Aleksander Suurt on müntidel kujutatud Heraklesena, peas lõvinahk, Traakia kuningat Lysimachost Zeus-Ammonina jne.

Hellenismile on iseloomulik ka varasemate ajastute mündipildi ja stiili kopeerimine.

Rooma münt saab alguse IV s.e.Kr. ja koos Rooma riigi tõusuga saab ta ainuvalitsejaks Vahemeremaade kaubanduses.

Mündikunsti seisukohast on huvipakkuvamad vast valitsejate ja nende lähikondlaste portreed. Caesarist alates on portree ainuvalitseja mündi aversil, esialgu idealiseerituna, kuid Nerost alates täiesti realistlik. Meie muuseumis eksponeeritud Marcus Aureliuse

abikaasa Faustina II büst on samasugune ka mündil. Diocletianusest alates realistlik portree kaob. Rooma mündil on kujutatud ka ehitisi - sildu, tempelid, sadamaid, triumfikaari jne. Arhitektuurialaloo seisukohalt on huvitav võrrelda Kapitooliumi Jupiteri templit, millest vanim kujutis on Rooma denaari 53.a.e.Kr. Tempel põles varsti pärast seda maani maha ja Rooma denaari 43. a.e.Kr. on kujutatud uuesti ülesehitatud templit. Ka see tempel hävis 69.a.p.Kr. ning Tituse, Vespasianuse ja Domitianuse müntidel on kujutatud uuesti taastatud templit.

Lühikeses artiklis pole võimalik anda kogust vähegi ammendavat ülevaadet. Loodan siiski, et pealiskaudnegi tutvustus äratab huvi meie antiikmündi valandite kollektsiooni vastu. Kõigil antiigi- ja kustihuvilistel on võimalik selle koguga muuseumis tutvuda - kahjuks küll mitte eksponeerituna.

Kirjandus:

- J. Akerman, A descriptive catalogue of rare and unedited Roman coins, London, 1843 I,II
- M. Bernhart, Handbuch zur Münzkunde der römischen Kaiserzeit. Halle 1926. Textband, Tafelband
- H. Mattingly, Coins of the Roman Empire in the British Museum. London 1923, I
- T. Mionnet, Catalogue d'une collection d'empreintes en soufre de médailles grecques et romaines. Paris 1908
- K. Regling, Die antike Münze als Kunstwerk. Berlin 1924
- S. Schultz, Münzen der klassischen Zeit. Leipzig 1972
- Ch. Stieglitz, Catalogus numorum veterum caecorum. Lipsiae 1837
- Ch. Stieglitz, Versuch einer Einrichtung antiker Münz-Sammlungen Leipzig 1809
- A. Зограф, Античные монеты. Материалы и исследования по археологии. СССР. Изд. АН СССР, М.-Л. 1951, Но 16

Summary

The Museum of Classical Antiquities of Tartu University has 2983 casts of coins from the Greco-Roman world. The earliest come from the 7th century B.C., the latest from the year 338 AD.

In addition to their exchange value, those coins often had considerable artistic value. The best are made either in Greek city states or in their colonies; and a majority of our collection belongs to those categories.

The art of the coin has passed through the same stages of development as the branches of "grand art" (sculpture, relief) in Greece. Our collection allows one to follow that development during the Archaic, Classic, and Hellenistic periods. Roman coins are mostly interesting as reflections of developments in portraiture and architecture.

Our coin collection is open for study to those interested in Greco-Roman antiquity.

Резюме

Музей классических древностей Тартуского университета дает своим посетителям возможность познакомиться с достижениями греческого искусства в скульптуре и рельефе, снятыми с оригиналов по гипсовым отливальным формам. Многие знают, что на хранении в музее находится 17 000 слепков глём и 2983 слепков античных монет. Наряду с меновой стоимостью античная монета обладает еще и художественной ценностью и поэтому представляет исследовательский материал для интересующихся античностью.

В искусстве монет наблюдаются те же ступени развития, что и в скульптуре и рельефе, но имеется и ряд особенностей, обусловленных целесообразностью, материалом и техническими приемами изготовления монет. В общих чертах различается три эпохи: архаическая, классическая и эллинистическая. Самая ранняя монета в собрании слепков относится к 7 веку до Хр., самая поздняя к 338 г. после Хр. В собрании музея представлены также слепки римских монет.

Mida leidub Ajaloomuuseumis Hiiumaa kohta

Eve Peets

Ajaloomuuseumis on Hiiumaa kohta etnograafiliste esemete fondis varasemad tulmed 1941. aastast, saadud Eestimaa Kirjanduse Ühingu (EKÜ) muuseumivarade natsionaliseerimisel ja jaotamisel mitmete muuseumide vahel. Kahjuks on need väga puudulike annotatsioonidega. Väärtuslikumad nende hulgas on kindlasti seppelid, kuid kindlalt väita nende Hiiumaa päritolu ma ei sõanda. On veel mõned tanud, seelikud, rõhud, noatupe jm. Terviklikud komplektid puuduvad, tegu on üksikesemetega.

Tunduvalt paremini on Hiiumaa esindatud kultuurilooliste esemete kogus. Siin on kõige suurem grupp Hüti klaasikoja kaevamiste leiud. Välitööd toimusid Hüti külas kunstnik Maks Roosma juhtimisel 1958-1961. a. Eesmärgiks oli selgitada klaasikoja hoonestus ja territooriumi suurus, klaasiahjude arv ja süsteem, toodangu tehniline kvaliteet ning kunstiline teostus jpm. M. Roosma poolt süstematiseeritud leidude üldarv on 3997, nendest kunstklaasile viitavaid eksponaate umbes 75. Kaevamismaterjalide läbitöötamisel valmistati ka klaasikoja makett, mis praegu on meie põhiekspositsioonis, samas on ka kaks värvitust klaasist peekrit. Need leidis M. Roosma 1958. a. Kassarist Marta Kalju majapidamisest (ühe omandas AM ostu teel M. Kalju pärijatelt). Üks nendest on põhivormilt kooniline (h-93 mm), teine silindrikujuline (h-115 mm). Esimest olevat kasutatud rohtude võtmiseks ja seda pööratati edasi ainult vanemale lapsele. Teine peeker jõudis M. Kalju peresse hiljem, saadud Pühalepa kiriku pastorilt Schengenbuschilt, kes olevat seda kasutanud napsuklaasina. M. Roosma arvates on

olnud nende valmistajaks klaasimeistri sell Jürgen Wentzell, kuna arhiivimaterjalide hulgas on säilinud tema joonis koonilise peekri kujutisega. Tõenäoliselt valmistati see tema õppeajal 1650.-tel aastatel. Kogu Hüti leiumaterjal on paigutatud vitriinikastidesse, nummerdatud ja anti Ajaloomuuseumile koos dokumentatsiooniga 1965. a. On veel üks ese, mis seotud Hüti klaasikojaga. See on EKÜ muuseumi kogudest muuseumisse tulnud Pühalepa kiriku liivakell 17. sajandist (joon.). Selle klaasosa on M. Roosma arvates valmistatud Hütil. Kell koosneb kahest teravikuga vastastikkü asetatud rohelisest pirnikujulisest hästiviimistletud klaasist. Kell on puust raamistuses. Seisis kantslis, õpetaja kasutas seda jutluse aja mõõtmiseks. Kell näitas aega pool tundi (1/2 Stunde).

1961. a. käis Hiiumaal kogumistööd Ajaloomuuseumi töötaja Epp Siimo. Tema poolt kogutust on huvipakkuvad Kärkla kalevivabriku materjalid - mitmesugused toodangu proovid eri aegadest, näpitsad ehk „nopi näpsud“, luuad, ketrusmasina ketikonks aga ka toodangu jääkidest tehtud olmeesemed. Lisaks mõned dokumendid, fotosid vabrikust, sadamast, töolistest, vabrikuomanikest. Materjale sai ta endistelt vabriku töolistelt, olgu nad siin ka märgitud - Leeni Paras, töötas 1904-1940 „säärsaal“ ja „nopikojas“; Hilda Arbo, kalevinoppija 1903-1941; Marie Neljandik, töötas aastast 1935 meistriabinä. Vastavalt ajastu nõuetele koguti ka nn. kaasaega kaastavat materjali ELKNÜ Hiiumaa Rajoonikomiteest, Kärkla Kultuurimajast ja kalakombinaadist. Sellel ma aga pikemalt ei peatuks, kuna selline materjal on kõikjal ühelaadiline.

Jätkan dokumentaalmaterjalidega. Omaette eraldi fondina on arvel Kassari mõisa fond (1566-1908). Teistes mõisafondides on omandiõigusdokumente (ost-müük, kohtuprotsessid) alates 16. saj. lõpust. Üsna palju on talupoegade ostu-müügi ja kinkeakte,

Pühalepa kiriku liivakell 17. saj.
Pühalepa Church's sandglass from the 17th century
Песочные часы 17 века из церкви Пюхалена

andmeid põgenenud talupoegade kohta. On vakuraamatuid, mõned 17. sajandist, sealhulgas Hiiumaa vakuraamat aastast 1650. Mõisade põllumaa iseloomustus, ülevaade hoonetest aga samuti külade, kõrtside loetelu on antud Dobbermanni ülevaates 18. saj. lõpust (muuhulgas on seal ka ülevaade metsade kooslusest, metsloomadest ja lindudest). Kaarte on vähe. On üldine Hiiumaa kaart ca 19. saj. algusest, Kõrgessaare ja Reigi mõisa plaanid, piirikiivide paiknemise skeem. Huvipakkuvaks materjaliks on Hiiumaa rannikul hukkunud laevade avariiahtid (Mayeri kaubamaja fondis). Jacob de la Gardie fondis on andmed Hüti

rikurahad) a. 1834-1850. Neid on 13 tk. paberist ja nahast.

Kunstikogust tuleks mainida kahte Schlichingi litot 19. saj. keskelt - „Hiiumaa rukkilõikajad“ ja „Hiiumaa elanikud“ ning Stavenhageni gravüüre Kärkla kalevivabrikust ja Suuremõisast. Kaasaegset kunsti esindavad M. Roosma joonistustega Hüti külast ja Hiiumaast ning Paul Kamm oma töödega.

Foto- ja negatiivide kogus leidub rannamotiive 20. saj. algusest, mõned Käina ning Kõpu tuletorni vaated 1920.- 30-aa. Tundub, et Hiiumaa on olnud kauge nurk, kuhu nii baltlastest kunstnikud kui ka mandri fotograafid

Foto G.Vaidla

Artikli autor 19. sajandit kajastava väljapaneku juures
The author of the article at the exposition depicting the 19th century
Автор статьи у экспозиции 19 века

klaasikoja kohta. Kaasajast säilitatakse Maks Roosma kaevamisaruanded, plaanid, leidude nimestikud. Ülevaade Kärkla kalevivabrikust 1897. a. ilmunud ajakirjas „Всемирная иллюстрация“ lisanduvad vabriku tööraamatud. On ka mõned vallakoolide tunnistused, juhumateljal kultuurielu kohta.

Tingimata vajavad eraldi märkimist numismaatikafondis säilitatavad Kärkla kalevivabrikur nn. kodurahad (vab-

ei ole kuigi tihti sattunud.

Lõpuks tahaks märkida, et Hiiumaad käsitlevaid materjale pole küll Eesti Ajaloomuuseumi 250.000 fondis arvuliselt väga palju, kuid leidub siiski ka huvitavat ning väärtuslikku. Meie fondid on alati lahkelt avatud kõigile uurijaile.

Резюме

В фонде этнографии отсутствуют полные комплекты национальных костюмов, имеются отдельные предметы. Наиболее ценные среди них женские головные уборы для невест - сеппел.

Самое большое количество предметов принадлежит к культурно-бытовому фонду. Среди них выделяются находки раскопок Хютиской стекольной мануфактуры. Раскопки проводились под руководством художника Макса Роосма с 1958 по 1961 гг. Общее количество систематизированных находок 3997 ед. Вдобавок был изготовлен макет стекольной мануфактуры, который в настоящее время находится в экспозиции музея. Сохранились и два кубка из бесцветного стекла. В 1961 г. научный сотрудник музея Эпп Сиймо собирала интересные материалы о Кярдлаской суконной фабрики - разные предметы, документы, фото.

В фонде документальных материалов цельный фонд имения Кассари (1566-1908). В остальных мызских фондах имеются документы крестьян о собственности, о купле-продаже и т.д. Интересными являются архивные акты о затонувших кораблях на берегах Хийумаа.

В фонде нумизматики наиболее ценными являются кожаные и бумажные дененжные знаки Кярдлаской суконной фабрики с 1834 по 1850 гг. (13 шт.). В фондах фото и фотонегативов материал скудный, имеются виды побережья нач. 20 века, виды Кяина и Кыпу 1920-1930 гг.

Материал об острове Хийумаа не многочисленный, но кое-что интересного найдется.

Tartu Ülikooli sisekliiniku haiguslugude kogu - eesti tervishoiu ajaloo allikas

Ela Martis

Tartu Ülikooli Ajaloo Muuseumi arhiivifondi üheks mahukamaks koostisosaks on Tartu Ülikooli Sisekliiniku haiguslugude kogu ja haigete registreerimisraamat. Haiguslood on koostatud ajavahemikus 1847 - 1962. Nimetatud kollektsiooni andis muuseumile 1980. aastal tookordne ülikooli teaduskonna sisehaiguste kateedri professor Kuno Kõrge. Haiguslood on korralikult aastate kaupa süstematiseeritud ja köidetud kaante vahele. Tervikuna koosneb kollektsioon ca 25 000 säilikut. Käesolevas ülevaateartiklis tuleb vaatluse alla aastatest 1847 - 1885 pärinevad haiguslood.

Võib kindlalt märkida, et haiguslugude kollektsioon on väga oluline teaduslik materjal Eesti tervishoiu ajaloo uurimise aspektist. Senini on uuritud arstiteaduskonna ja Eesti me-

diitsinialajalugu selle laiemas tähenduses, kuid haiguste levikut, selle põhjusi konkreetses ruumis ja ajas üsna napilt.

Foto E.Sakk

Haiguslugude fond
Fund of case histories
Фонд истории болезней

Selliseks uurimistööks annab suurepärase võimaluse ülalnimetatud kogu.

Selgituseks mõni sõna arstiteaduskonna kliinikumist möödunud sajandil.

Arstiteaduskonna kliinikud alustasid tegevust 1804 - 1806 üüritud ruumides. Sisehaiguste kliinik avati ametlikult 1. mail 1804. Üliõpilased praktiseerisid seal iga päev. Haiguste iseloomu, kulu ja rakendatud ravi kohta koostati haiguslood. 1808. aasta suvel Toomel valminud hoonesse paigutati kõik kolm ülikooli kliinikut: meditsiini (sisehaiguste), kirurgia ja sünnitusabi kliinik. 1845. aastast alates hakkas ülikool vastava kokkuleppe alusel kasutama Tartu kreisiarstile kuuluvat ringkonnahaiglat hospitaalkliinikuna. Siin on töötanud väljapaistvad meedikud J.Fr.Erdmann (1778-1846) - askulatsiooni juurutaja kliinilise ja pedagoogilise praktikasse, L.A.Struve (1795- 1828) - leeprahaguste uurija, G.Fr.Sahmen (1789-1848) - kliinilise laboratooriumi sisustaja uuringute teostamiseks. Kogenud klinitsistid olid C.V.R.Weyrich, A.Wachsmuth, B.Naunyn, A.Vogel jt.

Haiguslood koostati praktikantide poolt. Tuntud meditsiinialaloo uurija Ilo Käbin kirjutab, et praktikandid töötasid kliinikus professorite juhendamise ja kontrolli all, tegid ka koduvisiite. Esimesed andmed üliõpilaste töö kohta polikliinikus pärinevad 1836. aastast, mil tudengite vaatluse all oli 840 haiget, kellest sai terveks 457. On oluline teada, et polikliiniline tegevus toleaeegses Vene impeeriumis üldse algas kõige varem Tartus.

Mõningaid valikulisi andmeid haiguslugude arvu kohta. 1847. aastast on neid meieni jõudnud vaid 1, 1851 - 2, 1860 - 87, 1867 - 156, 1879 -

100, 1883 - 219 jne. Aastatest 1847-1885 on arvel 2465 haiguslugu.

Haiguslood on kirjutatud selleks puhuks spetsiaalselt trükitud blanketile, mis koosneb neljast leheküljest. Esimese lehekülje ülaosas asub kirja-pea tekstiga „KLINIK zu DORPAT. - MEDIZINISCHE ABTHEILUNG. KRANKENGESCHICHTE“. Samas on märgitud haiglasse tuleku ja lah-kumise aeg ja diagnoos (mis küll ka tihti puudub). Esimesel leheküljel „A“ on alapealkiri „Anamnese und Entwicklungsgeschichte der Krankheit“, teisel „B“ - „Status praesens“, kol-

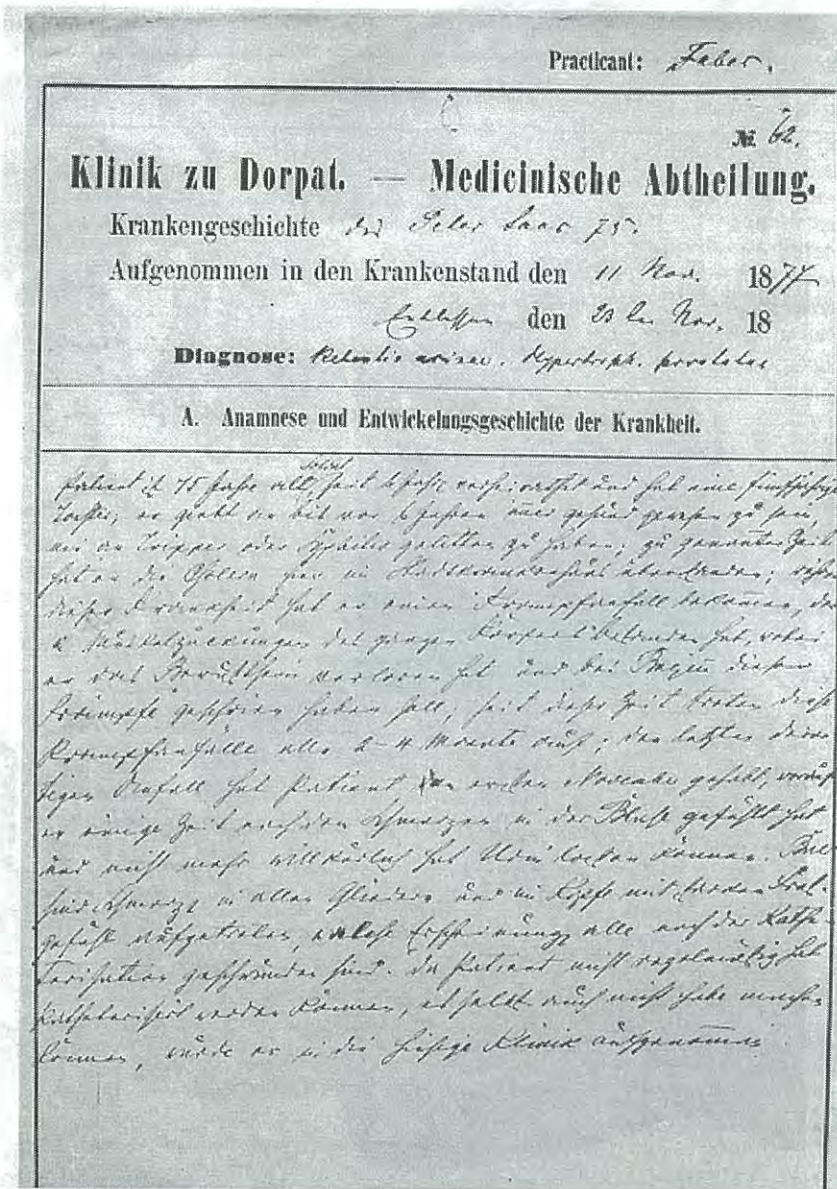
mandal, neljandal - „Verlauf der Krankheit“. Diagnoos on antud ladina keeles, haiguslugu on kirjutatud saksa keeles gooti šriftis. Kuna alla-kirjutanu ei ole erialalt meedik, siis ei kuulu tema kompetentsi haiguste kulu ja ravi uurimine. Käesolev lühike teaduslikku analüüsi, küll aga võib tehtud töö tulemusel tuua välja üldise haiguste dünaamika aastatel 1847 - 1885. Selle tulemusel võib väita, et enimlevinud haigus, mida raviti Tartu Hospitaalkliinikus oli tuberkuloos. Tuberkuloos koos teiste kopsuhaigustega

(pleuriit, bronhiit, tihti märgitud lihsalt „kopsuhaigus“, vähk) moodustas kind-lalt kolmandiku haiguste kogupildis. Nakkushaigustest olid levinum tüüfus, suguhaigustest süüfilis ja üsna tihti kohtab diagnoosi, mis märgib mao-haavandit või maovähki. Sisehai-gustest on esikohal neeruhaigusi mär-kivad diagnoosid. Vaimuhaiguste diag-noosina on tihti märgitud „hüsteeria“, „hüpohondria“. Võib kindlalt väita, et haiguste pildis üldse on esikohal nakkusliku kuluga haigused - tuber-kuloos ja mitmesugused nakkus- ja suguhaigused, mis viitavad toleaeegse-le vähestele teadlikkusele nakkuse ole-masolust.

Nagu eelpool mainitud sisaldab ülikooli ajaloo muuseumis säilitatav haiguslugude kogu üle 25 000 säiliku, mis hõlmavad ajavahemikku, mis on pikem kui sajand. See on huvitav ja tänuväärne materjal Eesti meditsiini ajaloo uurimiseks. Käesolev artikkel on mõeldud osalt selle probleemi teavitamiseks - võib-olla leidub huvi-lisi ka väljaspool ülikooli uurimaks seda mahukat materjali.

Summary

One of the largest collections in the archives of the History Museum of Tartu University is the collection of case histories which were put together in the Clinic of internal diseases of the university in 1847-1962. The collection consists of c 25 000 items and is an important source material for the investigation of the history of Estonian health care. In the present article the case histories from 1847-1885 have been taken under observation. On the grounds of those materials we can infer that the most widely spread illness in Tartu in the previous century was tuberculosis, other lung diseases were also in a prevailing position and so were all infectious diseases in general. This article has been written to inform about our source material, since there may be scientists interested in these problems also outside our university.

Haiguslugu aastast 1877
A case history from 1877

Образец истории болезни с 1877 г.

Foto E.Sakk

Kui juubilariks oli tuletõrjeprits

Kuno Tiiksaar

Tööstuse hoogne areng 18. sajandil ning sellega kaasnenud linnade juurdekasv ja linnaelanike arvu suuremine kutsusid esile ka mitmeid negatiivseid ilminguid. Üheks nendest oli tulekahjude sagenemine, mis tiheda puuhoonestusega linnaosades paisusid pahatihti kiiresti, levisid suurele maalale ja muutusid laastavaks hävinguks. Tulekahjude kustutamine, rääkimata võimsa tulestiihiaga võitlemisest, oli linnaelanike naturaalkohustusena oma aja ära elanud ning esile kutsunud terava vajaduse uuel põhimõttel rajaneva tuletõrje järele.

Juba oli Euroopa enamarenenud linnades Pariisis, Viinis, Londonis jm. hakatud looma eriväljaõppega, mobiilseid ja tolle aja kohta efektiivsete kustutusvahenditega varustatud kutselisi tuletõrjekomandosid. Koos nendega hakati 18. sajandi II poolel vähehaaval moodustama ka vabatahtlikkuse printsibiilil tegutsevaid tuletõrjemeeskondi. Tallinna tihedad sidemed Lääne-Euroopaga soodustasid sealset tuletõrjekorralduse paremate kogemuste ülevõtmist ja rakendamist meie oludes.

Oma hoonete kaitseks vabatahtliku tuletõrjemeeskonna loomise mõtte tekkis kõigepealt Mustpeade vennaskonnal, kus 14. jaanuaril 1787 kutsuti asja üle aru pidamiseks kokku vanematest koosnev tuletõrjekomisjon. Otsustati organiseerida vennaskonna tuletõrjekomando ja soovitati osta käsiprits. Järgmise aasta 23. mail leidis aset vennaskonna üldkoosolek põhikirja ärakuulamiseks. See leiti asjakohane olevat, sellega ühtlasi tuletõrje asutamine ja pritsi ostmine heaks kiideti. Nii otsustatigi 23. mail 1788 hakata pidama Mustpeade vennaskonna tuletõrjekomando asutamispäevaks. Venemaa esimene vabatahtlik tuletõrjekomando oli loodud. Kolm päeva hiljem osteti käsiprits, mis paigutati vennaskonna hoone eesruumi.

Ehkki komando oli mõeldud vaid oma maja kaitseks, hakati osa võtma

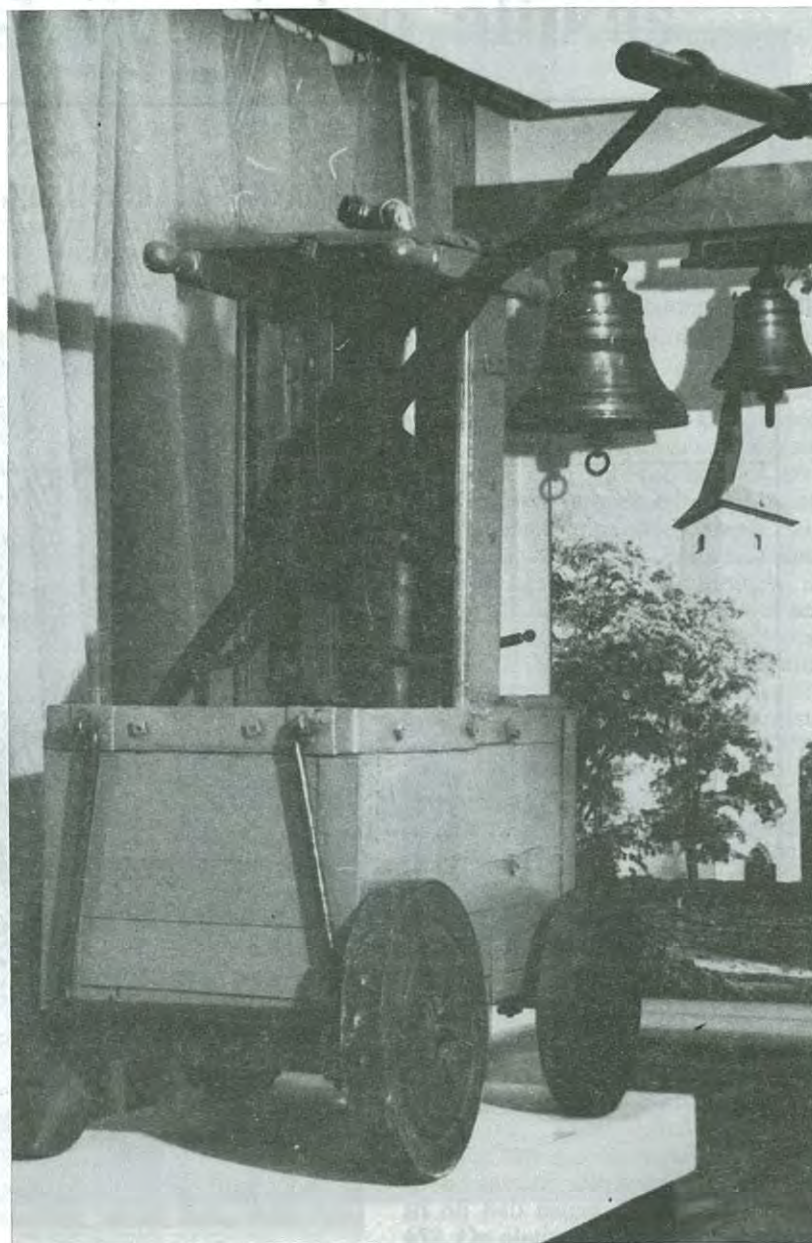

Foto H.Arro

1808. aastal ostetud tuletõrje käsiprits
Fire service's manual fire engine, bought in 1808
Пожарный насос с 1808 г.

ka mujal linnas puhkenud tulekahjude kustutamisest, kus paistis silma organiseerituima jõuna. Pritsi küll aeg-ajalt remonditi, kuid rohke kasutamise tagajärjel oli see aastate jooksul kõlbmatuks muutunud ja vajas väljavahetamist.

Nii ostetigi 19. mail 1808. aastal 537 rubla 40 kop. eest uus prits. Tänu oma neljale rattale oli kustutusriist hõlpsasti transporditav. Ta koosnes pealt avatud 70-liitrisest veekastist, mida tagapool asuvast pumbakastist eraldab puidust vahesein. Selles olevate avade kaudu pääseb vesi pumbakasti, kust seda ammutab kahe raudsilindriga kolbpump. Pumba kolvid on ühendatud ülekandesektoritega, mille teljele kinnitub puitkäepidemega pumbahoob. Pumbakasti tagaosas on silindriline metallist veereservuaar, millest algav vasktoru ulatub läbi kasti lae. Toru lõpeb mitmes suunas liigutatava otsaku, nn. luigekaelaga, mille külge ühendatakse põlemiskoldeesse vett suunav joatoru. Pritsi veosanga otsad kinnituvad veekasti esiküljel olevate metallööside avasse. Raudrehvidega puurattad on valmistatud ühes tükis (kodarateta).

Tolle aja kohta küllaltki võimsa pritsi miinuseks oli imemisseadise puudumine, st. et töötamise tagamiseks oli tarvis veekasti pidevalt veega täita. Vett veeti juurde kas hobuveokile paigutatud vaadis või anti käest-kätte edasi ämbritega. Mõistagi oli veekasti võimalik hõlpsasti täita linna veevõrgu

hüdrandist saadava veega, kui veetorustik juhtus õnnetuskoha lähedal olema.

Selle pritsiga võttis Mustpeade vennaskonna tuletõrjekomando osa paljude linnas puhkenud tulekahjude kustutamisest. Üks suuremaid nendest oli Oleviste kiriku põlemine 15.-16. juunil 1820. Tulekahju sai alguse välgulöögist.

Hästi hooldatud prits oli töökindel, pidas hästi vastu ja täitis oma ülesannet eeskujulikult pikkade aastakümnete jooksul.

18. mail 1908. aastal tähistati pidulikult selle teeneka kasutusvahendi kasutuses oleku sajandat aastapäeva. Aukülastajana võtsid pidulikust sündmusest osa Eestimaa kuberner, abikuberner, politseimeister, Tallinna linna pea ja palju teisi tähtsaid linnakodanikke, rääkimata Tallinna Vabatahtliku Tuletõrje Seltsi nõukogu-, juhatuse- ja auliikmetest. Peterburist olid juubelile saabunud Keiserliku Vene Tuletõrje Seltsi nõukogu esimees vürst Lvov ja nõukogu liikmed, tõeline riiginõunik Hopfenhausen ning oberst Strukov.

Juubelipeol naelutas kõrgealine kubernerihärra Mustpeade komando lipuvarde külge hõbedase mälestusnaela, mis kujutas keisrikrooni all asetsevat keisri initsiaali. Ühtlasi saadeti sel päeval tervitustelegramm keiserlikule kõrgusele suurvürst Vladimir Aleksandrovitšile. Juba järgmisel õhtul saabus selle peale Eestimaa kubernerile Izmail Vladimirovitš Korostovetsile

vastustelegramm, milles suurvürst tänab kubeneri ja „... kõiki Mustpeadevennastuse liikmeid hea mälestuse ja avaldatud tundmuste eest.“

Vaat siis, missuguse au ja tähelepanu osaliseks arvati tol ajal üks kustutusvahend! Muide, sündmuse kohta ajakirjanduses avaldatud artiklites anti mõista, et koos pritsi juubeliga austati ka Venemaa esimest vabatahtlikku tuletõrjet. Olgu lisatud, et see teenekas kustutusvahend on säilinud tänapäevani ja asub Eesti Tuletõrjemuuseumi põhiekspositsioonis väärikal kohal.

Резюме

Первая добровольная пожарная команда в России была создана 23 мая 1788 г. в Tallinne. Через три дня был приобретен ручной пожарный носос. 19 мая 1808 г. приобрели новый пожарный носос. Недостатком достаточно мощного для того времени пожарного нососа было отсутствие всасывающего устройства. Это заслуженное устройство для тушения пожара хранится в экспозиции Эстонского музея пожарной охраны.

EESTI TULETÕRJEMUUSEUM

Viru väljaku tuletõrjemajas tutvustab tuletõrje minevikku ja tänapäeva tuletõrjetehnikat.

Avatud: N-L kl 12-17

Vana-Viru 14
Tallinn

tel. 44 42 51

Uuenenud linnukasvatuse näitus uues kohas

Maire Blomerius, Mart Rootslane

1981. a. tähistas Tallinna Linnuvabrik oma 25. aastapäeva. Sel puhul avati Tallinna lähedal Saha-Lool Linnukasvatuse muuseum.

Muuseumi idee viidi ellu tolleage linnuvabriku direktori Aleksander Linnu eestvedamisel. Ekspositsiooni ettevalmistamiseks moodustati teatavalt meeskond, kuhu kuulusid R.Rautits, H.Kahu, A.Zupping ja V.Lõugas. Sisekujunduse teostas kunstikombinaat „Ars“. Muuseumil oli viis ruumi üldpindalaga 610 m². Ekspositsioon paiknes ühes sammastega saalis, mis oli 390m² suur. Muuseumi juhatajana töötas algul Aleksander Lepik, alates 1983. a. Sirje Leoste. Rohkem koostöösulisi töötajaid muuseumil ei olnud.

Maailmas üsna ainulaadne linnukasvatuse muuseum koondas endas oht-

ralt teaduslikult ja kultuurilooliselt huvipakkuvaid materjale. Nimetagem näiteks linnukaavikute kogu ja munatootmise tehnoloogiat käsitlevat materjali. Muuseumil oli ka väike erialane raamatukogu paari tuhande säilikuga. Muuseumi kasutasid õppebaasina EPA üliõpilased ja oma põllumajandusalast kvalifikatsiooni tõstvad kursandid.

Nõukogude korra kokkuvarisemisega kaasnenud ümberkorraldused ei jätnud puudutamata ka linnukasvatuse muuseumi. Seoses Lagedi Kultuurikeskuse erastamisega jäi peavarjuta ka seal paiknev muuseum. 1993/94. talvel oli muuseum juhatajata, kütteta ja

praktiliselt ka valveta. Kujunenud olukorras otsustas linnuvabriku juhtkond Eesti Põllumajandusmuuseumile üle anda kõik linnukasvatuse muuseumi varad. Osa eksponaate kuulus niigi põllumajandusmuuseumile ja olid Lagedile deponeeritud. Muuseumi evakueerimine 1994. a. kevadtalvel Ülenurmele toimus sõna otses mõttes jäistes tingimustes.

Lisaks kolimisele endale tekkis põllumajandusmuuseumil kohe probleem ka saabuvate materjalide hoiustamise, taastamise ja võimaliku eksponeerimisega. Loomulikult ei osatud sellise suure kogu lisandumist veel

Linnukasvatuse muuseumi väljapanek Saha-Lool (1981-1994)

Exhibition of the Poultry Farming Museum in Saha-Loo (1981-1994)

Экспозиция музея птицеводства в Саха-Лоо (1981-1994)

Foto J. Nilson

Linnukasvatuse näitus Eesti Põllumajanduse Muuseumis, avatud 1995. a.

Poultry Exhibition Hall in the Estonian Agricultural Museum

С 1995 г. открыта выставка в Эстонском сельскохозяйственном музее

mõne aasta eest ette näha. Puudusid sobivad ruumid. Pärast mõningat kaalumist otsustati näituse tarbeks kohandada hiljuti valminud hoidla teine korrus. Eksponeerimiseks oli see aken- deta pinalitaoline ruum (246 m², 6x41 m) küll äärmiselt ebasobiv, kuid muid arvestatavaid lahendeid polnud. Siiski suutis sisekujundaja Irene Sepping oskuslikult olemasolevat ruumi stendide ja poodiumide paigutusega liigendada ning tulemus kujunes isegi üllatavalt heaks.

1995. a. Ülestõusmispühade ajal Ülenurmel avatud näitus ei ole sisult Lagedi näituse analoog. Puuduvad Lagedi piirkonna ajalugu käsitlevad osad, vähendatud mahu on esitatud Tallinna Linnuvabrikut puudutav ma-

terjal. Samal ajal on püütud anda linnukasvatuse ajaloost laiemat ülevaadet. Eelmisest näitusest on säilitatud teemad, mis käsitlevad kukke ja kana Euroopa rahvaste kombestikust, kana ja muna Baltimaade arheoloogilises aineses, linnuliha ja munade tarvitamist eesti tavandi- ja peatoiduna. Tutvustatakse kodulindude põlvnemist, eelnevast põhjalikumalt vaadeldakse linnukasvatust Eestis 1918-1940, Eesti Linnukasvatavate Seltsi tegevust ja linnukasvatuse tänapäevaseid arengutendentsi, samuti kunstliku hautamise ajalugu.

Eksponeeritud on XX sajandi algul Saksamaal Sartoriuse vabrikus valmistatud ovoskoop ja kastinkubaator ning veidi hiljem levinud kapp-tüübilised hautid Austriast ja Taanist. Põllumajanduslindude sööda- ja jooginõude kollektsioon on oma enamuses pärit TÜ Väikeloomakasvatuse Kabinetilt

Summary

A renewed Poultry Exhibition on a new site.

The Poultry Museum was founded in 1981 in Lagedi near Tallinn with an exhibition area of 390 m². It was the museum of the Tallinn Poultry Factory. Its director, Aleksander Lind, played an active role in establishing the museum.

In the early 1990s the premises of the museum were returned to their former owner. The properties of the museum were handed over to the Estonian Agricultural Museum in Ülenurme. A new exhibition was opened in April 1995 in a room unsuitable for the exhibition (246 m², 6 x 41 m), the room was originally built as a storeroom for museum objects. Some new topics: Poultry in Estonia 1918-1940, the Estonian Poultry Breeding Society and Poultry Today are exhibited in Ülenurme, recordings of bird calls are also presented.

Резюме

Музей птицеводства был основан в 1981 г. в Лagedi около Таллина при Таллинской птицефабрике еще директором Александром Линдом (экспозиционная площадь 390 м²).

В начале 1990-х помещения музея были возвращены довоенному владельцу и музей эвакуировали в Эстонский сельскохозяйственный музей в Юленурме. Здесь в апреле 1995 г. была открыта обновленная выставка в помещениях, предназначенных для хранения музейных предметов, и потому не совсем подходящих для выставки (246 м², 6x41 м).

Рассматриваются новые темы, как птицеводство в Эстонии в 1918 - 1940 гг., деятельность Общества Эстонских птицеводов и птицеводство сегодня.

Используются звукозаписи голосов птиц.

Loodusteadlaste Gustav Vilbastele ja Endel Varepile pühendatud näitus Baeri muuseumis

Vaike Hang

Baeri muuseum asub Tartus Veski tn. 4 Teaduste Akadeemia Zooloogia ja Botaanika Instituudile kuuluva maja alumisel korrusel.

Ülakorrusel on ajakirja „Eesti Loodus“ toimetuse ja Teaduste Akadeemia Looduskaitse Komisjoni. Järvamaal Piibe mõisas sündinud, Tartu Ülikoolis meditsiini õppinud, läbi Königsbergi ülikooli ja Peterburi Teaduste Akadeemia maailmakuulsaks loodusteadlaseks saanud Karl Ernst von Baer (1792 - 1876) veetis oma elu viimased 9 aastat

Tartus (Baeri haud on Tartus Vana-Jaani kalmistul). Baeri elutöö austuseks rajas Zooloogia ja Botaanika Instituut Baeri muuseumi tema viimasesse elupaika Veski tn. 4 (varem meditsiiniinstituut kuulunud maja), mida nüüd juba 1976. aastast peale Baeri majana tuntakse. Muuseumi püsinäitus tutvustab Baeri teaduslikku pärandit, tema kuulsaid ekspeditsioone sõnas ja pildis, mitu kapitält tema herbaariumi, on kunstiteoseid jm. Vaatajate erilist tähelepanu köidab Baeri hiigelsuur kirjutuslaud (pikkus 3,60 m, laius 1,30 m!).

Lisaks püsiekspositsioonile on selles majas sageli ka lühiajalisi näitusi, need on olnud põhiliselt looduskaitse-temaalised või loodusteadlaste Eerik Kumari (Baeri muuseumi asutamise üks algatajaid), Herbert Viidingu, Ülo Heinsalu, Gustav Vilbaste, Endel Varepi jt. elutöö tutvustavad. On ka muid, nagu kunstnik Guara Muuga eksliibriseid ja taimejoonistusi, Ljubov Miti niplispitse, Austraalia eestlase Kalju Soobiku käsitöid, Vaike Hangu Tõstamaa kihelkonna taluehitiste kohta kogutud materjale tutvustavaid näitusi.

Pisut Baeri maja viimasest näitu-

K.E.v.Baeri muuseum Tartus Veski t. 4

K.E.v.Baer Museum in Tartu

Музей К.Э.Баера в Тарту. ул.-А.Вески 4

sest. 1995. aasta septembrikuust on Baeri majas vaadata kahe kuulsa, ühel kuupäeval - 3. septembril sündinud loodusteadlase, looduskaitsetegelase, pedagoogi-kodu-uurija, kirjamehe doktor Gustav Vilbaste 110. sünniaastapäeva ja professor Endel Varepi 80. sünniaastapäeva tähistav näitus. Neil kahel erakordse tulemuslikkusega elatud elul on palju ühiseid jooni: mõlemad on tuntud kõnemehed ja ihaldatud ekskursioonijuhid, sest nad olid Eestimaa parimad tundjad. Neil on olnud erinev oskus suhelda rahvaga. Rahva käest on nad kogunud tohutud kartoteegid kohanimesid, taimnimetusi, rahvapärismi.

Botaanik Gustav Vilbaste (1935.

Gustav Vilbaste

Густав Вилбасте

aastani Vilberg) sündis 3. septembril 1885 Kuusalus (suri 21. veebruaril 1967, haud Kuusalu kalmistul). G. Vilbaste alustas oma üle 40 aasta kestnud pedagoogiteed 1903. aastal Mädapeal. Kõige muu kõrval jäi noorusaega aktiivne vanavara kogumine ERM-le oma kodukandist Kuusalu, Kose ja Harju-Jaani kihelkondadest. ERM-is on tema kogutud rahvarõivaid, vaipu, ehteid, õllekanne jm. kokku 330 mitmesugust eset. ERM-is on ka aukartustäratavalt suur G. Vilbaste fotokogu - 6145 säilitusühikut. Näiteid sellest kogust on vaadata ka kõnesoleval näitusel. G. Vilbaste astus Tartu Ülikooli matemaatika loodusteaduskonda 1919. Ülikooli lõpetas Viinis (1927-1928), kus kaitses ka doktorikraadi. Ta on esimese eestikeelse taimemääraja (1922) koostaja. Tema erakordseks teeneks on populaarteadusliku ajakirja „Loodusvaatleja“

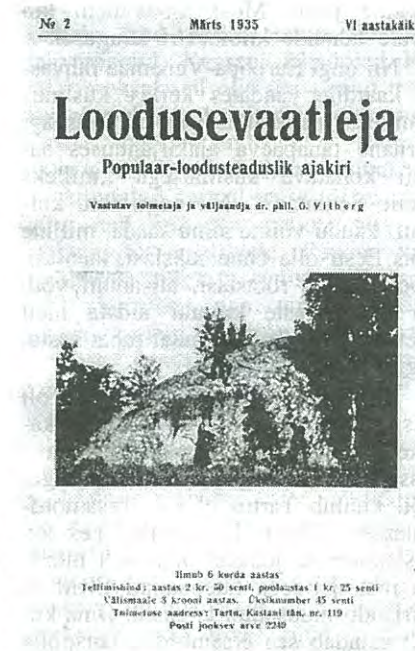
(1930-1938) väljaandmine (kuus numbrit aastas) ja seda omal kulul! Ta oli Eesti esimene looduskaitseinspektor. G. Vilbaste ootas juba eluajal oma tähtse - Eesti rahvapäraste taimenimetuste - ilmumist (käikiri oli olemas juba 1945.a.). Nüüd on see raamat valmis pealkirjaga „Eesti taimenimetused“ (Tallinn, 1993, 706 lk.). Näitus annab ülevaate G. Vilbaste elukäigust, perekonnast, reisidest, raamatutest, artiklitest (neid on ta kirjutanud üle 1400!), tema 100. sünniaastapäeva tähistamisest ERM-is jne. G. Vilbaste on oma 80. sünnipäeva kõnes öelnud järgmist: „Ma ei ole ju oma tegevuse kestel püstitanud eiteamisi suuri ja keerulisi teooriaid, probleeme või postulaate, kuid ma olen ikka kõnelema lihtsatest asjadest, arusaadavatest õpetustest, mille eesmärgiks on olnud kodumaa armastamine, looduse armastamine, rahva ajaloo armastamine, ilu ja elu armastamine“.

Endel Varep

Эндель Вареп

Geograafiaprofessor Endel Varep on Pärnumaa mees, sündis 3. septembril 1915 (suri 13. aprillil 1988, maetud Elva kalmistule). Isa oli sõjaväearst, ema Seljametsa algkooli juhataja. Gümnaasiumis käis Pärnus. 1938 lõpetas Tartu Ülikooli, oli õpetaja Tartus ja Pärnus. Oli Tartu Ülikooli õppejõud (alates 1945. aastast) 42 aastat (sellest ligi 30 aastat kateedrijuhataja). Näitusel köidavad pilku eelkõige E. Varepi koostatud fotoalbumid ja käsiraamatud „Eesti kaunis loodus“ (1957), „Kas tunned maad“ (1965), „Eesti maastikud“ (1984) jt. On välipäevikuid ja näiteid tema ligi 95000 sedeliga kohanime kartoteegist. On loenguskonpekte üliõpilaspäevilt, dokumente (näitusele laenutatud tema tütre Helga Varepilt). Eesti entsüklopeediale on E. Varep kirjutanud 2286 artiklit! Tartu Ülikool avaldas E. Varepi juubeliks tema bibliograafia („Professor Endel Varepi trükitööd“ Tartu, 1995, koostanud E. Linkrus ja H. Mardiste). Nii selle kahe mehe näituse kui kõik eelmised ajutised näitused on vaatamiseks kokku seadnud allakirjutanu.

„Loodusvaatleja“ tiitelleht

The title page of the
„Loodusvaatleja“ („Nature Observer“)
Титульный лист журнала

Резюме

В Тарту по ул. Вески 4 находится музей всемирно известного естествоиспытателя Карла Эрнста фон Бэра (1792-1876). Помимо основной экспозиции в этом доме постоянно организуются выставки, посвященные естественным наукам и ученым. С сентября 1995 г. в доме Бэра открыта выставка, посвященная двум известным естествоиспытателям и деятелям охраны природы: 110-летию со дня рождения педагога-краеведа профессора Густава Вилбасте и 80-летию со дня рождения профессора Энделя Вареп.

Mordva rahvakunst Eesti Rahva Muuseumis

Heno Sarv

7. oktoobrist 1994 kuni 26. märtsini 1995 oli Eesti Rahva Muuseumi Veski 32 näituseruumides väljas nende ruumide viimane näitus. See oli pühendatud ühele meie arvukamale, kuid sellele vaatamata laiemas maailmas vähe tuntud ning etnoloogidele rohkesti probleeme pakkuvale sugulasrahvale mordvalastele. Kuigi esimesed mordva rahvariidekomplektid laekusid Eesti Rahva Muuseumi kogudesse juba 1912. aastal, oli pikema aja jooksul ERM mordva esemekollektsioon selle rahva arvukuse ja rahvakultuuri mitmekesisuse kohta ebaproportsionaalselt väike. Alles 1980-ndatel aastatel õnnestus Eesti Rahva Muuseumil korraldada terve seeria ekspeditsioone mordvalaste asualadele, mille tulemusel praegune kollektsioon esindab kõiki peamisi mordva kultuuriiriki (12). Näitusel väljas olnud materjalid selgitasid näituse külastajatele mordvalaste etnilise ajaloo ja ning mordva rahvakunsti arenguga seonduvaid probleeme.

Näitusel väljapandud kaart-skeemil oli esitatud soome-ugri rahvaste tänapäeva asustus Euroopa-Venemaal ja oletatavat asustust tuhande aasta eest. Selle aja jooksul on venelasteks muutunud merjalased ja muromid, kes sidusid idapoolsemat läänemeresoome rahvast – vepslasti läänepoolseima volgasoome rahva – mordvalastega (17).

Kui asetame sellele kaardile sama suure Eesti kaardi, oleks sellel läänemeresoome rahvad umbes Tallinna ja Paldiski kandis, mordvalased aga Võru- ja Põlva kahal. Tõepoolest, mordva keeled ja kultuurid on läänemeresoomlastele umbes sama mõistatavlikud kui tallinnlastele setu keel ja kultuur. Niisamuti, nagu nendes ruumides eelmisena välja pandud näitusel „Seto maa, rahvas ja kultuur“ võis

veenduda, et hoolimata vene naabrusest on setud suutnud säilitada oma arhailise kultuuri ning arendada seda oma rada pidi, on ka mordvalased Venemaa ainus põlisrahvas, kes on suutnud läbi viimase aastatuhande püsima jääda Moskvast vähem kui poole tuhande kilomeetri kaugusel.

Nii ongi Euroopa-Venemaa rahvaste kaardile vaadates kerkiv küsimus „milleks meile mordvalased?“ üsnagi sarnane tänapäeva ajakirjanduses sageli kohatava küsimusega „milleks meile Setumaa?“. Nii nagu setu kultuuri kaudu võime aimu saada, milline võis Eesti olla enne sakslasi, taanlasi, poolakaid ja rootslasi, niisamuti võib ka mordvalaste kultuur aidata meil oletada, mis oli Venemaal tuhat aastat tagasi, enne venelasi.

Tuntuim ja omapärane esem oli ekspositsioonis ersamordvalaste rikkalikult kaunistatud tagapõll. Näitus sissejuhatavas vitriinis esitatud tagapõll kuulub Tartus elavale ersamordvalasele Viktor Danilovile, kes on aastakümnete jooksul aktiivselt mordva materjalidega täiendanud ERM ja Kirjandusmuuseumi kogusid. Oma kujult esindab see ersamordva tagapõlle ühte arhailisemat tüüpi, millel oli mordva etnograafi V. Martjanovi arvates geneetiline seos muromite arheoloogiliste ehetega (9). Koos mordva lingvisti Dimitri Nadkiniga oli Martjanov püstitanud oletuse, et 1. aastatuhande lõpul assimileerus osa muromitest põhjapoolsetesse ersamordvalastesse, mõjutades märgatavalt viimaste keelt ja kultuuri.

Eluruum Euroopa metsavööndi kõige lõunapoolsemal, viljakaimal alal andis mordvalastele 1. aastatuhande lõpul jõukust ja tuntuust (16). Laialt oli Mordvamaa juba varem tuntud oma maitsva mee poolest. Mordvalaste jõukust suurendas veelgi üleminek

künniviljelusele. Kasvav jõukus välistas vajaduse asuda vallutama naaber-rahvaste asualasid.

Paraku ei olnud samal ajal mordvalaste lõuna-, ida- ja läänepoolsete naabrite elu samavõrd edukas. Alates 8. sajandist pidid lõunapoolsed Volga-Bulgari hõimud toitumiseks aeg-ajalt ette võtma sõjakäike mordvalaste maa-ale. Aastal 1221 rajas läänenaaber Vladimir-Suzdali vürst Juri Vsevolodovitš mordvalaste maale oma kindluse Nižni-Novgorodi. 1229. a. üritasid ersamordvalased vürst Purgase juhtimisel anastatud maad tagasi võtta, kuid see ei õnnestunud. Vallutusrõõm jäi

aga sellegipoolest venelastele üüriseks, sest juba 1236 a. läks Mordvamaa koos kogu Volga-Bulgari riigiga idast tulnud mongolite-tatarlaste valitsuse alla, jäädes sellesse sõltuvusse kuni 1552. aastani.

Erinevalt venelastest jätkus rohtla-rahvastel bulgaritel ja tatarlastel tarkust

Fotod H. Sarv

Naiste rahvariideid näitusel

Women's national costume on the exhibition

Женские народные костюмы на выставке

mõistmaks, et mordva mets ja maa üksi, ilma mordvalasteta mett ja teravilja ei kannu. Seetõttu piirdus nende ülemvõim mordvalaste üle vaid mak-sukogumisega, milleks teostatavate sõ-jaretkedega ei suudetud aga kuigi kaugele metsaaladele tungida. Seoses lõunapoolsemate põllumaade viljakuse langusega, ning ühtlasi vältimaks tülikaks muutunud maksukogujaid, asusid mordvalased 2. aastatuhande esimesel poolel lõunapoolseilt asualadelt põhja poole (4).

Pärast Kaasani vallutamist 1552. a. asusid venelased rajama põhjapoolsetele ersamordvalaste asualadele kaitserajatisi. Sellega kaasnes ka maa koloniseerimine vene talupoegade ning surve maausku mordvalaste põõramiseks vene õigeusku. Mordvalaste

maausu väljajuurimiseks rajati paganlikesse pühapaikadesse õigeusu kloostrid. Et jätkata häirimatult harjumuspärast eluviisi, asus suurem osa ersamordvalastest 16.-18. sajandil oma põlisaladelt ümber viljakamatesse jõeorgudesse kagus ja idas, mida varem oli kasutatud jahimaadena. Mordvalaste ümberasumiste kulgu illustreeris näitusel vastav kaart (6). Nii kujunesid 19. sajandiks mordvalaste asualadeks ennekõike kubermangude ääremaad väga ulatuslikul alal Rjazanist Lõuna-Uuralini. Traditsioonipärane alalhoidlik eluviis aitas paljudel mordva talupoegadel jõuda 20. sajandi alguseks jõukale järjele.

Sajandivahetus oli rahulikeim aeg mordvalaste viimase aastatuhande ajaloos. Ümberasumised vanadest ja uutest koduküladest olid peatunud. Vene õigeusk oli lõpuks leidnud oma koha mordvalaste religioosses teadvuses maa-ema *mastorava*, vee-ema *ved'ava* ja metsa-ema *vir'ava* kõrval.

Nižni-Novgorodi lähedased Terjuševo ersalased olid üle läinud vene keelele, kuid kandsid endist viisi ersa rahvarõivaid. Kaasani lähedased Karatai mokšalased olid üle läinud tatari keelele, kuid kandsid endist viisi mokša rahvarõivaid (11). Näitusel eksponeeritud mordvalaste levikukaardil kujutatud karatai naise rõivastuses, võis neil märgata paljut, mis oli iseloomulik ersalastele. Puudus vaid ersalaste reeglina iseloomulik tagapõll. Seevastu aga mokša aladele ümber asunud Drakino ja Kažlodka ersalased hoidsid alal oma emakeele, võttes samal ajal omaks kohalikud mokša rahvarõivad (14).

Iseloomulik on, et pikemat aega oma praegustel asualadel püsinud mokšalaste rahvarõivaste traditsioon on paikkonniti väga erinev, seevastu ulatuslikke ümberasumisi üle elanud ersalaste rahvariidekomplektides on rohkem ühiselemente nagu tagapõll, peakattevormid, vööd, rüüd.

Revolutsiooni- ja kodusõja-aastad olid raskeks saatuselõigiks Samara ersalastele, kellest iga neljas oli sunnitud lahkuma kodukülalt võõrsile. Veelgi rängem saatust tabas kümme aastat hiljem endise Pensa kubermangu ehk tolleaegse Mordva ja Pensa ringkondade mordvalasi stalinliku kollektiviseerimise näol. 1929/30.a. talve jooksul teostatava ettevõtmise käigus oli kommunismiehitajatele seatud ülesandeks likvideerida kulaklus ennekõike mittevene külad (2). Tagajärjena sai iga kolmas mordvalane endale uueks kodupaigaks võõra, kauge ja külma maa.

Läbi aastatuhandete on mordva

keelte ainsaks elukeskkonnaks olnud mordva küla. Viimase seitsme aastakümne on see sajandialguse õitsvalt jõukuselt langenud räämas kolhoosikülaks ning ei suuda sellisena enam suurendada mordva keeli emakeelena kõnelejate arvukust. Sellegipoolest on ka tänapäeva mordva külades raske hakkama saada neil, kes ei oska kohalikku keelt.

Umbes kolmandik tänapäeva mordvalastest loeb oma emakeeleks vene keelt. Sajandialguse pooleteist miljonit mordvalase järeltulijaist peab enam kui kaks kolmandikku end praegu vene-lasteks (15).

Mordvalaste keeruka ajaloolise saatuse kõrval on teiseks etnoloogidele palju diskussiooninainet pakkunud probleemiks nende jagunemine kaheks subetnoseks - ersalasteks ja mokšalasteks. Kas need kaks keelt ja kultuuri üldse on kunagi üks olnud ja millal ning miks need teineteisest lahknud on, ei ole päris selge. Euroopa ajalugu sai mordvalastest teada idagooti kroonikult Jordaneselt 551. a., kelle järgi kuningas Ermanarich olevat 3. sajandi keskpaiku oma alla võtnud *mordensi* nimelise hõimu. Sellest ajast alates tunneb muu maailm neid ühise nime-tuse „mordvalased“ all, ersalased ja mokšalased ise aga ei ole seda nimetust tänapäevani oma keelepruuki võtnud.

Mokšalaste keeles ja ka välismuses on tuntavam iraani mõju, seevastu ersalaste keel ja ka välismus on lähedasem Läänemere rahvastele. Ühised on mõlemale keelele 90% eluoluga seotud sõnatüvedest, mõlemad rahvad kasutavad selle segaduse selgitamiseks vanasõna: „Oleme ühe pea, kuid kahe suuga rahvas“. Abielud ersalaste ja mokšalaste vahel olid kuni kristluse vastuvõtmiseni 18. sajandi lõpul täiesti välistatud, ka hiljem, kuni tänapäevani, on sellised abielud harvaesinevad (7).

Näitusel oli välja pandud sajandialguse ersa rahvarõivakomplekt praeguse Mordva Vabariigi idaosast. Ersa traditsioonilisel peakattel ja tagapõlled on erinevaid vorme. Komplektil ja selle ees oli *pulai*-tüüpi tagapõlled ja *pan-go*-tüüpi peakate. Väikestes vitriinides oli Samara ersalaste juures enam levinud *soroka*-tüüpi peakatted ja *pu-lokarks*-tüüpi tagapõlled. Peakatteid valmistasid vastavad meistrid, tagapõlled valmistamisega pidi iga naine ise hakkama saama.

Näitusel eksponeeriti ka riidetünned ja koonlapuu jalgu. Esimesed iseloomustavad enam ersa, teised mokša puulõikekunsti. Miniatuurid koopiad vitriinide etikettidel suurest, näituse sissejuhatavas osas olevast mordvalas-

te levikukaardist osundasid esemete päritolupiirkondadele.

Arheoloogiliste leidude järgi otsustades oli 1. aastatuhandel metallehete valmistamine Mordvas naiste töö, nagu kudumine, ketramine, kangakudumine, tikkimine, helmestikkimine ja savinõude voolimine. 2. aastatuhande esimestest sajanditest läks koos sepatööga ka mordva metallehete valmistamine täielikult meeste kätte (13). 19.-20. sajandi mordva metallehetes on läbi tuhande aasta säilinud rohkesti traditsioonilisi elemente, mis teevad need lähedaseks läänemeresoome arheoloogilistele vaskehetele.

Omapärane on Tenguševõ ersalaste e. šokšade rahvakunst. See on ersalaste läänepoolseim grupp, mis on jäänud alles ersa põlisaladele mokšalastest kirdes. Rahvariidekomplektis on olemas tagapõll, ka kuldikandiga peakate, mis vormilt sarnane teistele ersa gruppide peakatetele. Seevastu sõlg (*sjulgam*) oma trapetsikujulise plaadiga on tüüpilise mokša sõle kujuga. Volga veeteel keskajal rahana kasutusel olevad India ookeanist pärinevad kaurikaarbid leidsid klaashelmestest ja vasklitrite kõrval rikkalikku kasutamist mordvalaste pea-, kaela ja vööhetes.

Ersamordva traditsiooniline rahvariidekomplekt on tänapäeva Mordva Vabariigi alal kasutusel veel pulmaema rõivastusena Kotškurovo rajooni Sabajevo külas. Naaberrajoonis Povodimovo külas kannab pulmaema mitte enam traditsioonilist ersa rahvarõivast, vaid sajandialguse linnamoelist rahvarõivast.

Paremini on Mordva Vabariigi alal säilinud mokšalaste rahvarõivad, kusjuures nende kandmise traditsioonid ning rõivaste komplektid on naaberrajoonides Kovõlkinos ja Zubovo-Poljanas niivõrd erinevad, et raske on leida nende vahel ühisjooni. Kovõlkinos ja Zubovo-Poljanas niivõrd erinevad, et raske on leida nende vahel ühisjooni. Kovõlkinos rajooni Staroje Pšenevo külas mäletatakse tava, kus neiu kandis mitut särki üksteise peal, nii et kõigi särkide alläred nähtaval olid. Erinevad särgid olid ka Zubovo-Poljana rajooni Pimburi küla neiu garderoobis, kuid neid ei kantud korraga üksteise peal. Eri pidupäevadeks olid erineva tikandiga särgid. Veelgi üllatavam on, et rikkaliku tikandiga särk oli kasutusel igapäevase särkina, sest selline tikand ei kuulunud mitte selle küla, vaid naaberküla traditsiooni. Iga küla rõhutas oma identiteeti eripäraste rahvariiteta.

Mordva asustusareaali idapoolses

perifeerias, Baškiirias, on mitmetes külates mordvapärane rahvariidetraditsioon asendunud venepärase sarafaniga. Ersa traditsioonilise rahvariidekomplektist on siiski ka selle juures säilitatud vikerkaarevärviliste ristitripudega vöö. Rahvariitetest püsivamad on mordvalaste traditsioonilised elutusalad põllundus ja mesindus.

Kus võiksid mordva rahvakunsti rikkalikud traditsioonid leida oma koha tänapäevamaailmas? Sellele küsimusele üritas vastust leida näituse viimane vitriin, kus oli välja pandud Mordva Vabariigi Kotškovo rajooni Podlesnaja Tavla kunstikooli õpilaste puunikerdused ja folkloorisüžedele tuginev piisikeraamika (1), Peterburi mänguasjakollektsionäri Bortsovi kogust pärinevad mokša keraamilised mänguasjad ning Viktor Danilovi erakollektsioonist pärinev kurioosne põll, mis on kokku õmmeldud kuuest vanaema veimevaskast leitud tagapõlletikandist. Kõik sõltub sellest, kui palju me suudame tänapäevases elukeskkonnas ruumi jätta traditsioonidele. Emotsionaalse paralleelina Eesti rahvakultuurist näeme siinsamas kõrval teist ERM piisikpositsiooni. Need on Floridasse emigreerunud baltisaksa päritoluga keraamiku Elsa Reissaare portselankujused. Eesti rahvarõivais neidudest, mis on valmistatud kaugel kodumaast, meenutamaks oma Ameerikas sündinud lastele vanemate päritolu. Tahaks siiski loota, et mordva rikkaliku rahvakultuuri kodumaal suudetakse jätta rahvuslikele traditsioonidele suurem eluruum kui seda on suveniiriirliul puhvetikapil.

Kirjandus:

1. Botškin, Peter, Tavla, ersa noorsoo rahvakultuuri läte. Postimees, 6. oktoober 1994, lk. 17.
2. Букин М. С. Становление мордовской советской национальной государственности. Саранск 1990 lk. 142.
3. История Мордовской АССР т. 1-2. Саранск 1979.
4. Kappeler, Andreas, Russlands erste Nationalitäten. Das Zarenreich und die Völker der Mittleren Wolga vom 16. bis 19. Jahrhundert. Köln Wien 1982. lk. 31-38.
5. Kauksi Ülle, Kunstiesemete kaudu kõneleb neid valmistanud rahva hing. Mordva rahvakunsti näitus Eesti Rahva Muuseumis. Rahva Hää, 20. märts 1995, lk. 6.
6. Козлов В. И. Расселение мордвы. - Вопросы Этноческой истории мордовского народа. - Труды Инсти-

тута Этнографии т.LXVIII Москва 1960. с. 8.

7. Kreindler Isabelle T., The Mordvinian languages: A Survival Saga. - Sociolinguistic Perspectives on Soviet National Languages. Ed. by Isabelle T. Kreindler. Berlin 1985, p. 238.
8. Laid, Erik, Mordvalaste etnograafilised ja pool-muinasajadused sõled. - Eesti Rahva Muuseumi Aastaraamat II. Tartu 1926, lk. 170.
9. Мартынов В. Н. Мордовская народная вышивка. Саранск 1991, lk. 9-10.
10. Mikkor, Marika, Kes elasid Venemaal enne venelasi? Hommikuleht, 15. oktoober 1994, lk. 1, 12-13.
11. Мокшин Н. Ф. Этническая история мордвы. Саранск 1977, lk. 133.
12. Мокшин Н. Ф. Мордва глазами зарубежных и Российских путешественников. Саранск 1993, lk. 212-213.
13. Мордовия. Народное искусство. Саранск 1985, lk. 10.
14. Мордовский народный костюм. Саранск 1990, lk. 274, 302.
15. Sarv, Heno, Soomeugrilased Venemaal läbi sajandite. - Akadeemia 1, 1993, lk. 16.
16. Заварюхин Н. В. Очерки по истории Мордовского края периода феодализма. Саранск 1993, lk. 14-15.
17. Wiik, Kalevi, Volgalaiskansojen ja -kielten syntyksymyksiä. Turku 1993.

Резюме

С 7 октября 1994 г. до 26 марта 1995 г. в выставочном зале Эстонского национального музея экспонировалось мордовское народное искусство - была выставлена народная одежда из собраний музея. Первый предмет поступил в музей в 1912 г. В 1980-х годах Эстонский национальный музей организовал вместе с Мордовским университетом ряд этнографических экспедиций с целью пополнения коллекций музея. В статье дается и краткий обзор об этногенезе и истории мордвы.

Pedagoogilisest tööst Eesti Vabaõhumuuseumis

Christina Lään

Eesti Vabaõhumuuseum võtab rõõmuga vastu kõiki külastajaid. Sealhulgas on alati olnud teretulnud lapsed. Viimastel aastatel on aktiveerunud õpilaste organiseeritud külastused. Traditsiooniks on saanud kevadised, sügised ja talvised koolilaste nädalad, lasteetendused, kontserdid ja ekskursioonid. Lastega on tehtud palju tööd: on püütud luua vastav atmosfäär, mis hõlbustab õige minevikutunde loomist õpilastes. Selleks on koostatud reheahju, näidatud sepatööd, koduloomi - lehma, lambaid jt. väikeloomi. Muuseumis on võimalik ratsutada või sõita hobuvankriga. Sooja ja kehakinnitust saab Kolu kõrtsist. See kõik on olnud muuseumis enne minu tulekut. Nüüd on minu kui muuseumi pedagoogi üheks põhiliseks ülesandeks säilitada loodud traditsioon ja luua uusi, mis meelitaksid külastajaid, eelkõige lapsi meie muuseumisse. Järgnevalt kirjaeladan muuseumi pedagoogi tööd ajavahemikus 1994 - kevad 1995, mis taotleb kahte suurt eesmärki: 1. Eesti Vabaõhumuuseumi kui terviku propageerimine, rahvakultuuri tutvustamine. 2. Muuseumi koolitoota loomine.

EVM annab ülevaate eesti maa-architektuuri arengust läbi kahe viimase sajandi. Looduslikult kaunis paigas on

suurel territooriumil regionaalselt paigutatud talukompleksid. Tänu kindlale ja terviklikule ekspositsiooni kujundusele on võimalik korraldada „rännakuid“ ühest Eestimaa paigast teise ehk teisisõnu rännakuid ajas ja ruumis. Rahvakunsti põhiaspektide tutvustamisel ja oma maa ajaloo tundmaõppimisel on parim abivahend ekskursioon, kus teavet oma „juurtest“ pakutakse arusaadavalt, huvitavalt detailidega rikkastatuna.

Arvestades külastajate, eriti laste vanust ja vaimset ning füüsilist tervist saab kasutada erinevaid õppekursusiooni marsruute. Tavaliselt koosneb õpilasekursioon 3 - 4 talu tutvustamisest, mis ei väsita õpilasi ning pakub neile vastavalt teadmisi. Õppekursusiooni läbiviija selgitab nii ehitusviisi ja sisustuse kronoloogilist arengut kui ka külaühiskonna sotsiaal-majanduslikke suhteid. Ekskursiooni edukaks läbiviimiseks on oluline luua „õhus-tik“, millest oli eespool juttu. Tänavugi on kavas muuseumisse tuua koduloomi, kutsuda tööle korvipunuja, puutöömeister ja sepp, küta reheahju ja värvida villa. Peale ekskursiooni on EVM-i õppe- ja kasvatustöö raames kasutatud ka teisi õppevorme: temaatiline loeng või vestlus; loominguilised üritused; test, küsitlus ja töövihik kui õppe- ja kasvatustöö resultaat ja analüüs. Nimetatud õppevormide süstemaatilisel ja metoodilisel korraldamisel on tähtis osa muuseumi koolitootal.

Juba kauges minevikus on rahvad suurt rõhku pannud uue põlvkonna kasvatamisele. Olenevalt vastava ajastu tõekspidamistest ja rahva elulaadist olid ka vaated kasvatamisele erinevad. Vaatamata sellele on läbi aegade vanemate suurimaks sooviks olnud, et uus põlvkond kasvaks tööakaks, arukaks, ausaks, armastaks ja austaks oma vanemaid, peaks lugu teistest inimestest ning elaks nendega ühel meelel. Tänapäeval kõlab see väga primitiivselt ja ülespuhutult, aga peame tõdema, et see on paratamatus ning et me

võime sellest rääkida teiste sõnadega ja teises vormis, sisu aga jääb samaks.

Eesti Vabaõhumuuseumi õppe- ja kasvatustöö on üldises mõttes suunatud just järeltuleva põlvkonna igakülgele arendamisele, mis tagaks ka tulevikus eesti talu elu-olu tundmise ja rahvakultuuri omapära alalhoidmise. Esialgu on muuseumi koolituba vaid kaunis unelm koolihoonest või vähe-malt statsionaarsest õppetoad. Reaalne ja tõsine töö õpilastega on alanud vaatamata ruumide puudumisele. Esialgu on olnud võimalik korraldada õppetunde ja üritusi muuseumi uues valvehoones ja Kolu kõrtsitoas. Kõikide ürituste läbiviimisel ja korraldamisel on suureks toeks ja abiks kõik muuseumi töötajad. Tänu restauraatoritele on meie nn. koolitoal head õppevahendid ja -materjalid ning majandusjuhataja on varustanud meid kaasaegsete pliatsite, kriitide ja plastiliiniga. Suurüritustel kasutame voolimiseks oma merekalda savi, mille ettevalmistamine on üsnagi vaevarikas. Ka siin tulevad appi kolleegid.

Muuseumi koolitoota vajalikkust võib vaadata kolmest aspektist: 1. koolituba kui sissejuhatus enne muuseumi ekspositsiooni külastamist; 2. koolituba kui ekspositsioonis õpitu kinnistamise koht; 3. koolituba kui tulevaste muuseumikülastajate „kasvataja“, rahvatraditsioonide propageerija.

Nagu öeldud, vaatamata ruumide puudusele on muuseumis alanud süstemaatiline töö koolilastega. Eksperimentaalselt on korraldatud neljast õpetunnist koosnev tsükkel, mis sisaldab temaatilisi loenguid, vestlusi ning laste loovust ergutavaid ja arendavaid üritusi. Selle tsükli eesmärgiks on rahvakultuuri, traditsioonide ja talupoja elu-olu tutvustamine. Teemaks on „Talu elu-olu 18.-19. sajandi vahetusel Sassi - Jaani talus“. Õppetsükli lõpetamisel tuleb täita vastav töövihik, mis on ühtlasi ka Eesti Vabaõhumuuseumi esimene õppematerjal. Selliseid töövihikuid on plaanis koostada iga talu-

kompleksi kohta. Projekti läbiviimisel on kasutatud koduloo, kunstõpetuse ja tööõpetuse meetodikaid. Tulevikus tuleb ühendada õppetööga muusika ja liikumismängud.

Muuseumi koolitoota raames on rakendatud ka projekti „Loovus ja laps“. Selle käigus on kasutatud mitmeid loovteraapia elemente, nagu näiteks värviravi, joonistamine, voolimine, liikumine, mängimine, muusika. Loominguliste ürituste motoks võib võtta A. Renoir'i sõnad: „... kunsti ei vaadata, temas elatakse. Sul on kodus mingi pildike. Sa vaatad teda harva ega analüüsi kunagi. Tema aga muutub su elu osaks ja mõjub nagu talisman.“ Meiegi koguneme muuseumisse, et luua endale kujutelm sellest keskkonnast, mis on osa meie elust ja mõjutab meid aastate vältel. Muuseumis valminud laste tööd on tehtud puhtast südamest ning neid ei saa jagada kategooriatesse ilus- inetu, õige- vale. Osa valminud joonistusi, maale ja pisiplastikat leiab eksponeerimisvõimaluse Kolu kõrtsis, osa pandi välja 27. mail kevadlaada vabaõhu näitusel.

Резюме

Эстонский музей под открытым небом всегда рад посетителям. Особенно много внимания уделяется детям. Начиная с осени 1994. года основными целями работы педагога музея являются: 1) пропагандирование Эстонского музея под открытым небом как целостной системы и ознакомление с истоками национальной культуры; 2) создание учебной комнаты.

В учебно-воспитательной работе музея используются следующие формы: экскурсии, тематические беседы и лекции, творческие занятия, тест или письменная работа в рабочей тетради. Несмотря на отсутствие помещения уже в течении года проводится систематическая работа

Суuremat osa töid saab vaadata 1996. aasta sügisel laste galeriis „Kullo“.

Alates 1994. a. sügisest on toimunud rida üritusi. Heaks traditsiooniks on saanud orienteerumispäevad ja asjadeotsimise päevad. Eelmiste jõulude ajal ootas lapsi esimene lastetuba EVM-is. Õppekursioonide läbiviimine erinevas eas lastele, tudengitele, muulastele ja puuetega inimestele. On korraldatud temaatilisi loenguid ja vestlusi. Esimese õppetua projekti raames on olnud järgmised teemad: leivategemine, toidumajandus, karjane ja loomad, rehielamu kui elamis- ja majandushoone. Huvipakkuvad on olnud loomingulised üritused - joonistamine, maalimine, voolimine jm. tehnikad.

Muuseumisiseselt antakse välja temaatilist õppematerjali, info- ja õppelehti, mõistatuspilte ja ristsõnu. „Hommikulehes“ ilmub iganädalane „Lastehommik“, ajakirjanduses artikleid rahvakalendri tähtpäevadest.

Summary

The Estonian Open Air Museum is delighted to receive all its visitors among whom children have always been welcome. Since autumn 1994 the main tasks of the museum's educationist have been: 1) propagation of the Estonian Open Air Museum as a whole and introduction of folk culture; 2) organization of the museum's schoolroom.

Besides excursions other methods of teaching are used in the educational work of the Estonian Open Air Museum. These are lectures or conversations on certain topics, creative activities, tests or special examination books.

In spite of the lack of rooms, systematic work with schoolchildren has already started at the museum. Lessons have been organized experimentally within the framework of a project "The First schoolroom in the Open Air Museum". In finishing sessional work a corresponding examination book must be filled in. This particular book is the first teaching material in the Estonian Open Air Museum. Examination books of the same kind are planned to be composed for every farm complex. The project "Creativity and child" has been applied to the work in the museum's schoolroom.

Last year's days for orientation and for seeking objects in the exposition have become a good tradition, too. During this large-scale undertaking a children's room is open, excursions and lectures are conducted. Creative activities are organized for children of different age as well as for students, foreigners / non-Estonians and handicapped children.

Children's drawings are on display in Kolu Inn all the year round. In September 1996 a large exhibition will take place in the Kullo Children Gallery.

Õpilased muuseumis joonistamas
Pupils drawing in the museum
Ученики рисуют в музее

со школьниками. В рамках работы «Первая учебная комната музея» издана первая рабочая тетрадь о жизни и быте крестьян хутора Сасси-Яани в конце 18. в начале 19 века. В будущем планируется составить подобные тетради к каждому хутору. В так называемой учебной комнате проводятся и занятия по проекту «Творчество и ребёнок».

В 1995 году стало хорошей традицией проводить спортивные дни и т.н. дни пропавших вещей, во время больших мероприятий в музее работает детская творческая комната. Детские работы экспонируются круглый год в кормче Колу, а в сентябре 1996 года будет открыта выставка в детской галерее.

Eesti Metsamuuseum

Edda Enniko, Peeter Reintal

saadiga harrastemaja seitsmes ruumis. Pööningukorrusel on väike sarvede ja topiste kogu. Teistes ruumides eksponeeritakse mõisamööblit, mitmesugust Eesti mööblit, restaureeritud või nende järgi tehtud toolide näidiseid. Restaureerida on õnnestunud ka paljude ruumide originaalsed laemaalingud.

Peahoonesse on koondatud ka Eesti metsanduslik arhiiv. Siin saab tutvuda Eesti metsanduse ajalooliste dokumentidega, sh. Välis-Eesti metsateadlaste töödega, mida on kogunud ja ajakirjanduses tutvustanud hr. Malev Margus.

Metsamuuseumi on siiani külastanud keskmiselt 12 000 inimest aastas. Palju käib õpilasi, metsamehi, välisekskursioone, eriti suvel.

**Muuseum on avatud suvel
tööpäeviti 11 - 16,
puhkepäevadeks**

esmaspäev ja riiklikud pühad.

**Talvisel ajal palume külastamise soovist ette teatada
telefonil 232-98642 (või 25-237728).**

Lääne-Virumaal Vihula valla maaaladel jäävad Lahemaa Rahvusparki külastajate pilgu ette oma alleede, parkide, aedade, tiikide ja hoonetega 3 restaureeritud mõisakompleksi - Palmse, Sagadi ja Vihula.

Sagadis asub alates 1987. aastast Eesti Metsamuuseum.

Lõuna poolt, Haljala-Võsu teelt Kakuvälja küla suunast mööda 1,3 km pikkust saareallee tulles jääb kõigepealt silma üle tiigi puude vahelt paistev harrastemaja ja barokse üldsüsteemiga mõisapark. Puudeallee suundub ka peahoone põhja poole - ajaloolise arhitektuuriga Altja rannaküla suunas. Põhja- ja lõunasuunalised alleed jäävad esmapilgul tavaliselt märkamata läänest - Palmse ja Võsu või idast - Vihula poolt saabujatele. Kuid siis köidab tähelepanu kuni 1919. aastani Fockide perekonnale kuulunud võimas väravatorn ja aiaga piiratud mõisahoonete suursugune ansambel. Õunaaed idaküljel jääb kõrge kiviaia varju ja lääneküljel on sirgumas alles noor dendropark.

Sagadi mõisakompleksi restaureerimise raske ja tänuväärse ülesande

koos metsamuuseumi rajamisega võttis 1977. aastal endale endine Rakvere Metsamajand, kelle töid jätkab käesoleval ajal Sagadi Koolituskeskus.

Metsamuuseumi esialgne ekspositsioon asub restaureeritud peahoones - rokokodekooriga ja klassitsistliku fas-

Foto J. Pere

Eesti Metsamuuseum Sagadi mõisas

The Estonian Forestry Museum in the manor of Sagadi

Эстонский музей леса в Сагади

On alustatud ettevalmistusi uute väljapanekute kogumiseks üle Eesti, metsamuuseumi tunduva laiendamise eesmärgil. Kujunduslikult sobivas ringtallis on väljapanekutele ja fondile valmimas 16 ruumi. Peahoone endistes esinduslikes eluruumides mõnevõrra „kammerlikule“ - suures ulatuses graafilistest materjalidest ja fotodest koos-

ne). Otsitakse teid slaidiprogrammide kõrval Eesti loodusest, metsadest, metsamasinatest ja seadmetest, nende tehnoloogiatest jm. videoprogrammide tutvustamiseks. Metsandusliku nõuandeteenistuse väljaõpe peab kaasajal haarama ulatuslikumalt ümbritseva keskkonna säästmise - metsaökoloogia ja looduskaitse küsimusi, sh. talumet-

Foto P. Reintal

Metsakasvatuse- ja hoolduse tööriistu ekspositsioonis
The Estonian Forestry Museum
Орудия труда лесоводства в экспозиции

nevale väljapanekule, on ringtallis võimalik lisada mitmesuguseid esemeid, seadmeid ja vahendeid. Ringtalli fuajee ja koridorid sobivad maali- ja fotonäituste korraldamiseks ning puidu ja metsaga seotud firmade tutvustamiseks. Suuremaid eksponaate - masinaid, nende seadmeid ja transpordivahendeid saab edaspidi näha töllakuuris ning ringtalli õuel.

Alates 1987. aastast on Sagadi mõis ka metsandusliku kutseõpetuse ja täiendusõppe keskuseks. Sagadi Koolituskeskus korraldab saemotorist-langetaja ja metsavahtide väljaõpet, metsnike, abimetsaülemate ja teiste metsandustöötajate täienduskursusi ning 1995. aastast õppeseminare ka valdade metsaspetsialistidele, talunikele ja teistele metsaomanikele. Korraldatud on ööbimine ja toitlustamine. Enne 1995. aastat on saanud Sagadis välja- ja täiendõpet 1387 metsatöötajat.

Võimalused on arvutiõpetuseks (metsahindamis- ja metskondade raamatupidamisprogrammide kasutami-

sades ja mujal intensiivmajanduse tagajärjel tulundusmetsades nüüd ja tulevikus ettetulevaid bioloogilisi mitmekesisuse ja liikide säilitamise probleeme. Kavas on korraldada vastavaid seminare, õppepäevi ja kursusi, kuid soovi korral ka metsamuuseumi külastajatele ekskursioone ümbruskonna metsadesse.

Arvestades suunda infoühiskonna poole, loodab Sagadi Koolituskeskus koguda operatiivset informatsiooni, tutvustada kohapeal metsa, tema elustikku, loodusradu, jahindust, puitu ja selle saadusi, väljaõpeteid kirjandusest lihsate tehnoloogiate kohta (näit. saunavihtade ja luudade kiire ja mugav valmistamine jm.), reklaamida muuseumis eraldi metsa ja puiduga seotud ettevõtteid, näidata, müüa või jagada ennast tutvustada sooviva ettevõtte brošüüre, voldikuid, piltpostkaarte, kirjandust, videofilme, suveniire, käsitöid või muid meeneid.

Резюме

В Лахемааском национальном парке в здании бывшего имения Сагади располагается с 1987 г. Эстонский музей леса. В главном здании находится лесоводственный архив Эстонии. Здесь можно ознакомиться с историческими лесоводственными документами Эстонии, с работами лесоводов и т.д. Сагади является центром профессионального лесохозяйственного

обучения и повышения квалификации. Имеются возможности обучения работе на компьютерах. Центр обучения накапливает информацию и знакомит с лесом, природными тропами, охотничьим хозяйством и т.д. Приступили к собиранию новых экспонатов и к значительному расширению экспозиции.

Summary

On the territory of Vihula commune in Lääne-Viru County there are 3 restored estate ensembles - Palmse, Sagadi and Vihula - fascinating tourists. Sagadi estate which has belonged to the Fock family until 1919 houses a forest museum now.

The former Rakvere Forest Enterprise took upon itself the hard and thankworthy work of restoration, now this work is continued by Sagadi Training Centre.

The forest exhibition is displayed in the classicistic manor-house where old pieces of furniture are also exhibited. Some of the rooms comprise Estonian forestry archives. They contain old forestry documents and silvicultural works.

Now the goal is to complete the restoration of the former circular stable and to display there a renewed forest exhibition in these larger rooms. This building is more suitable for various equipment, tools and vehicles, lobby and corridors for the display of paintings and photos. Bigger vehicles and machines can be seen in the coach-house and in the inneryard of the circular stable.

From 1987 there is a training centre for foresters in Sagadi. It arranges schooling for lumbermen and gamekeepers, advanced courses for foresters, assistant foresters and others, as well as seminars for forest-specialists and private forest-owners. Up to 1995 1387 people have got schooling in Sagadi.

Basic information is also given about computer programmes of forest assessment and forest district's bookkeeping. Now one is looking for new ways to propagate video programmes about Estonian nature, forests, machines, equipment and their technology etc. in the future. There is also thought about forest consultancy that must be proceeded from ecological sustainability.

Sagadi Training Centre attempts to collect new information and to spread knowledge about forest, its wildlife, nature trails, hunting, timber and its products, special literature, as well as to advertise forest-related enterprises by their booklets, postcards, souvenirs, handcraft or videofilms in the museum.

Eestis on nüüdsest ka mänguasjamuuseum

Tiia Toomet

Foto R. Laanmaa

Muuseumi avamine 29.05.1994 (keskel artikli autor)

Opening of the museum May, 29, 1994
(the author of the article in the middle)

Открытие музея 29.05.1994

Mänguasjamuuseumi idee ei ole uus. Sellised muuseumid on enamuses Euroopa riikides, sageli rohkemgi kui üks. Lastele muuseumielamuste pakumise kõrval on nuku- ja mänguasjamuuseumide loomise üheks põhjuseks ka arusaam, et mänguajakultuuri on osa üldisest kultuuriloost ning vajab seetõttu säilitamist ja uurimist.

Eestis on mänguasjaajalugu olnud senini täiesti söötis ala. Vanemaid mänguasju on erinevatesse muuseumidesse sattunud juhuslikult ja üksikuid. Nende kirjeldamise ja uurimisega keegi põhjalikumalt tegelenud ei ole, kui mitte arvestada Eesti Rahva Muuseumi kogudes olevaid talulaste mänguasju, mille kohta on välja antud väike tutvustav buklett.

Tartu Mänguasjamuuseum sai teoks ühelt poolt tänu grupile entusiastidele, kes taolise muuseumi idee mitme aasta jooksul propageerisid ja ellu viia üritasid. Teisalt tuleb tunnustada Tartu Linnavalitsuse otsustavust leida kultuurile üldiselt ebasoodsal ajal vahendeid Tartusse uue muuseumi asutamiseks. Tartu Mänguasjamuuseum avati 29. mail 1994 Tartu Linnavalitsuse kultuuriosakonna allusena. Seega on mänguasjamuuseum praegu ainus muuseum Tartus, mis on täielikult linna finantseerimisel.

Mänguasjamuuseumi loomine tähendas esialgu kaht palgalist kohta ja püsiekspositsiooni kolmes sel otstarbel välja ehitatud väikeses näituseruumis Tartus Lai tn. 1 (Grenzsteini maja)

keldris. Muuseumi põhikogu moodustus nukkudest ja mänguasjadest, mida mänguasjamuuseumi algatusrühm oli tulevase muuseumi tarbeks paari viimase aasta jooksul kogunud - suuremalt jaolt annetustena, aga ka ostudena. Väljapanekus on mänguasju ka Eesti Rahva Muuseumi ja Tartu Linnamuuseumi kogudest, samuti eraisikute poolt muuseumisse deponeeritud mänguasju. Viimastest võiks nimetada Vladimir Sapožnini mehhaaniliste mänguasjade kogu, Cäcilie Tehve ja Larissa Maasikase nukutöökojas „Läänela“ 1930-tel aastatel valmistatud suuri segamassist nukke, Salme Villemi dekoratiivnukke ning Marjuka Laanmaa vanade lauamängude ja mänguasjade kogu.

Võib arvata, et selliste juhuslike kättesaadud kildudena kokku pandud muuseumiekspositsioon ei saa esialgu olla kuigi süstemaatiline. Siiski on suuremad perioodid meie mänguasjakultuuris juba praegu selgesti eristatavad. Täiesti iseseiseva valdkonnana tõusevad esile talulaste omatehtud mänguasjad. Nende seas on esemeid, mis tüübilt võivad ulatuda tagasi õige kaugetesse aegadesse nagu näiteks sea jalaluust vurr, puukstest kariloomad, viruvärv ja mitmed teised. Jõukama rahva lapsed mängisid juba sajandivahetusel poest ostetud mänguasjadega, mida muuseumis esindavad mõned Peterburi kaudu Eestisse jõudnud portselannukud ja -serviid. Sõjaeelse Eesti Vabariigi mänguasjamaailmast on eksponaate rohkem: portselanist ja segamassist peadega nukke, pehmeid mänguloomi, riidest pajatseid, printse ja printsesse. Paljud tolleaegsetest mänguasjadest on valmistatud Saksa maal, Inglismaal või Venemaal, osa on siinsete nukumeistrite toodang, osa aga kodune näputöö. Vähem on samast perioodist säilinud poiste mänguasju:

mõned tinast ja puust mängusõdurite komplektid, paar väikest lennukit Eesti Vabariigi eraldusmärkidega, indiaanlaste piltidega klotsid, kiikhobune, suur vineerist autobuss sõja-aastatest. Kõige

valik: arvukad segamassist ja tselluloidist nukud 1940- 50-test aastatest, mitut sorti puust nukumööbel, keraamilised nukuserviisid ja plekist kööginõude komplektid, vitstest punutud

Nukumeistri töötuba muuseumi ekspositsioonis
The working room of the master of dolls on exhibition at the museum
Мастерская в экспозиции

rohkem eksponaate on muuseumis sõjajärgsest ajast. Poiste asjadest on väljas ratastega hobused, tõukeratas, kepphobu, puust laevad, uuemast perioodist ka mitmesugused autod ja mehhaanilised mänguasjad. Rikkalikum on taas tüdrukute mänguasjade

nukuvankrid ja palju muud. Uuem plastmasskultuur praeguses väljapanekus esindatud ei ole, kuigi tulevikule mõeldes kogub muuseum jõudumööda ka kaasaegseid mänguasju. Küll võib aga vitriinides näha erinevatest aegadest pärit nukumaju koos sisustusega,

vanu lauamänge ja lotosid, omaaegseid rahakassasid, kommikarpe ja -pabeleid. Peale kõikvõimalike Eestis kasutusel olnud mänguasjade on muuseumis ka kollektsioon teiste rahvaste rahvuslikest nukkudest. Esemeliste eksponaatide kõrval kogub mänguasjamuuseum veel raamatuid ja käsikirjalisi materjale mänguasjade ning mängude kohta, samuti vanu fotosid ja postkaarte lastest koos mänguasjadega ja ilma.

Tartu mänguasjamuuseum on nüüdseks lahti olnud poolteist aastat, see on piisavalt pikk aeg, et teha esimesi vahetusteid. Võib kindlalt väita, et muuseumi loomine on end õigustanud. Küllastajate arvult on muuseum jaganud Tartus esikohta umbes samal ajal avatud ERM-i uhke näitusemajaga ja vastukajad nii laste kui täiskasvanute poolt on olnud südantsoojendavalt positiivsed. Samal ajal on teravamalt välja joonistunud mitmed probleemid, mis olid teada juba varem.

Suurim neist on ruumiprobleem. Muuseum on algusest peale olnud liiga väike. Tegelikult avati mänguasjamuuseum vaid püsiekspositsioonist koosneva esimese etapina, millest loodeti samas majas sammhaaval välja kasvatada normaalsuurusega muuseum. Seda ideed toetasid toona ka linna kultuurijuhid. Normaalsuurus mänguasjamuuseumi jaoks ei tähendaks mitte mammutmuuseumi, vaid suurst, mis võimaldaks muuseumil täita kõiki vajalikke funktsioone ning olla linnale ja külalistele maksimaalselt kasulik. Osa plaanist ongi nüüd teoks saamas. Juurdehitamisel on fondiruum, muuseumitöötaja tööruum ja nn. poistetuba mudelraudteega.

Normaalseks muuseumitegevuseks sellest aga siiski veel ei piisa. Juurde oleks vaja vähemasti üht ekspositsiooniruumi, mis annaks võimaluse korraldada vahetatavaid näitusi. Lisaruumi väljapanekuks vajaksid hädasti ka uude teemana muuseumisse lisandunud soome-ugri rahvaste mänguasjad ning mitmed suuremad esemed nagu kiikhobused, nukumajad ja nukuvankrid. Praegused väikesed näituseruumid on piripardani eksponaatide täis, sinna vahele veel midagi mahutada on peaaegu võimatu. Pigem on lootust, et kui fondiruum valmis saab, õnnestub püsiekspositsioonist esemeid vähemaks võtta, muutes allesjäänud seeläbi paremini vaadeldavaks.

Algusest peale on muuseumi loojad kavandanud muuseumi juurde ka mängutoa, kus väikesed külastajad saaksid kiikhobusega kiikuda, paberist laeva või lindu voltida, viruvärvavat kokku

panna, vurriluud vuristada. Taolist soovi on avaldanud ka õige paljud külastajad. Mängutuba võimaldaks korraldada muuseumis väiksemaid lasteüritusi: nukuetendusi, kontserte, teemaatilisi päevi jne., muutes nii muuseumi laste silmis kohaks, kus lisaks näitusele toimub alati midagi huvitavat. Kui muuseumikompleksi kuulukid veel alternatiivmänguasjade pood

seumil, on ka mänguasjamuuseumi tulevik praeguses asukohas kui mitte tume, siis vähemasti udune.

Ruumiprobleem pole siiski seganud mänguasjamuuseumit täitmast üht oma praegust põhifunktsiooni, see on kogumistööd. Kogumisega on kiire, kuna viimastel aastatel on vanu nukke ja mänguasju hakanud kokku ostma antiigikaupmehed, kelle kaudu mitmedki

Foto R.Laanmaa

Osa nukkude väljapanekust
A part of the dolls exhibition
Часть витрины кукол

(puust, riidest jm. naturaalsest materjalidest mänguasjad) ning lastekohvik, võiks rääkida juba väikesest lastekeskusest Tartu linnas.

Niisugused olid algsed plaanid, reaalsus on neid paraku korrigeerinud. Maja Lai tn. 1 on vahepeal tagastatud endisele omanikule, kes ei pea võimalikuks muuseumi laienemist esialgu kavatsatud mahus. Rendileping praegustele ruumidele on majaanikuga sõlmitud viieks aastaks, mis tähendab, et nii nagu mitmel teisel Tartu muu-

väärtuslikud esemed on liikunud edasi välismaale. Sealsed kollektsionäärid on nõus vanade mänguasjade eest maksma hinda, millega Tartu linna poolt finantseeritav väike mänguasjamuuseum võistelda ei suuda. Meie säilinud mänguasjakultuur pole niigi kuigi rikas, seda on räsitud sõjad, küüditamised, emigreerumised, perede ja kodude häving. Nüüd on tekkinud oht, et seegi vähene, mis alles, viiakse maalt välja ja kaob anonüümsena suure maailma lõputusse varjatuks. See paneb

Eesti ainsale mänguasjamuuseumile kohustuse mitte istuda käed rüpes, vaid püüda päästa meie tulevaste laste ja kultuuriloo jaoks, mis veel päästa annab. Esimene tegevusaasta pole selles suhtes halb olnud. On olnud liigutavaid ja väärtuslikke annetusi, on õnnestunud ka osta mõndagi huvitavat. Nii eesti mänguasjade kui teiste rahvaste nukkude fond on kasvanud kiiresti, algkogule on lisandunud umbes kolmandik. Uue teemana on muuseumisse juurde tulnud soome-ugri rahvaste mänguasjad, mis (eesti mänguasjade kogu kõrval) muudavad Tartu mänguasjamuuseumi ainulaadseks kogu maailmas.

Lõpetuseks tahaks südamest tänada kõiki seniseid annetajaid ja muidu nõu ja jõuga muuseumi edendamisele kaasaaidanud! Ning ühtlasi anda teada kõigile, kel kusagil kapinurgas või põõningul tolmumas mõni omaaegne lelu: mänguasjamuuseumis rõõmustatakse iga vana mänguasja üle! Kui karu karv on kulunud või nuku käsi katkine, pole põhjust muretseda, sest mõndagi annab parandada ja mõnele asjale lisab aja jälgi vaid väärtust. Küll oleks aga hea, kui iga mänguasi jõuaks muuseumisse koos oma nime ja looga. Sest mänguasjade lood on ju tegelikult kunagiste laste ja nende vanemate lood ja nad kõik jutustavad omal moel selle sajandi Eesti ajaloost, milles ka vanaadel mänguasjadel on olnud oma väike, aga väärikas osa.

Резюме

Тартуский музей игрушек был открыт 29 мая 1994 г. в качестве подразделения отдела культуры Тартуского городского управления. Основное собрание музея составили куклы и игрушки. У музея не решен ряд проблем, из которых главная - нехватка помещений. Музей сможет нормально функционировать после того, как будут выстроены помещения для фондов, музейных работников и модель железной дороги. Кроме того дополнительно нужно еще одно помещение для экспозиции. Новое в музее - игрушки финно-угорских народов.

TARTU MÄNGUASJAMUUSEUM
TARTU, LAI TN. 1.
AVATUD
KOLMAPÄEVAST PÜHAPÄEVANI
KELL 11 - 18.

Ühe muuseumi saamislugu AS Estiko muuseum

Harri Kübar

Aastaid tagasi oli Tartus tööstustevõtte, mis kandis nime Tartu Kammivabrik, siis Tartu Plastmasstoodete Katsetehas, edasi tootmiskoondis „Estiko“, kuhu tuldi tootmiskogemusi omandama või niisama ekskursioonile üle kogu Venemaa ja Eestimaa, eriti koolidest. Nüüd on see Eesti kunagine suuretevõtte jaotunud tütaraksiaseltsideks, kus äritegevus kõrval on säilinud ka mõneti tootmine. Ekskursioone ja külalisi võtab vastu nüüd muuseum.

„Estiko“ on üks varasemaid ettevõtteid Tartus. Nagu teada, aastail 1918-1932 kasvas see välja Kammivabrikuna tuntud tööstuskeskuseks. Aastatel 1930-1944 töötati nime all „Estonian Comb Factory“ ehk lühendatult „Estico“.

Ettevõtte tegevust ja ajalugu on säilitatud muuseumis, mis on üle elanud häid ja halbu aegu, teda on kolitud mitu korda ühest majast teise, koguni tehtud ettepanek likvideerida.

Mõte tehase muuseumi loomisest mõlkus ärksamate tootmisjuhtide peas juba viiekümne aastail, päevakorda kerkis see uuesti ettevõtte 50.

aastapäeva tähistamise ettevalmistuste käigus. 1972.a. Kammivabriku ajaloo uurijad olid leidnud, et 1922.a. maksis Kammivabriku asutaja ja omanik Albert Laretei Tartu linnale puhastulust tulumaksu. Seega võeti 1922 vabriku algaastaks. Tegelikult oli Tartus toodetud sarvest kamme alates 1918.a.

Vabriku toodangust üht-teist hakati juba koguma 1960.a. Vesteldi vabriku tööveteranidega ja vanade töölistega, kes pidasid juba pensionipõlve. Neilt saadi fotosid, tootenäidiseid, mõningaid dokumente. Arhiivides leiduva ja ajakirjanduses avaldatud materjali kogumisel 1965. aastal tegi suure töö ära TRÜ ajalooteaduskonnas tollal õppiv Kalev Uustalu, keda juhendas Jüri Ant (praegu TÜ ajaloo professor). Hindamatu oli ka kammivabriku kauaaegse pearaamatupidaja Vello Truusi (töötas ettevõttes juba 1938. aastast peale) abi ja osa muuseumi materjalide kogumisel. Ruumide puudumisel koguti materjalid esialgu kastidesse. Sinna jäid nad veel paljudeks aastateks. Seoses ehitustegevuse laienemisega ja uue haldushoone projekteerimisega tekkis võimalus paigutada muuseum endise söökla pinnale Teguri t. 26. 1981.a. alates võeti tehasesse tööle endine ajakirjanik Georg Sepp, kellele tehti ülesandeks organiseerida muuseum. Moodustati muuseumi nõukogu. Algas materjalide süstematiseerimine ja kataloogimine. Veel mitu aastat tuli hoida ekspositsioonimaterjale mitmel pool keldiruumides, kuni lõpuks avanes võimalus paigutada vitriinid ja stendid remonditud ruumidesse. Muuseum sai ekspositsioonipinda umbes 85 m² ja 1985. aasta suvel võeti vastu esimesed külalised.

Muuseumi kõrgperiood oli a. 1987-1994, mil juhatajana töötas Maire-Reet Kõlu. See daam tegi ära lausa titaanliku töö, et eksponaatide ja dokumen-

tide kogumikust saaks eeskujulik muuseum. See oli teisalt äärmiselt raske aeg, sest muuseumil tuli kaks korda kolida. 1991. aastaks anti head ruumid (üldpind 120 m²) peahoonesse Tehase t. 16. Kahjuks aga äritegevuse laiendamiseks tuli 1994. aasta sügisel tagasi kolida Teguri tänavale, küll suhteliselt avaratesse ruumidesse ekspositsioonipinnaga umbes 100 m².

Tartu plastmassitööstuse algaastastest pole muuseumil kahjuks midagi näidata. Aeg on teinud oma töö. Küll on muuseumis mitu ilusat kammi, missugused valmistati Tartus kolmekümne aastatel, neist osa eboniidist (kõvakummi), osa tselluloidist. Tollest ajast on säilinud veel väikelapse lutt, portsigar ja esemeid maniküürikomplektist.

Ka sõjaaastail hingitses vabrik edasi. Plaste (nii tselluloidi kui eboniiti) oli küll jäänud vabriku ladudesse, kuid see veeti sõjatööstuse tarbeks Saksamaale. Peamine kasutatav materjal oli puu, millest lõigati kamme, puulusikaid, kirvevarsi, puukottasid... Pärast sõda hakati puu asemel kasutama galaliiti, veidi hiljem tselluloidi. Viiekümne aastate tselluloidkamme on muuseumil juba sadakond. Galaliidist (nn. kunstsarv) valmistatud kamme on vähe, sest kohupiimast valmistatud galaliit on materjal, mis aastatega muutub eriti hapraks ja iseendast killuneb.

Kammivabriku viiekümne aastate toodang oli juba üsna mitmekesine ja kirev, väljapanek värvirikas. Peale kamme on vitriinides ja stendidel seebikarpe ja -aluseid, päikesesirme, lauatenise palle, liivavorme, sulepäid, suitsupitse, mitmesuguseid tehnilisi tooteid. Tootmisprotsessi tutvustavad mustvalged ja värvifotod. Diagrammid annavad pildi töötajate arvust, tootmismahu suuruselt ja muu-

dest näitajatest. Peale sellele lisanduvad pildid ka isetegevusest, spordist, töötajate ekskursioonidelt jne.

Selgelt on näha, kuidas toodi sisse uusi tehnoloogiaid ja uusi materjale.

data ka mõningaid teiste tehaste analoogilisi tooteid. Viiekümne aastatel - kuuekümnendatel aastatel sõideti ringi mööda Liidu tehaseid, et saada kasulikku ka Tartu jaoks. Õnnestus käia ka välismaal, kust osteti näidiseid,

miselt puust mänguasjade tegemisele (autod, rongid, kangaspudud), kuid kasutati ka kombinatsioone metalli ja plastmassiga. Muuseumi üks tuba ongi sisustatud siin toodetud või praegu toodetavate mänguasjadega.

Kallaste tootmisjaoskonnas (a. 1966-91) valmistatud majapidamiskasid on eksponaatidest suurimad.

Palju on näitusel tooteid, mis on valmistatud survevalu meetodil: mootorratturi kiivrid, ämbrid, kannud, kausid, karbid, kastid, rehad... Muuseumi väljapanekud kahjuks ei anna täit pilti fondide suuruselt. On vähe ruumi jäänud töövõistluse, taidluse, puhkebaaside, tööstusorganisatsioonide, spordi, olme ja muu taolise peegeldamiseks. Vähe on juttu ehitustegevusest. Ei ole võimalik näidata ka kõiki autasusid ja kingitusi, mis tööliste kollektiiv aastate jooksul saanud. Ulatuslik on ka foto ja negatiivide kogu. Suur on albumite kogu, mis on koostatud mõne väiksema kollektiivi (tsehh, osakond, vahetus, brigaad) elust ja tegevusest. Vabriku segakoor „Kannel“ on tegutsenud 1950.a. alates ja senini osa võtnud igast üldlaulupeost, linna või maakonna laulupidudest. Oma tegevuse aastate jooksul on muuseumis korraldatud oma töötajate näitusi. Nii on esinenud näitustel tehase kunstnikud, väljapanekuid on ka hobidest (rinnamärgid, hobuse- rauad, haruldased raamatud, fotovõistlused, käsitööd jne). Oma töödega on rahva ette tulnud ka mitmed kunstnikud Eestimaalt.

Резюме

Eelneval kokkuleppel võib külalisi vastu võtta ka teistel aegadel.

telefon 471761 (Harri Kübar)

Foto H. Kübar

Mänguasjade väljapanek

Exhibition of toys

Игрушки на выставке в музее

Tänapäeval on enam kasutatavatest plastidest polüeteleen, polüstürool ja polüpropüleen.

Tehase üks peamisi tooteid aastail 1969-1991 olid kilekotid, mida tollal valmistati miljonide ja üle saja erineva pildiga. Praegu on kilekottide tootmine uuesti tõusuteel. Neid on muuseumi fondidesse antud tuhandeid, eksponeerida saab neist ainult üksikuid. Ka foto- ja slaidikogud aitavad saada ülevaadet aastakümnete toodangust.

Muuseumi rajamisel oli küsimus, kas poleks otstarbekas võrdluseks näi-

mille järgi juurutati uusi tooteid. Vahetevahel korraldati muuseumis üksikute tooteliikide põhjalikumaid väljapanekuid (näit. kilekotid, kammid, galanteriikaubad jne).

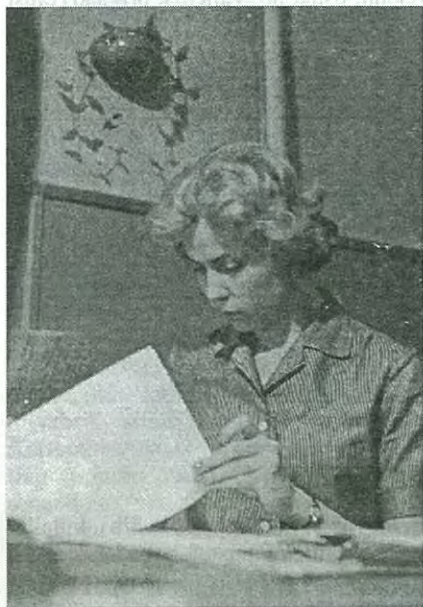
Kogu kammivabriku ja tema järglaste tegutsemise jooksul on siin valmistatud mitmesuguseid laste mänguasju. Lai oli kõristite valik imikutele. Kunagi (1961-68) kuulus kammivabriku juurde Narva mänguasjade osakond, kus pressiti tselluloidist jonni-punne ja nukke. Karksi-Nuia tsehh (1975-91) oli spetsialiseerunud põhi-

Несколько лет назад в Тарту существовал Тартуский опытный завод пластмассовых изделий, ныне там действует акционерное общество. В 1981 г. при заводе был создан музей. В 1985 г. стали принимать посетителей. Музей открыт по рабочим дням с 10 до 15 часов, адрес музея: Тарту, ул. Тегури 26, тел. 471761.

**Muuseum Tartus, Teguri 26
avatud tööpäevadel k.10-15.**

Noored kodu-uurijad ja Rakvere Muuseum

Odette Kirss

Igal koolitalvel töötab Rakvere Muuseumis kümneid kodu-uurijaid maakonna koolidest. Õpilased leiavad siin oma uurimistööks nii algmaterjali, ajalookirjandust ja teatmeteoseid kui vajadusel ka muuseumitöötajate poolset juhendamist.

Tavaliselt käib juba sügisel, õppeaasta alguses muuseumis noori kodu-uurijaid ja nende juhendajaid-õpetajaid, et uurimisteemade üle nõu pidada ja muuseumimaterjalide kasutamise osas kokku leppida.

Igal kevad-talvel toimival kodu-uurimiskonverentsil tehakse aastases tööst kokkuvõtteid. Õpilased tutvustavad seal oma töid, mis on juba varem

muuseumitöötajate poolt retsenseeritud. Pärast uurimuste sisulist analüüsi kuulutatakse välja parimad, kes saavad maakonna haridusosakonnalt auhinnad. Peaaegu alati on noorte kevadine kodu-uurimiskonverents leidnud kajastamist ka maakonna ajalehes.

1995. a. kevadine kodu-uurimiskonverents oli maakonnas (rajoonis) järjekorras kuueteistkümnnes, esimene oli 1977. a. Tamsalus.

Uurimistööde koostamine muuseumimaterjalide põhjal on hoogustunud just viimastel aastatel. Kui varem käis muuseumis oma töid koostamas vaid kümnekond õpilast aastas, siis eelmisel õppeaastal oli neid juba 55 (8 koolist). Muuseum on kujunenud päris mitme kooli jaoks kodu-uurimistöö põhibaasiks. Kõige enam on muuseumimaterjale kasutanud Rakvere Gümnaasiumi (end. I Keskkool) õpilased. Viimase viie õppeaasta jooksul käis sellest koolist muuseumis uurimistööd tegemas ligi 50 õpilast. Päris palju oleme saanud abistada ka Rakvere Reaalgümnaasiumi (end. III Keskkool) ja Kutsekooli õpilasi. Maakoolidest kasutab muuseumifonde järjepidevalt Viru-Jaagupi Põhikool, aeg-ajalt ka õpilased Uhtnast, Vinni-Pajustist, Mõdrikust, Aluverest ja mujalt.

Õpilaste kodu-uurimistööde teemade ring on väga lai. Linnakoolides on kõige populaarsem Rakvere ajalugu ja endisaegne kultuurielu. Õpilased uurivad üksikuid linnajaguseid, oma kodutänavat, ettevõtteid, seltse, sporditegemist jne. Pea igas koolis tegeldakse oma kooli ajaloo talletamisega. Viimastel aastatel on uute teemadena lisandunud õpilaste huviorbiiti skautlus, Eesti Vabadussõda, Saksa okupatsioon 1941 - 1944, virulased - väli-seestlased. Maakoolide õpilased uurivad veel ka talude taastamist,

väikeettevõtlust maal, vallavalitsuste tegevust.

Millist materjali noored uurijad muuseumis kasutavad? Kõige enam kohalikku vana ajakirjandust, eelkõige 1920.-1930. aastail ilmunud "Virulast" ja "Virumaa Teatajat". Seejärel arhiivifondi, kus leidub mälestusi, uurimusi, kroonikaraamatuid, dokumente, maakaarte jm. Palju abi saadakse fotokogust. Loomulikult on kodu-uurijate kasutuses ka abikartoteegid, kust saab andmeid Virumaa seotud nimetate inimeste, Rakvere ajaloolise keskuse hoonestuse, Virumaa kultuuri- ja hariduselu ja palju muu kohta. Veel kasutatakse muuseumitöötajate poolt tehtud väljakirjutisi ajakirjandusest ja arhiividest.

Seni parima töö muuseumimaterjalide põhjal koostas Rakvere I Keskkooli (Gümnaasiumi) 11. klassi õpilane Urmas Nõmmik 1992. a. Tema teemaks oli üks Rakvere põhjapoolsetest linnajagudest - Lilleküla. Õpilane tegi muuseumi arhiivifondis nädalate kaupa tõsist tööd, uuris läbi vanad linnaplaanid, Lilleküla kinnistute toimikud, fotokogu, lisaks veel ajakirjanduse ja abikartoteegid. Tulemuseks oli mahukas ja väga sisutihe uurimus. 1992. a. kevadisel üle-eestilisel õpilaste-kodu-uurijate kokkutulekul sai Urmas Nõmmiku töö suure tunnustuse osaliseks. Varsti pärast seda premeeris noort uurijat Rakvere Linnavalitsus, omandades ühe eksemplari tema tööst.

Nii on Rakvere Muuseum püüdnud olla igati abiks ajaloo huvilistele noortele. Vaatamata sellega kaasnevale üsna suurele lisakoormusele teeb selline õpilastega suhtlemine ja nende abistamine muuseumitöötajail tõi heameelt.

Summary

Every school-year tens of pupils from schools are engaged in research on their places of residence by Rakvere Museum.

In the museum they can use authentic materials needed for their research, historical literature and reference books. They also get guidance and instruction from the archivists.

Previous school-year the museum materials were used for research-work by 35 pupils, most of them were from gymnasiums in Rakvere and vocational schools.

The archivists analyse the pupils' research and announce the names of the best pupils in spring at the county's research-conference. The country's department of education presents the prizes.

This year the 16th conference was held.

Резюме

В каждом году работают в Раквереском музее десятки школьников-краеведов. Они изучают здесь материалы (и документальные и рукописные, а также фотоснимки и периодику) для своих исследований.

В прошлом учебном году (1994/1995) пользовались музейными материалами для своих исследований 35 учащихся. Большинство из них было из Раквереских гимназий и среднего профтехнического училища г. Раквере.

Весной состоятся уездные краеведческие конференции, где музейные сотрудники проанализируют исследование и выявят лучшие работы.

Endised saksa sõjavangid taas põlevkivimaal

Arthur Ruusmaa

Artikli autor saksa delegatsiooni esindajatega (keskel)

The author of the article (in the middle) together with representatives from the German delegation

Представители немецкой делегации с автором статьи

Paar aastat tagasi toimus Jõhvi Kultuuripalees ühe endise saksa sõjavangi Stiehi vangilaagriaegsete joonistuste näitus. Selle puhuks valmis kataloog, mis jõudis mingeid kanaleid pidi Saksamaale ja 19.novembril 1993.a. tuli Saksamaalt, Sigmaringeni linnast eestikeelne kiri, kus paluti kaasabi endiste saksa sõjavangide reisi korraldamisel põlevkivimaale. Nimelt tegutseb Sigmaringenis „Kohtla-Järve laagriühing“, kuhu kuuluvad Käva laagris viibinud ja põlevkivikaevanduses Käva-2 ja põlevkivikeemia kombinadi ehitamisel töötanud sõjavangid, kellede ligi 750 kamraadi puhkavad Kohtla-Järve laagrikalmistul. Kuna leidsime ühise keele, siis hakkaski ettevalmistus nende vastuvõtuks. Sakslaste poolt tuli ettepanek kohtadest, mida nad tahaksid näha. Kuid kahjuks olid nad unustanud, et ei ole enam

20-30 aastat vanad, vaid pool sajandit vanemad ja seetõttu tuli nende kava paljusküpsustada. Läks lahti pikk kirjavahetus, kus edastasime omapoolseid soove ja mõtteid. Meie muuseumi tehniline sidebaas on nõrk ja põhiline info liiklus ainult kirja teel. Õnneks töötas post tasemel ja kirjavahetus liikus kiiresti. Väga huvitav oli jälgida sakslaste mõttekäiku ja nende reageeringuid programmi suhtes ja juhtus nii, et meie poolt pakutu sobis neile väga hästi ja reis läks täppi. Marsruudi koostamisel lähtusime printsibist, et pakkuda külastajatele kohtumisi sünges noorusmaas ja ka meie praegusi vaatamisväärsusi ning pisut šokiturismi. Kuna marsruut läbis mitmeid Eestimaa paiku, siis meie sidusime nende reisi omapäraste kohtadega, mida mujal Eestimaal igapäevaselt ei näe - Toila org ja park, Kuremäe klooster ja selle

Võiks öelda, et sakslaste siinkäik on mõjutanud ka kohalike elanike suhtumist möödunud. Järjest rohkem on hakatud rääkima sellest ajast, rohkem on tulnud muuseumisse teateid omaaegse elu kohta ja kohtumisest saksa sõjavangidega. Kõige suurema elamuse on jätnud inimeste südamesse vangide galantsus, nende korraldatud piduõhtud, spordivõistlused. Ma arvan, et sellised kontaktid on väga rikastavad, nad pakuvad suhtlemis- ja kohtumisrõõmu, ka arusaamu ajastust ja inimestest. Võin julgelt öelda, et nende poolt kirjapandud mälestused on head kodu-uurimusi tööd ja täiendavad sõjaaegset põlevkivitööstust käsitlevaid muuseumi fonde.

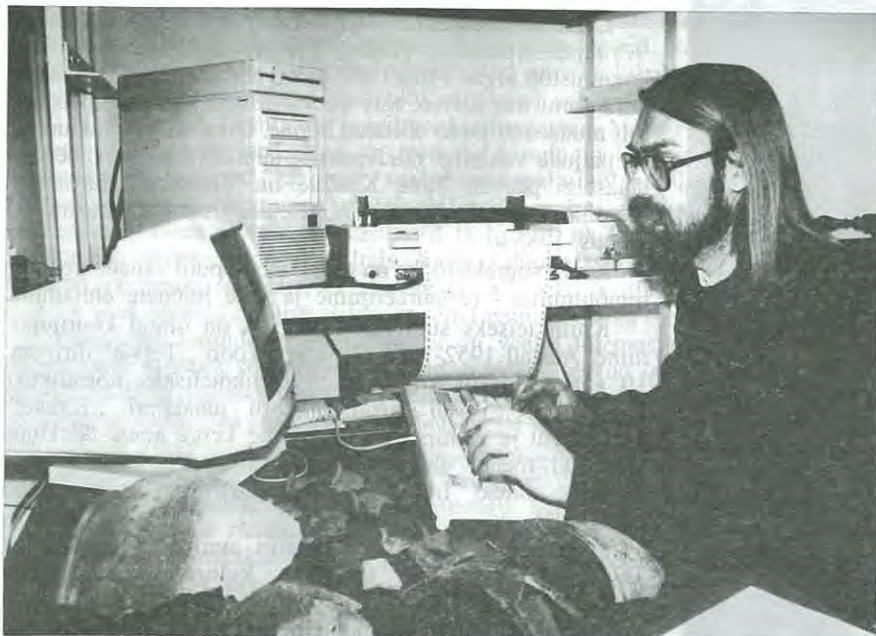
Два года назад в Йыхвиском дворце культуры была организована выставка рисунков одного бывшего немецкого военнопленного. Со своей стороны Музей сланца организовал выставку предметов, которые немецкие военнопленные изготавливали с целью обмена на еду или в качестве подарков. Выставлены были орудия труда и предметы быта, много шкатулок и пр. Контакты работников музея с бывшими военнопленными стали более тесными. 1994 г. побывали они сами с членами своих семей в музее. От бывших пленных в фонды музея поступили интересные воспоминания, фотографии и т.д.

Sihile viis julgus ja pealehakkamine, noorusliku energiaga asjaajamine, töökus ja järjekindlus.

Krull pani direktoriameti maha 30. detsembril 1994.a. Päev varem oli muuseumis tema austamispäev. Krullil täitis 50 aastat tööd kultuuripöllul. Praegu jätkab Krull tööd Suure Munamäe filiaali juhatajana. Soovime jätkuvat energiat ja isendaksjäämist.

Mida teeb Tartu Linnamuuseum arvutiga

Rünno Vissak

Tartu Linnamuuseumi struktuuris on kaks arheoloogiaga seotud üksust – isemajandav Linnaarheoloogia ja Ehitusajaloo Uurimise Grupp ning eelarveline Arheoloogia osakond. Neist esimese ülesandeks on arheoloogiliste päästekaevamiste teostamine ja väliuurimiste tulemusi kokkuvõtivate teaduslike aruannete koostamine. Arheoloogia osakonna töö keskendub arheoloogiliste esemete säilitamisele, süstematiseerimisele ja sellega seonduvale teadustööle.

Linnamuuseumi arheoloogia osakonna fondis ja leiukogudes on käesoleval ajal üle 50 tuhande arheoloogilise leiu, mis on päevavalgele tulnud Tartus läbiviidud väljakaevamiste tulemusena. Nimetatud materjali hulk kasvab jätkuvalt seoses keskaegse linna ja muinasasula aladel toimuvate

ehitustegevusele eelnevate päästekaevamistega. Arheoloogiliste leiukogudega tegeleb muuseumis pidevalt kaks arheoloogi.

Saamaks ülevaadet arheoloogia fondis säilivatest erinevatest leiuliikidest on alates 1993.a. märtsist hakatud vastavaid andmeid sisestama arvutisse. Andmebaasi sisestamisele eelnenud töö käigus määratleti erinevate leiuliikide ja -rühmade esemetele iseloomulike oluliste mõõtude ja tunnuste optimaalne hulk, mis võimaldab sisulist ja tulemuslikku tööd suuremate leiuhulkadega, kuid samas ei muuda andmebaasi sisestamist ülejõukäivalt tömahukaks. Andmebaasi sisestatav teave kajastab ka esemete leiutingimusi, fikseerib kooslusi, sisaldab viiteid kirjandusele, sarnaste leidudele, võimalikke dateeringuid jne. Andme-

baasi koostamisel on erilisel tähelepanu pööratud sellele, et vältida subjektiivsete elementide kasutamist andmetena, seega toimub esemetega kaasas olevate uurijate poolt koostatud leiukirjelduste osas ka teatav allikakriitiline töö.

Kahe esimese aasta jooksul sisestati arvutisse andmebaas 12 tuhande leiu kohta. Erinevate esemete põhitunnuste võimalikult paremaks väljatoomiseks on andmebaasis 31 erinevat tabelit, kuhu esemed paigutatakse lähtudes nende ajalisest kuuluvusest, otstarbest ja materjalist. Iga objekti puhul on andmebaasis ette nähtud ka võimalus kasutada struktureerimata teksti, kuhu paigutuvad näiteks varasemate uurijate või välitöid teostanud arheoloogide seisukohad, mis võivad osutuda oluliseks ehkki nende õigsus ei ole tõestatud. Töö algetapil väljatöötatud ARHEO programm põhines andmebaasisüsteemil FoxBASE, mida oli võimalik kasutada ka IBM PC XT 8086 klassi arvutitel. Oktoobris 1993 sai osakond endale humanitaarabina hr. Werner H.Boehmilt Saksamaalt arvuti AT 80286 ja loodud andmebaas viidi üle ja seda asuti täiendama ning töötleva andmetöötlusprogrammiga DataEase. Kõik salvestatud andmed on vajadusel ülekantavad ka Eesti muuseumidele väljatöötatud Kultuuri-väärtuste Infosüsteemi (KVIS) programmi, mis nagu ka ARHEO programm on loodud Gennet Laboratories poolt. Kõik eelnimetatud programmidel põhinevad andmebaasid on ühilduvad mitme rahvusvaheliselt kasutatava museoloogilise andmebaasi süsteemiga.

Arheoloogias on juba alates seitsmekümnendatest aastatest kasutatud arvuti abi eelkõige statistiliste tõenäosuste ja suuremate leiukogumite kvan-

titatiivseks määratlemiseks, võrdlemiseks ja analüüsiks. Küllalt suur osa eelnevatel kümnenditel koostatud andmebaasidest ja programmidest on moderniseerituina kasutusel ka praegu ja ARHEO andmeid võib nende programmide abil töödelda.

Teise etapina valmistatakse arheoloogia osakonnas ette mitmete leiuliikide tüpologiseerimiseks vajalikku andmebaasi ARHEOVISION, mis võimaldaks edaspidi arvandmeid siduda ka graafilise kujutisega. Näiteks keraamiliste nõude (lihtsamalt väljendudes potikilde, mis on arheoloogia üks klassikalisemaid, keerulisemaid ja ühtlasi kiiremini arenevaid ja novatorlikemaid uurimisvaldkondi) puhul on üheks selliseks võimaluseks üksteist fikseeritud kaugusel asuvate puutujate pikkusi ja nende vahelisi nurki kajastavate andmemassiivide rakendamine. Taoline digitaliseeritud graafilistel kujutistel põhinev tegevussuund on valitud põhjusel, et paljud leiuliigid vajavad põhjalikumalt läbitöötamist ja erinevalt teistest alternatiivsetest töösuundadest võimaldab planeeritav programm uurijatele enam individuaalset tööd ega nõua ulatuslikumat koostööd mitmesuguste huvig-

ruppide vahel. Loomulikult on graafiliste kujutiste rakendamine võimalik ka teiste, eelkõige plaanidega ja kartograafiliste allikatega seonduvate uurimissuundade juures.

Andmete graafiline töötus ja kujutamine eeldavad edaspidi kulutusi baas- ja rakendustarkvarale, andmekandjatele, erivahenditele jne. Arvestada tuleb ka inimtöö küllaltki suurt mahtu. Seni on praktiliselt kõik väljaminekud kirjeldatud tööks vajalike vahendite hankimiseks Linnamuuseumi arheoloogid katnud eelarvevälistest vahenditest, mille laekumine on seotud juba eelpool nimetatud arheoloogiliste päästekaevamistega. Nagu tehtava töö esimese, nii ka teise etapi puhul, on esialgsete resultaateni jõudmiseks kavandatud perioodi pikkuseks üks aasta.

Arvuti jätkuv kasutamine ei ole arheoloogias siiski oluline mitte kui abinõu antud teaduse ja reaalteaduste vahelise distantsi vähendamiseks, vaid on eelkõige vahend, mis aitab jõuda vastusteni mitmete meie linna ja laiemalt käsitletuna ka teiste Eesti keskaegsete linnade minevikku puudutavate küsimuste osas. Tehtava töö põhieesmärkideks on eestlaste mate-

riaalses kultuuris ja traditsioonilistes käsitööalades toimunud muutuste ja kultuuriliste mõjutuste jälgimine, ajaloost teada olevate sündmuste mõju linnaelanike elukorraldusele, kohaliku kultuuri koht ja staatus keskaegses linnakeskkonnas ja mitmed teised samalaadsete teemaarendustega uurimused. Teaduse areng tingib samas ka mitmete juba kinnistunud arusaamade veelkordset läbivaatamist ja uute seisukohtade varasemast mitmekülgsemat tõestatust.

Kuivõrd tegemist on mitterakenduslike teaduslike uuringutega, siis sõltub nende edasiseks arenguks vajalike tingimuste tagamine paljudest vastavatest teguritest alates munitsipaalvõimude heatahtlikkusest ja lõpetades kaadritega, kes otsustavad kõik. Jätkuva töö eelduseks on aga eeskätt uuritavate teemade olulisus meie mineviku mõistmise seisukohalt ja kirjeldatud meetodite vastavus arheoloogiateaduse kaasaegsele tasemele.

Что Тартуский Городской Музей делает с помощью компьютера

В структуре Тартуского Городского Музея имеется две связанные с археологией структуры - хозяйственная Группа исследования городской археологии и Истории строительства, а также бюджетный отдел археологии. Из них задачей первой является осуществление археологических раскопок и составление научных отчетов, отражающих результаты исследований. Работа Археологического отдела сосредоточена на сохранении археологических предметов, систематизации и связанной с этим научной работе.

В фонде и собраниях находок археологического отдела Городского музея в настоящее время имеется более 50 тысяч археологических находок, которые обнаружены в результате проведенных в Тарту раскопок. Количество названного материала продолжает увеличиваться в ходе предварительных спасательных раскопок, проводимых в связи с происходящей на территории средневекового города и

древнего поселения строительной деятельностью. Археологическими находками в музее постоянно занимаются два археолога.

Для получения обзора различных видов находок, сохраняемых в археологическом фонде, с марта 1993 г. соответствующие данные стали вводить в компьютер. В ходе работы, проведенной до введения базы данных, было определено оптимальное количество существенных размеров и признаков, характерных для предметов различных видов и групп находок, что обеспечивает содержательную и результативную работу с большими количествами находок, в то же время не превращая работу по введению базы данных в непосильную. Вводящая в базу данных информация содержит и условия обнаружения находки, фиксирует составляющие, содержит ссылки на литературу, на похожие находки, возможные датировки и т.д. При составлении базы данных особое внимание обращено на то,

чтобы избежать отражения субъективных элементов в качестве данных, то есть с составленными исследователями и приложенными к предметам описаниями находки производится определенная критическая работа по источникам.

В течение первых двух лет в компьютер введена база данных на 12 тысяч находок. Для возможно лучшего отражения основных признаков различных предметов в базе данных имеется 31 различная таблица, куда предметы заносятся исходя из их временной принадлежности, назначения и материала. Для каждого объекта в базе данных предусмотрена и возможность использования неструктурированного текста, где располагают, например, мнения предыдущих исследователей или проводивших полевые работы археологов, которые могут оказаться существенными, хотя их верность и является сомнительной.

Разработанная на начальном этапе работы программа ARHEO основывалась на системе базы

данных FoxBASE, которую можно было использовать и в компьютерах класса IBM PC XT 8086. В октябре 1993 года отдел получил в качестве гуманитарной помощи от госп. Х.Вернера из Германии компьютер AT80286 и созданную базу данных перевели, и ее стали дополнять, и обрабатывать с помощью программы обработки данных DataBase. Все введенные в память данные, при необходимости, можно перенести и в разработанную для музеев Эстонии программу Инфосистемы Культурных Ценностей (KVIS), которая, как и программа ARXEO, создана в Генет. Лаборатории. Все основанные на вышеуказанных программах базы данных совместимы с несколькими системами баз данных международного пользования.

Уже начиная с семидесятых годов в археологии компьютера использовался прежде всего для установления и анализа статистических вероятностей и количественного определения и анализа собраний находок. Достаточно большое количество составленных в прошлые десятилетия баз данных и программ в модернизированном виде используются и сейчас, данные ARXEO с помощью этих программ можно обрабатывать.

На втором этапе в археологическом отделе подготавливают необходимую для типологизации различных видов находок базу данных ARXEOBISIION, что позволило бы в дальнейшем численные данные связать и с графическим изображением. Например, в части керамической посуды (осколки горшков, что является одной из наиболее классических, сложных и одновременно наиболее быстро развивающихся и наиболее новаторских областей исследования) одной из таких возможностей является использование массивов данных, отражающих длины касательных, находящихся друг от друга на зафиксированном расстоянии, и углы между ними. Данное направление деятельности, основанное на дигитализированных графических изображениях, избрано по причине того, что многие виды находок нуждаются в более основательной разработке и, в отличие от других альтернативных направлений работы, планируемая программа позволяет исследователям больше индивидуальной работы и не требует более обширного сотрудничества между группами различных направлений. Естественно, применение графического изображения возможно и других направлениях исследований, прежде всего, связанных с планами и картографическими источниками.

Графическая обработка данных в дальнейшем предусматривает расходы на базовое и практическое программное обеспечение, на носители данных, особые устройства и т.д. Следует учесть и довольно большой объем человеческого труда. До сего времени все расходы для приобретения средств, необходимых для описанной работы, археологи покрывали из внебюджетных средств, поступление которых связано с вышеупомянутыми археологическими спасательными раскопками. Для достижения первоначальных результатов работы, осуществляемой как на первом, так и на втором этапе, запланирован период длительностью в один год.

В археологии дальнейшее использование компьютера, все-же, является существенным не только как вспомогательное средство для уменьшения дистанции между данной наукой и точными науками, но, прежде всего, является средством, которое поможет достичь ответов на многие вопросы, связанные с прошлым нашего города и, в более широком применении, других средневековых городов Эстонии. Основными целями проводимой работы является наблюдение за изменениями в материальной культуре и традиционных ремеслах эстонцев, влияние известных исторических событий на распорядок жизни городских жителей, место и статус местной культуры в средневековой городской среде, и несколько иных исследований с подобным развитием темы.

Поскольку имеют место не практические научные исследования, то обеспечение необходимых для их дальнейшего развития условий зависит от многих соответствующих факторов, начиная с доброжелательности муниципальных властей (и кончая кадрами, которые решают все). Предпосылкой продолжающейся работы, прежде всего, является значимость исследуемых тем с точки зрения понимания нашего прошлого и соответствие описанных методов современному уровню археологической науки.

Valgustuse mõõtmine

tekstiili säilitamise ruumides

Otsene päeva valgus on muuseumiesemetele ohtlik, sest päeva valguses on materjalid kahjustatavad ultraviolet- ja infrapunase kiirguse mõjul ja päeva valguse tugevus ületab sageli materjalide talumise võime. Ka tugev kohtvalgustus on võrreldav päeva valguse mõjuga. Valgusallikates on suuri erinevusi UV- ja IP-kiirguse osas. Valgustustugevuse ja kiirguse suhet saab välja selgitada mõõtmistega.

Valgustustugevust (valgustatust) mõõdetakse luksides. Valgustustugevus on 1 lx kui 1m² suurusel pinnale langeb valgusvoog 1 luumen.

Valgustustugevust saab mõõta otse luksmeetriga. UV-kiirguse osa, mis teeb materjale hapraks ja pleegitab värve, saab mõõta kõigepealt UV-mõõteriistaga. Mõõteühikuks on mikrovatt luumeni kohta (W/m).

Eseme pinnale langeva UV-kiirguse määramiseks on vaja luksmeetrit ja UV-mõõturit näidud omavahel korrutada. Tulemuseks saadakse esemetele suunatud UV-kiirguse hulk ühe ruutmeetri kohta.

Näide:

$$\frac{50lm}{m^2} \cdot \frac{40\mu W}{lm} = 2000\mu W/m^2$$

Saadud tulemus 2000 W/m² on harilikult turvaline valgustus muuseumiesemetele. Kui tekstiilide säilitusruumis peetakse kinni valgustussoovitustest (50 lx), siis UV-kiirguse määr ei ole hädaohtliku tugevusega.

(lk. 14-15)

Vitriini konstruktsioon

Kliima loomine on raske, kui valgustid ei ole eraldatud eksponaatide ruumist ja ka nende tuulutamine ei ole korraldatud eksponaatide ruumist väljaspool. Vitriini konstruktsioon vajab osi, mis kaitsevad tekstiile valgus- ja kliimakahjustuste eest. Järelikult tekstiilivitriini eksponaatide osa eraldatakse tehnilistest kliima- ja valgustusosadest. Vitriini konstruktsiooni tingivad selles säilitatavad esemed. Esemete osa vitriinis peab olema nii avar, et tekstiile saab sinna vabalt paigutada,

Tekstiilide hoiustamisest

need ei tohi puudutada seinu ja teisi eksponaate. Näiteks naise peakleit vajab 1,5-2 m² vitriini põrandapinda. Riitevitriinis on eksponaatide osa soovitatav kõrgus üle 2,5 m, nii et saaks peakatteid, riitusesemeid ja nende kohta taustale paigutatavat informatsiooniosa esitada õigesti.

Vitriini tugikonstruktsioonid ja klaasid valitakse tule- ning purunemiskindlust arvestades. Tugikonstruktsiooniks sobivad roostevabast terasest ja mitteoksüdeeruvast alumiiniumist vertikaal- ja horisontaaltoed. Tavalise klaasi asemel tuleks kasutada ultraviolettkiirgust mitteläbilaskvat klaasi.

Õhuvahetusseadmete vajadus tuleb määrata eraldi kohapealsete mõõtmistega. Ka niiskuse reguleerimiseks tuleb võtta arvesse muuseumi üldist õhuhetust ja õhu puhtust. Suurtesse riitevitriinidesse tuleb varuda ruumi kliimakontrollseadmete jaoks. Kontrollseadmed on kas käsitsi kasutatavad või automaatsed, viimatinimetatuid võidakse ühendada muuseumi kaitsevalveseadmetega.

Vitriini peab olema tugeva konstruktsiooniga. Klaas ja karkass peavad välja kannatama tõukeid ja lööke, mis võivad vitriini tabada, kui muuseumis liigub suur rühm inimesi.

Vitriini kliima

Vitriin on tekstiilidele ohtlik paigutuskoh, kui selle kliimat ei suudeta hoida püsivana. Vitriini siseõhk peab olema absoluutselt puhas ja selle niiskuse ning temperatuur peavad tekstiilile sobima, et tekstiilikahjurid ei hakkaks vitriinis pesitsema. Nende kahjurite ja seenecoste pääsu vitriinidesse tuleb takistada ka filtritega, mis paigutatakse vitriini õhuvahetusventiilidesse.

Vitriini kliima hoidmine eeldab kliimakindlaid materjale, kliima reguleerimise võimalust ja ilmingimata hügieeni. Näitusele minevad tekstiilid peavad olema puhtad.

Ka lühiajalise näituse korral tuleb eksponaadid paigutada vitriini.

Muuseumitekstiilide valgustamine vitriinis.

Igas valguses on ultraviolet- ja infrapunast kiirgust, mis tuleb tekstiilinäitusel täielikult filtreerida. Mitte kunagi ei tohi valgust suunata tekstiilidele otse, vaid lambid tuleb eraldada UV- ja IP-kiirguse tõkkega. Lampe ei ole vaja panna vitriini eksponaatide ruumi, vaid eraldatud valgustiruumi või koguni vitriinist väljapoole, kus on võimalik korraldada valgustite ja hutust vitriini kliimat häirimata. Kohtvalgustite omadused tuleb testida näituseruumile vastavates tingimustes. Valgustust peab saama reguleerida nii, et tekstiili valgustatakse ainult näituse külastamise ajal.

Tekstiilinäituse planeerimise ajal on vaja saada tekstiilikonservaatorilt juhtnööre näitusele väljapandavate tekstiilide kaitsemiseks. Riiete, vaipade ja lippude tugikonstruktsioonid erinevad üksteisest ning see esitab vitriini projekteerijale erinevaid nõudeid. Iga tekstiili tuleb näituse jaoks eraldi sättida ja toetada tema vormile ning konstruktsioonile sobival viisil. Vitriin tuleb ehitada vastavalt iga üksiku tekstiili kohta käivatele nõudmistele. Tekstiilid valmistatakse näituse jaoks ette konserveerimisruumis. Need kinnitatakse paneelile (lipud, vaibad) ja toetatakse tugialusele või mannekeenile (kleidid, riided). Vitriini paigutatakse need kõige lõpus, alles siis kui näitus on muide valmis.

(lk. 30-32)

Lippude asetamine näitusele

Suurem osa muuseumi lipukogudest on olnud juba muuseumi saabudes halvas seisukorras. Lipud ei kannata säilitamist näitusetingimustes, kui neid ei konserveerita ega varustata eriliste toe- ja riputusseadmetega. Näitusel tuleb lippe täielikult kaitsta päeva valguse ja tugeva kunstvalguse, õhusaaste ja niiskuse ning temperatuurimuutuste eest, samuti katsumise eest. Lippe tuleks näitusel eksponeerida võimalikult lühikest aega, siidlipud võivad järjest näitusel olla maksimaalselt 2-5 kuud. Lipud tuleb paigutada näitusel

ainult vitriini. Täpsemad juhtnöörid ja piirangud selgitab tekstiilikonservaator korrasoleku uurimuse põhjal.

Lipu tugipaneel

Halvas korras olevad lipud ja siidlipud kinnitatakse näituse jaoks tugipaneelile. Lipud ei kannata var-dasse riputamist, kuid varras võidakse paigutada koos lipuga paneeli, kui see on näitusel vältimatu. Paneel valmistatakse lipu tugialuseks näiteks kõvast perforatsioonist plaadist (aukude läbimõõt 2,5 mm), mis on ilmastikukindlast materjalist. Tugialust töödeldakse laki või veekindla värviga ja kaetakse kuivamise järel lipu värvi ja konstruktsiooniga sobiva kangaga, puuvilla- ja siidkangaga, mille pind ei ole libe. Siidilipule soovatakse vaid siidkangast, mis oma omadustelt vastab lipu materjalile. Kui paneel paigutatakse vitriini nautuke kaldu, hoiab tugikangas lippu paigal ilma tugeva kinnitamiseta. Tugipaneel valmistatakse lipust suu-rem, et hooldamisel ei puudutataks lippu ennast.

Lipu kinnitamine paneelile

Kaldu asetatavale paneelile kinnitatakse lipp vaid ülaosast, kuhu konserveerimise ajal on kinnitatud varda asemel uus voodrikangas. Voodrikangas murtakse paneeli tagumisele poolele ja õmmeldakse paneelikanga külge. Õmmeldamiseks kasutatakse kõverat nõela ja siid- või pärlõnga, pisted peavad olema harvad, et hiljem oleks võimalik lippu kahjustamata ära võtta. Kui paneel asetatakse vertikaalselt, tuleb lipp lisaks ülemisele kinnitusele kinnitada ka külgedelt. Sellisel juhul peab lipu toetusvooder olema nii suur, et selleks piisaks õmblusvarudeks, sest lippu ennast ei tohi õmmelda paneelikanga külge. Lipu eksponeerimiseks peab olema selge enne lipu tugikanga külge kinnitamist ja valmistamist. Varda ja võimalike punutud nõõride koht ja asetuse lipu suhtes peab olema selge enne lipu kinnitamist.

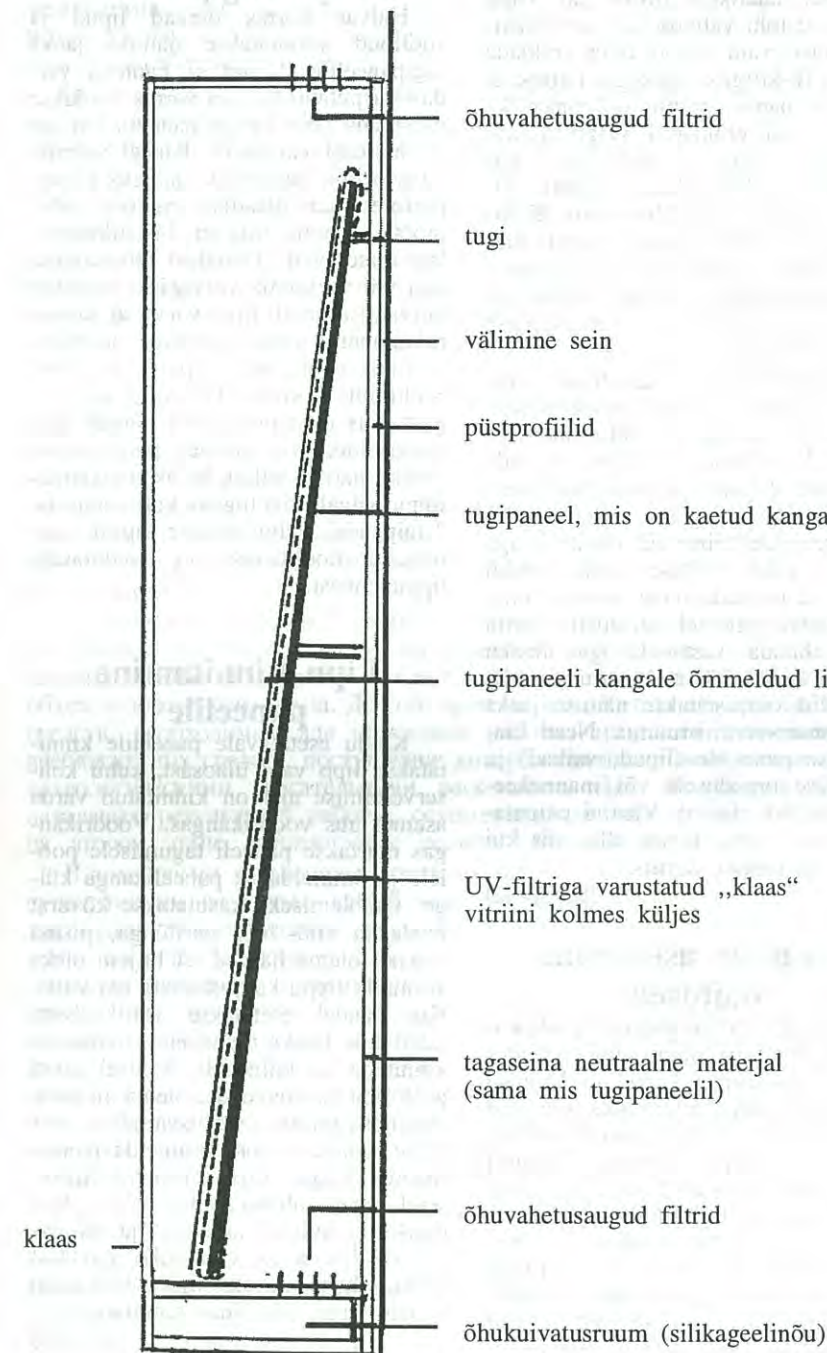
(lk. 125)

Lipuvitriin

Joonisel esitatud lipuvitriin on kahekorruline. Lisaks eksponeerimisale on kliimat reguleeriv osa, mis on varustatud anumaga õhukuivatusaine jaoks. Silikageelgraanuleid võib kasutada niiskuse tasandajana, kui lipul on metallniitidega tikand või kergesti hallitama minevad tugi ja täiteained, näiteks reljeefistikandis. Siidkangad üksi ei vaja niiskuse tasandajat, kui õhuvahetuse eest on hoolitsetud. Silika-

geeli kasutamine nõuab selleks ettenähtud osa. Kasutusnorm on 25 kg/m² kohta. Lambid asetatakse alati vitriinist väljapoole. Ultraviolettkiirgus tuleb valgustusest filtreerida. Vitriini mõõtmed tuleb planeerida vähemalt miinimumi tasemel. Lipu kaugus klaasist peaks olema vähemalt 5cm, et vältida õhuvoolude tõttu tekkivat määrdumist ja kortsumist.

(lk. 126)

Väljavõtteid

A. Rantala, K. Steiner-Kiljunen,
L. Pakkala raamatust
„Tekstiilkonservointi“
Suomen Museoliitto 1989.

Tõlkisid:

Tiina Halling, Mare Alumaa

Korrektor:

Ivi Tammaru

Выдержки из книги

A. Rantala, K. Steiner-Kiljunen,
L. Pakkala, Suomen Museoliitto 1989
ИЗМЕРЕНИЕ ОСВЕЩЕННОСТИ /стр. 14-15/

Обычное дневное освещение является опасным для музейных экспонатов, /текстиля/ таким образом они подвержены вредному воздействию ультрафиолетового и инфракрасного излучения, кроме того, дневное освещение по своей яркости часто значительно превышает ту степень переносимости которая присуща текстилю. Сильное местное освещение можно, приравнять к дневному освещению. Источники света сильно различаются в части УФ и ИК излучений. Силу освещения и род излучения можно выяснить путем измерения.

Сила освещения (освещенность) измеряется в люксах. Это единица измерения освещенности, равная освещенности, создаваемой цветовым потоком в один люмен, равномерно распространенным на площади в 1м². Освещенность можно измерить непосредственно люксметром. УФ излучение, которое разрушает структуру материала и обесцвечивает краски, измеряется специальным прибором для измерения УФ лучей. Единицей измерения является микроватт на 1 люмен (Вт/лм).

Для выяснения силы УФ излучения на предмет надо перемножить между собой показания люксметра и измерителя УФ излучения. В результате получаем количество УФ излучения на 1м².

Способ вычисления:

$$\frac{50lm}{m^2} \cdot \frac{40\mu W}{lm} = 2000\mu W/m^2$$

Полученный результат 2000 Вт/кв. м - это обычное защитное освещение для музейных экспонатов. Если в хранилищах для текстиля придерживаются определенных норм освещенности

/50 люкс/, то УФ излучение не сказывается отрицательно на сохраняемых экспонатах.

КОНСТРУКЦИЯ ВИТРИНЫ (стр. 30-32).

Создание нужного микроклимата будет достаточно сложным если источники света не отделены от экспонируемых предметов, и проветривание экспонатов не проходит в отдельном помещении. В конструкции витрины должны присутствовать специальные детали, предохраняющие текстиль от вредных воздействий освещения и климата. Следовательно та часть витрины, где экспонируется текстиль, отделяется при помощи технических средств от источников света и климатических установок. Устройство витрины определяют хранящиеся там экспонаты. Та часть витрины, где находятся предметы должна быть таких размеров, чтобы размещенный там текстиль не касался стенок и других экспонатов. Например, для женского праздничного платья необходима площадь в 1,5 - 2 кв. м. Витрины, предназначенные для демонстрации одежды, должны быть высотой более 2,5 м., чтобы была возможность разместить головные уборы, одежду и информацию, касающуюся данных предметов. Укрепительные конструкции и стекла для витрин выбираются с учетом их прочности и огнеупорности. Для несущих конструкций лучше всего подходят вертикальные и горизонтальные стойки из нержавеющей стали и неокисляющегося алюминия. Вместо обычного стекла лучше использовать стекло не пропускающее УФ излучение.

Приборы, осуществляющие обмен воздуха, следует подбирать отдельно для каждой конкретной витрины. Для регулировки влажности следует, также, учитывать общий воздухообмен и чистоту воздуха в музее. При планировании большой витрины для одежды необходимо отвести место и для приборов, контролирующих микроклимат. Приборы, осуществляющие контроль, могут иметь как ручное управление, так и автоматическое, последние могут быть подключены к общей охранной сети музея.

Конструкция витрины должна быть хорошо укреплена. Как стекло так и каркас должны выдерживать толчки и удары, которым витрины могут быть подвержены при

движении по залам больших групп людей.

МИКРОКЛИМАТ ВИТРИНЫ

Витрина может быть достаточно опасным местом для хранения текстиля, если там не поддерживается подходящий климат. Воздух внутри витрины должен быть абсолютно чистым, иметь подходящую для данного экспоната влажность и температуру, чтобы пресечь доступ к текстилю различным вредителям. Проникновению вредителей и грибных спор в витрину можно воспрепятствовать установкой фильтра на воздухообменный вентилятор. Поддержание микроклимата витрины требует прежде всего стойких материалов, возможности регулирования климата и, безусловно, гигиены. Текстиль, предназначенный для экспозиции, должен быть тщательно вычищен. Для кратковременного экспонирования текстиля, также, необходимо помещать в витрину.

ОСВЕЩЕННОСТЬ МУЗЕЙНОГО ТЕКСТИЛЯ В ВИТРИНЕ

В каждом источнике света присутствует УФ и ИК излучение, которое при выставлении текстиля, необходимо нейтрализовать при помощи фильтров. Никогда нельзя направлять освещение непосредственно на текстиль, а установит лампы фильтры, преграждающие УФ и ИК излучение. Лампы не нужно устанавливать в одну витрину с экспонируемыми предметами, а выделить для этого специальное место или вообще вынести за пределы витрины, где можно устроить охлаждение источников освещения без нарушения микроклимата витрины. Показания источников местного освещения надо предварительно протестировать в условиях выставочного зала. Нужно создать возможность для регулировки освещения таким образом, чтобы включить источники света только при посещении выставки посетителями.

При планировании выставки текстиля надо получить необходимые инструкции от работников по консервации для создания максимальной защиты для экспонируемых предметов. Специальные конструкции для демонстрации одежды, ковров и флагов различаются между собой, что предъявляет проектировщику витрины различные требования. Каждый от-

дельный предмет необходимо специально подготовить к выставке и представить его подходящим способом на соответствующей стойке. Витрины необходимо строить исходя из требований к каждому отдельному экспонату.

Текстиль готовится к выставке в специальном консервационном помещении. Там его укрепляют на панели (флаги, ковры), и одевают на манекены (платья и др. одежда). В витрину их устанавливают в последнюю очередь, когда остальная выставка уже готова.

ВЫСТАВЛЕНИЕ ФЛАГОВ (стр. 125-126)

Большая часть музейных собраний флагов находилась в плохом состоянии еще до прибытия в музей. Флаги не переносят хранения в выставочном зале если их предвзительно не законсервировать и не снабдить подходящими стойками. В выставочном зале флаги надо полностью защитить от дневного света и от сильных источников освещения, от перепадов влажности, и температур, не допустить, чтобы к ним прикасались посетители. Флаги, по-возможности, стараться экспонировать очень непродолжительный срок, шелковые флаги могут находиться на выставке максимум 2 - 5 месяцев. Флаги можно размещать в выставочном зале только в витринах. Более точные инструкции и ограничения может дать консерватор, при более тщательном исследовании предмета.

ПАНЕЛЬНАЯ СТОЙКА ДЛЯ ФЛАГОВ

Флаги и шелковые знамена, находящиеся в плохом состоянии, располагаются на время выставки на специальных панельных стойках. Подвешивание таких флагов на флагшток невозможно, хотя флагшток можно выставить рядом с флагом на панели, если того требует замысел выставки. Для панельной стойки лучше всего использовать плотные перфорированные пластины (диаметр отверстий 2,5 мм) из устойчивого материала. Стойку обрабатывают лаком или водостойкой краской и покрывают подходящей по цвету соответствующей хлопчатобумажной или шелковой тканью. Поверхность ткани не должна быть скользкой. Для шелковых знамен желательно использовать шелковое покрытие, соответствующее по своему составу материалу экспонируемого флага.

Если панель укрепляется в витрине с небольшим наклоном, то покрытие должно удерживать флаг без жестких укрепителей. Панель по своим размерам должна быть больше экспонируемого флага чтобы он не касался окружающих предметов.

УКРЕПЛЕНИЕ ФЛАГА НЕ ПАНЕЛИ

На наклонной поверхности флаг укрепляется только в верхней части, куда во время консервации вместо штока укрепляется новая подкладочная ткань. Подкладочная ткань сгибается по краю панели и пришивается к покрытию, укрепленному на панели. Для пришивания используют кривую иглу и шелковую нить, стежки должны быть редкими, чтобы потом была возможность их удалить не повреждая флага. Если панель укрепляется вертикально, то необходимо укрепить экспонат и по бокам. В таком случае подкладочная ткань должна быть и шире панели. Способ демонстрации флага должен быть известен заранее - до изготовления и укрепления подкладки. Расположение штока и плетеных шнуров должно быть так же известно до прикрепления флага.

ВИТРИНА ДЛЯ ФЛАГА

Представленная на рисунке витрина двухэтажная. В дополнение к той части, где будет экспонироваться предмет, есть еще отсек, где располагаются климатические установки - сосуд для осушения воздуха. Для уменьшения влажности воздуха можно использовать силикогелевые гранулы, если на флаге есть вышивка, сделанная металлическими нитями, или легко поддающиеся плесени допложения, напр. рельефная вышивка. Шелковые ткани сами по себе не требуют специального уменьшения влажности, если присутствует хороший воздухообмен. Употребление силикогеля требует специально отведенного для этого пространства. Расходная норма 25 кг/м². Лампы устанавливаются всегда за пределами витрин. Для удержания УФ излучения необходимо поставить фильтры. Размеры витрины необходимо планировать, хотя бы на уровне минимальных. Расстояние от флага до стекла витрины должно быть не менее 5 см., чтобы избежать возникновения складок и загрязнений возникающих при движении воздуха.

Contents

From the Editor	2
Tartu Town Museum - 40	4
Anniversary reflections about the museum of Järvamaa and its activities	7
Casts of coins in the collection of the Museum of Classical Antiquities of Tartu University	13
The collection of case histories at the Hospital for Internal Diseases of Tartu University - a source of the history of Estonian healthcare	18
A renewed Poultry Exhibition on a new site	22
Pedagogical work in the Estonian Open Air Museum	29
Estonian Forest Museum	31
Young local researchers and Rakvere Museum	38

Содержание

От редактора	3
Тартускому городскому музею - 40	4
О юбилейных мероприятиях в Ярвамааском музее	7
Об истории университетских музеев природы	11
Монетные слепки в коллекции Музея классических древностей Тартуского университета	13
Материалы острова Хийумаа в Эстонском историческом музее	16
Юбиларом был пожарный насос	20
Обновленная выставка о птицеводстве на новом месте	22
Выставка в Музее Бэра, посвященная естествоиспытателям доктору Г.Вилбасте и профессору Э.Варепу	24
Мордовское народное искусство в Эстонском национальном музее	26
О педагогической работе в Эстонском музее под открытым небом	29
Эстонский музей леса	31
Музей игрушек в Эстонии	33
Об основании одного музея	36
Юные краеведы и Раквереский музей	38
Бывшие немецкие военнопленные в краю сланца	39
Что делает Тартуский Городской Музей с компьютером	42
Выдержки из книги Консервация текстилей	45

Foto A.Luud

Tartu Spordiseltsi Taara sõudevõistluste rändauhind, seltsile annetanud A. Kook 1938. Eesti Spordimuuseum

Tartu Sports Association's challenge cup of the Taara regatta, given to the association by A. Kook in 1938. The Estonian Sports Museum

Переходящий приз гребного спорта Тартуского спортивного общества Таара. Эстонский музей спорта